

P.Q.Xolmatov, B.A.Pardayev, Sh.D.Abdurashidov, J.B.Orishev
G.SH.Siddiqova, B.A.Xolmo‘minova, S.A.Turonov

KASB TANLASH XUSUSIYATLARI

Jizzax 2022

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi

**Jizzax viloyati xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning
malakasini oshirish hududiy markazi**

**P.Q.Xolmatov, B.A.Pardayev, Sh.D.Abdurashidov, J.B.Orishev
G.SH.Siddiqova, B.A.Xolmo‘minova, S.A.Turonov**

Kasb tanlash xususiyatlari

Jizzax–2022

**Mualliflar: P.Q.Xolmatov, B.A.Pardayev, Sh.D.Abdurashidov, J.B.Orishev
G.SH.Siddiqova, B.A.Xolmo‘minova, S.A.Turonov**

O‘quv qo‘llanmada o‘quvchilarni kasb tanlashga yo‘naltirishni takomillashtirishning pedagogik asoslari, o‘quvchilarini kasb tiplari, kasbning psixologik xususiyatlari, o‘quvchilarni kasb tanlashga oid mashqlar ishlashga o‘rgatish, ularni qiziqish, moyilliklarini aniqlash, uni rivojlantirish va kasbga oid maslahatlarni tashkil etishni o‘z ichiga oladi. Mazkur qo‘llanmadan umumiy o‘rta ta’lim maktablarining texnologiya fani o‘qituvchilari, to‘garak rahbarlari, psixologlar, yuqori sinf o‘qituvchilari, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar, talabalar, kasb-hunarga yo‘naltiruvchi mutaxassislar va boshqalar foydalanish mumkin.

Taqrizchilar:

JDPI Texnologik ta’lim
kafedrasi dotsenti, p.f.n.:

T.Ismoilov

Pedagogika-psixologiya
va ta’lim texnologiyalari
kafedrasi mudiri:

M. Tilakova

Muharrir:

F. Qo‘shboqova

Ushbu o‘quv qo‘llanma “Amaliy fanlar va maktabdan tashqari ta’lim metodikalari” kafedrasi kengashining 2022 yil 5-sonli yig‘ilishida ko‘rib chiqilgan va hududiy markaz Ilmiy metodik kengashiga tavsiya etilgan.

Hududiy markaz Ilmiy-metodik Kengashining 2022-yil -sonli yig‘ilishida nashrga tavsiya etildi.

Kirish

Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning “Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz”, deb nomlangan asarida fazandlarimiz uchun zamonaviy ish joylari yaratish, ularning hayotda munosib o‘rin egallashini ta‘minlashga qaratilgan ishlarimizni yangi bosqichga ko‘tarishni davrning o‘zi taqozo etmoqda. "Biz yoshlarga doir davlat siyosatini hech og‘ishmasdan, qat’iyat bilan davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz, balki bu siyosatni eng ustuvor vazifamiz sifatida bugun zamon talab qilayotgan yuksak darajaga ko‘taramiz” deb takidladilar [1].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-may PQ-241 son “Xalq ta’limini rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorida 2022-2023 o‘quv yilidan boshlab boshlang‘ich sinf o‘quv rejasiga kiritilgan fanlar doirasida mehnat bozorida mavjud bo‘lgan turli kasblar to‘g‘risida tushunchalar berish nazarda tutilgan. Bu qarorda kasb egalarining mehnat faoliyati bilan tanishtirish maqsadida 5-7 sinf o‘quvchilari uchun turli uchrashuv va sayyor darslarni tashkil etish, 7-9 sinf o‘quvchilarining kasbga moyilligini aniqlash bo‘yicha tashxislar o‘tkazib borish hamda natijalaridan kelib chiqib, ishlab chiqarish korxonalari, hunarmandchilik markazlari va boshqa tashkilotlarga ekskursiyalar tashkil etish masalarini o‘z ichiga olgan. Shu bilan birga ijtimoiy-iqtisodiy salohiyati va o‘sinh nuqtalariga muvofiq maktab o‘quvchilari uchun ustivor kasblarni belgilash hamda 10 va 11-sinf o‘quvchilarini ushbu kasblarga, shu jumladan kasb-hunarga o‘qitish markazlari, mahalla aholisini kasb-hunarga o‘qitish maskanlari qisqa muddatli kurslar ochilgan ta’lim muassasalarida o‘qitish choralari ko‘rish belgilab berilgan. Undan tashqari 2022-2023 o‘quv yilidan boshlab tasdiqlangan namunaviy loyihalar asosida umumiy o‘rta ta’lim muassasalarning texnologiya fani ustaxonalarini hamda kasb-hunar amaliyoti xonalarini bosqichma-bosqich tashkil etish va jihozlash choralari belgilangan.

Respublikamiz iqtisodiyotida hozirgi kunda mehnat bozorida kasb tanlash o‘ta dolzarb muammolardan biri yangi ish o‘rinlarini tashkil etish, yoshlarni kasb-

hunarga yoʻnaltirishda norasmiy sektor koʻlamini kamaytirish, aholining ijtimoiy muxtoj qatlamlari uchun ish joylari zahirasini belgilash, ishsizlik darajasini pasaytirish hamda aholiga munosib mehnat sharoitini tashkil etishdan iborat. Mehnat bozorining eng muhim muammolaridan biri bu-aholining kasb-hunar va ish bilan bandligidir.

Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyoti va mehnat bozorining muhim qismini hamda zamonaviy kasblarga yoʻnaltirish, aholini mehnat bilan bandligini taʼminlash, ishlab chiqarishni kengaytirish va yangi ish oʻrinlarini yaratish uchun daromadli sohalarni yaratishda muhim rol oʻynaydi. Jahon iqtisodiyoti amaliyotida aholining kasblar ish bilan bandlik muammosining dolzarbligi ushbu hodisaning miqyosi va innovatsion iqtisodiyotga oʻtish davrida muhimligi bilan bogʻliq. Xalqaro Mehnat Tashkilotining (ILO) hisobotiga koʻra davlatlar iqtisodiyoti faol aholisining 60 foizdan koʻprogʻi norasmiy iqtisodiyotda ish bilan bandligini koʻrsatmoqda. Oʻzbekistonda 2020-yilda mamlakatda ish bilan bandlarning 57,8 foizini norasmiy mehnat bilan bandlik tashkil qilgan.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev 2020-yil 25-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida norasmiy mehnat bilan bandlik haqida quyidagilarni taʼkidlab oʻtdilar: “Yangi soliq siyosati doirasida ish haqiga soliq yuki 1,5 barobar kamaytirildi. Natijada rasmiy sektorda ishlayotganlar soni yil davomida 500 mingtaga koʻpaydi”.

Shuni taʼkidlash joizki, norasmiy sektor BMTning milliy ijtimoiy maʼlumotlar toʻplamiga koʻrsatkichi va XMTning mehnat bozorining asosiy koʻrsatkichlaridan biri sifatida kiritilgan. Norasmiy sektorning ilmiy va amaliy muammolarini oʻrganish sabablardan biri bu - milliy hisoblarni oʻlchashdagi xatoliklarni bartaraf etib haqiqiy maʼlumotlarga ega boʻlishdan iborat [41].

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 24-maydagi “Bandlik sohasida davlat siyosatini yanada takomillashtirish va mehnat organlari faoliyati samaradorligini tubdan oshirish chora-tadbirlari” toʻgʻrisidagi PF-5052-sonli farmoni va Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 22-dekabrdagi 1011-sonli “Ishga joylashtirishga muhtoj aholi sonini aniqlash, shu jumladan, uy-xoʻjaliklarini

mehnat bilan bandlik masalalari bo'yicha o'rganishlar o'tkazish, shuningdek, mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansini shakllantirish metodikasini takomillashtirish to'g'risida" qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 3-avgustdagi 4796-sonli "O'zbekiston Respublikasining milliy statistika tizimini yanada takomillashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorini to'laqonli ijro etish maqsadida "Mamlakatimizda statistika ma'lumotlarining sifati va ishonchliligini oshirish borasida tizimli ishlar amalga oshirish, bo'lib o'tayotgan ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni, jumladan ma'lumotlar bazalarida xolis va ishonchli aks ettirish choralari ko'rilmogda". Mamlakatimizda innovatsion iqtisodiyot va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi mehnat bozorida ishsizlikning darajasini kamaytirish, norasmiy sektor va aholini norasmiy ish bilan bandlarning rasmiy sektorga moslashishi, hamda iqtisodiyotni barqaror rivojlanishiga imkoniyat yaratadi. Mehnat bozorida mehnat resurslarini taqsimlaydigan hamda aholini ish bilan bandlik borasida ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliy jihatlarini tadbiq va tahlil etish bugungi kundagi ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni o'rganib qaror qabul qilishda ahamiyatga egadir [41].

O'quvchilar shaxsining kasbiy bilim olishdagi yo'nalishni ixtiyoriy tanlashi uchun sharoit yaratishda, avvalo, uni erkin fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirish muammosi hal etilishi lozimdir. Bu g'oya asrlar davomida ajdodlarimiz Farobiy, Ibn Sino, Kaykovus, Navoiy, Naqshbandiy tomonidan ulug'lanib, rivojlantirib kelingan. Jumladan, Forobiy bu haqda quyidagi ibratli fikrlarni ilgari surilgan: «Inson biron-bir kasbni egallashi uchun faqat tug'ma qobiliyati kifoya emas, kasb-hunarda kamolotga ham yetishishi kerak. Kamolot insondan hunarning biron bir sohasini egallash bilan qanoatlanib qolmay, balki hunarni to'liq o'zlashtirishni talab etadi. Tabib faqat davolash bilangina shug'ullanib qolmasdan, tibbiyotga oid hamma ishlar bilan qiziqishi kerak. Bu hamma hunarlarga ham taalluqlidir». Kaykovus «Qobusnoma» asarida kasb-hunarni ulug'lab «Ey farzand, ogoh bo'lki, hunarsiz kishi hamisha foydasiz bo'lur va hech kishiga naf yetkurmas. Bilursanki, xori mug'ilonning tani bordur, ammo soyasi yo'qdur. Hunarsiz kishi ham xori mug'ilon yanglig' na o'ziga va na o'zgaga foyda berur [26]. Barcha donish va

hunarning sarmoyasi: adab, tavoze, hayo, pokdillik, parhezkorlik, beozorlik, sabr va matonatliqdur» deydi. Ulug‘ bobokolonimiz A.Navoiy o‘z g‘azallarida insonni vaqtni boy bermay ilm-hunar egallashga chaqiradi. «Ilm kasbini qildi to joni bor, hunar o‘rgandi onga ki imkoni bor».

Bu borada xorijiy mamlakat olimlarining ilg‘or fikrlarini o‘rganish va tasniflash muhim ahamiyatga egadir. Umumiy o‘rta ta‘lim maktabi o‘quvchilarining kasb tanlashga tayyorligini shakllantirish, ularni davr talabi nuqtai nazaridan o‘zini o‘zi belgilash muammosining dolzarb holatini tahlil qilish yosh avlodning o‘zini ozi belgilashida yuzaga keladigan muammolarni amaliy hal etishning asosiy yo‘nalishlarini aniqlashga imkon beradi. Ushbu yo‘nalishlarga quyidagilar kiradi: kasb tanlashning ijtimoiy ahamiyatli sabablari (E.M. Pavlyutenkov); maktab o‘quvchilarini kasbga yo‘naltirishga tizimli yondashuv (V.F Saxarov, N.K. Stepanenkov); maktab o‘quvchilarini kasblar dunyosida zarur bilimlar, ularning individual xususiyatlarini ob‘ektiv baholash qobiliyati bilan jihozlaydigan kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi (M.I. Dyachenko, L.A.Kandybovich, Z.V. Sadretdinova, S.N. Chistyakova, B.A Fedorishin); kasb tanlashda individual yordam ko‘rsatish maqsadida maktab o‘quvchilarining shaxsini o‘rganishning diagnostika usullari (N.P. Voronin, Yu.M. Zabrodin, V.D.Shadrikov); yoshlarga professional maslahat berishning nazariy va uslubiy asoslari, professional kartalar banki (E.A.Klimov, N.S Pryajnikov); yoshlarni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlash jarayonida ma‘naviy madaniyat elementlarini shakllantirish (G.P.Shevchenko, V.V. Ryzhov).

Biroq, zamonaviy maktabning ta‘lim faoliyatida o‘rta maktab o‘quvchilari uchun kasbga yo‘naltirish vazifalarini bajarish har doim ham to‘liq va tizimli ravishda etarli emas; kasbga yo‘naltirish ishlari tizimidagi o‘quv va tarbiya imkoniyatlaridan o‘quvchilarning ma‘lum bir faoliyat turiga qiziqishlari, qobiliyatlari, moyilligini aniqlash uchun kam foydalaniladi (S.Ya.Batishev, E.P. Belozertsev, V.B Bondarevskiy, S.O Kropivnyanskaya, P.S. Lerner, O.D. Palo, A.I.Piskunov, V.A. Slastenin va boshqalar) [37].

Tadqiqot muammosi sohasida respublikamiz olimlaridan N.Shodiev,

A.Xodjaboev, V.E.Alekseev, A.I.Vorobev, O.Abduqunduzov, I.I.Karimov, E.CHoriev, K.Davlatov, P.T.Magzumov, Z.Ochilovlar, SH.Sharipov, Q.Abdullaeva, R.Mavlonova, N.Muslimov, O.Qo‘ysinov, D.Mamatov, O.Magdiev, P.Xolmatov, A.Kuchukboev, S.Umarovlar [5,30,39,48,49,54,57] ilmiy izlanishlar olib borganlar. Jumladan tadqiqotchilardan N.Shodiev, I.Karimov, O.Magdiev, P.Xolmatov, S.Umarov, X.Muranovlar kasb-hunar egallashning muhimligi, kasb-hunarga yo‘llashning turli omillari to‘g‘risida o‘zlarining ilmiy tadqiqot ishlarini olib borganlar Biroq, yuqoridagi amalga oshirilgan tadqiqotlarda o‘quvchilarning kasb tanlashi jarayonida amaliy va nazariy yo‘naltirilgan bilimlarining nisbati, bu bilimlarning mashqlar jarayonida namoyon bo‘lishi va rivojlanishi aynan hozirgi sharoitlar misolida alohida muammo sifatida qaralgan emas.

Ushbu kamchiliklarning bartaraf etilishi aynan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PQ-241-sonli qarori asosida muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zamin yaratadi hamda uning **dolzarbligini** belgilaydi.

Mazkur yuzaga kelgan muammolarni hal qilishda umumiy o‘rta ta’lim maktablarida amalga oshirishning maxsus metodlarini aniqlash va samarali usullarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

I bob.O‘QUVCHILARINI XALQ XO‘JALIGI KASBLARINI TANLASHGA YO‘NALTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

1.1.Sharq mutafakkirlarining mehnat tarbiyasi va kasb-hunar borasidagi qarashlari

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgan ilk daqiqalardan yoshlar va ularning tarbiyasi, ma'naviy kamoloti, ta'limi va bandligi masalasi biron daqiqa ham xukumatimiz siyosati kun tartibidan chetda bo'lmadi. Har bir inson o'z farzandining komil inson bo'lib yetishishi, jamiyatda ma'lum bir mavqega ega bo'lishi, biron-bir kasb–hunar egasi bo'lishini orzu qilib yashashi to'g'risida ko'p gapiriladi.

Barchaga ayonki, har qanday kasb-hunarning negizida albatta mehnat turadi. Inson mehnat qilib, kasbkori orqali hurmat, obro'-e'tiborga ega bo'ladi.

Mehnat insonning shaxsiy hayotida uning barcha talablarini, ehtiyojlarini qondiruvchi va ro'yobga chiqaruvchi manba, asosiy vosita bo'lganligi uchun ham mehnat tarbiyasi tarbiyaning boshqa hamma turlaridan avval paydo bo'lgan.

Ta'lim-tarbiya tarixiga nazar tashlar ekanmiz, dastlabki xalq og'zaki ijodi namunalaridan tortib, buyuk mutafakkirlar ijodigacha yoshlarni mehnatsevar bo'lib yetishishi, kasb-hunar o'rganish, mehnat ahlini hurmat qilish hamda mehnat insonni ulug'lash masalalariga alohida e'tibor berilganligiga guvoh bo'lamiz.

Bu turli davrlarda yaratilgan ta'limiy-axloqiy asarlar va xalq og'zaki ijodi namunalari, topishmoq, xalq qo'shiqlari, matal, maqol, ertak va dostonlarda mehnat va kasb-hunar odobi, axloqi va qoidalarini o'zlashtirish muhim hayotiy zarurat ekanligini ta'kidlanadi.

Bundan tashqari “Avesto”, Kaykovusning “Qobusnoma”, Abu Nasr Farobiyning “Fozil odamlar shahri”, Abu Rayxon Beruniyning “Geodeziya”, “Mineralogiya”, Maxmud Qoshg'ariyning “Devonu lug'atit turk”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg'u bilig”, Voiz Koshifiy, Al-Farg'oniy, Abu Nasr al Farobiy, Sa'diy Sheroziy, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Imom –al Buxoriy, Axmad

Yassaviy, Baxouddin Naqshbandiy va shu kabi mutafakkirlarning ma'rifiy meros namunalarida mehnatsevarlik, kasb-hunarning ahamiyati haqida muhim fikrlar bayon etilgan.

Bular dastlab xalq og'zaki ijodi namunalaridagi xalq eposlari, ertak va topishmoqlardan boshlangan.

Mana shunday ertaklardan biri "Aql va boylik" ertagidir. Bunda chol to'rt o'g'liga qarata "Kim aqlli va davlatmand bo'lsa, o'sha oila boshlig'i bo'lib qoladi", degan so'zlariga o'g'illaridan biri zumrad ko'zli oltin uzugi, ikkinchisi zarbof choponini, uchinchisi esa qimmatbaho kamarini ko'rsatadi.

Kenja o'g'il esa otasining savoliga "Menda zumrad ko'zli uzuk ham, zarbof chopon ham, qimmatbaho kamar ham yo'q. Lekin mehnatkash qo'lim, botir yuragim, aqlli boshim bor"-deydi va otasi uni oila boshlig'i qilib, uy-ro'zg'orini meros qoldiradi.

Ko'rinib turibdiki, xalq bu ertak vositasida yoshlarga insonni hayotda baxtli qila oladigan narsa mehnat va kasb-hunar degan g'oyani ilgari surgan. Faqat ertaklarda emas, xalq maqollarida ham mehnatsevarlik, mehnatga hamkorlik, mehnatning insonni baxtli-saodatli qilishi ifodalangan. Masalan: "Daryo suvini bahor toshirar, Inson qadrini mehnat oshirar", "Oltin o'tda bilinar, odam mehnatda", "Mehnatda do'st ortar, G'iybatdan dushman" kabi maqollar shular jumlasidandir.

Kaykavusning "Qobusnoma" asarida tarbiya ahloq masalalari asosiy o'rinni egallaydi. Kaykovus yirik davlat arbobi sifatida o'g'li Gilonshoxga podshoxlik, vazirlik kabi ulug' martabadan tortib, dehqonchilik ishlari-yu, dehqon odobigacha umuminsoniy masalalar haqida nasihatlar beradi.

Asarning o'ttiz birinchi - Ilm talabi va qozigarlik zikrida bobida "...Har kishi har ishni qo'liga olsa, ul ishni yaxshi bilsin va uni ko'p varzish (mashq, odat) qilsin, toki ul ishdan ko'p naf ko'rgay"-deyilgan. Buni shunday ta'riflash mumkinki, har qanday kasbning o'z vazifasi, yumushi bilan birga uning hordig'i ham mavjud, faqat uni astoydil bajarib o'z ishidan natija chiqara olishi kerak. Shundagina bu ishning nafi tegadi.

Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asarida esa shahar va qishloq xalqini ijtimoiy tabaqalarga ajralib, dehqonlar, hunarmandlar, chorvadorlar, olimlar, tabiblar va boshqalar haqida so‘zlab, ularning jamiyat hayotidagi o‘rniga alohida to‘xtalib o‘tadi. Turli kasblar, ayniqsa, dehqonchilik, hunarmandchilik va chorvachilikka oid fikrlarni bayon etadi. U dehqon, hunarmand va chorvadorlarni jamiyatning moddiy boyliklarini yaratuvchisi sifatida ta’riflaydi. Dehqonning mehnatini ulug‘lash bilan birga, hunarmandlar ham juda zarur kishilardir ...temirchi, tikuvchi, etikdo‘z, suvchi, egarchi, toshchi, o‘qchi, kamonchilarning foydasi katta. Ularni sanay berib ko‘zim uyalib ketdi... Bu dunyoga ular yaxshilik keltiradilar. Ular juda ko‘p ajoyib narsalarni ishlaydilar”, - deb o‘zining xayrihoxligini bayon etadi va hukmron doiralarga mehnatkashlar bilan munosabatda bo‘lish shartlari xususida o‘z tavsiyalarini bayon qiladi:

Dehqonlarga nisbatan:

(O‘zing bular bilan aralashgin, qo‘shilgin,

Tilda yaxshi so‘zla, yuzingni ochiq tut).

Hunarmandlarga nisbatan:

(Bular ham senga kerakli kishilardir,

Bularni yaqin tut, foydasi tegadi (ey) bahodir).

X asrda yashab ijod etgan ulug‘ bobokalonimiz Abunasr Al - Forobiy ham kishilarni xalol mehnat kilishga va kasb - hunar egallashga chaqiradi. Forobiyning fikricha, inson - "ojiz banda", "xech narsaga qodir bo‘lmagan mavjudot" emas, balki u eng oliy kamolot bo‘lib "aql-idrok ziyosiga ega, o‘zi uchun zarur bo‘lgan hamma narsani yaratishga qodir borliqdir". Forobiy mehnat va kasb - hunar ko‘nikmalarini ahloqiy fazilatlarni xosil qilish lozimligini ta’kidlab: "Agar kasb - hunar fazilati tug‘ma bo‘lganda, podsholar ham o‘zlari istab va harakat qilib emas, balki podshohlik ularga faqat tabiiy ravishda muyassar bo‘lgan, tabiat talab qilgan tabiiy bir majburiyat bo‘lib qolar edi. Kasb - hunar fazilati tug‘ma bo‘lmas ekan, xalqlar va shahar ahllarida, axloq-odob, rasm - rusm, kasb-hunar, odat va irodani hosil qilishi uch insondagi zo‘r kuch va qudrat talab qilinadi. Bu ikki yo‘l bilan: ya’ni ta’lim va tarbiya yo‘li bilan xosil qilinadi. Ta’lim degan so‘z xalqlar

shaharlar o'rtasida nazariy fazilat va amaliy kasb-hunar fazilatlari birlashtirish degan so'zdir" degan edi. Farobiy "kasb-hunar va ahloqiy fazilatlar muayyan fazilatlarni takrorlash, mashq qilish yo'li bilan paydo bo'lishini uqtiradi. Mutafakkir har bir kishi o'zi yoqtirgan kasbni egallagandan so'ng, o'ziga topshirilgan ishga nisbatan yuksak mas'uliyatni his etishi va o'z kasb-hunarni mukammal bilmog'i, yaxshi tarbiya olmog'i va yaxshi xulq-atvor fazilatlariga ega bo'lmog'i kerak"-deb ta'kidlaydi.

Farobiyning "Har bir kishi kasb-korini mukammal belgilamog'i, yaxshi xulq-atvor fazilatlarga ega bo'lmog'i kerak" kabi o'gitlarini yodga olishning o'zi bu fikrlarning naqadar to'g'ri ekanligini isbotidir.

Kasb -hunar egallashni ahamiyati to'g'risida qomusiy olim Abu Ali Ibn Sino (980-1037) ning asarlarida ham ko'ramiz. Uning fikricha bolaga yoshligidan biror kasb-hunarni o'rgatish lozim. Bola kasb - hunarni ma'lum darajada o'zlashtirib bo'lgandan so'ng o'z kasb - hunaridan hayotda foydalanish, ya'ni halol mehnat bilan mustaqil hayot kechirishga o'rgatish kerak. Mutafakkir: "Yoshlarga ilm bera borib, ularga hunar o'rgatmoq muhim ma'suliyatli ishdir. Hunar o'rganish birla yoshlar har qanday nojo'ya xatti-harakatlardan holi bo'ladilar", deb ta'kidladi. Hunarli bo'lishga chorlangan nasihatlar hozirgi kunda ham muhim qimmatga ega:

Oltin olmaginu o'rgangin hunar

Hunarni oldida xasdir oltin zar.

XII-XIII asrning buyuk allomalaridan hisoblangan Sa'diy Sheroziy (1184-1292) "Guliston" asarida tarbiyaning ta'siri bayoniga quyidagicha hikoya keltiradi: "Bir donishmand farzandlariga pandu nasihat qilardi: Aziz o'g'lonlarim hunar o'rganinglar, zero,ki, molu dunyoga e'tiqod yo'q va oltin kumush safarda xatarlidir. Qaroqchi o'g'irlab ketadi yoki egasi yeb-ichib tamomlaydi. Ammo, hunar qaynar buloq, tunganmas davlatdir, agar hunarmand molidan mahrum bo'lsa, qayg'usi yo'qdir, hunarning o'zi davlatdir. Hunarmand qayerga borsa, qadrlanadi va uyning to'ridan joy oladi, hunarsiz odam esa hamisha mashaqqat chekadi, tilanchilik qiladi" .

Sharq, Markaziy Osiyolik mutafakkirlar hamda o'zbek marifatparvar shoirlari ham kasb-hunar egallashni ahamiyati to'g'risida o'z asarlarida qimmatli maslahatlarini qoldirganlar, bu meros hozirgi kunda ham yoshlarni kasb - hunarga yo'naltirishda muhim ahamiyatga ega.

Alisher Navoiy mehnatning insonning o'zlashtirilishi, faqat mehnat tufayligina insonning kamol topishi mumkinligini ta'kidlaydi. Shu maqsadda u qator mehnatsevar badiiy obrazlarni yaratadi. Masalan, "Farxod va Shirin" dostonining asosiy qaxramoni Farhod ana shunday qaxramonlar jumlasidandir. Farxod Armaniston o'lkasiga qadam qo'yganda o'z yurtida Qorandan o'rgangan tosh yo'nish hunarini ishlatib, og'ir mehnatdan ezilgan xalqqa yordam beradi. O'z hunari, mehnati tufayli bir tomondan xalqning og'ir mehnatini yengillashtirgan bo'lsa, ikkinchi tomondan sevgilisi Shirinning hurmatiga sazovor bo'ladi.

Navoiy "Mahbub-ul qulub" asarida esa turli ijtimoiy guruhlarining hayotdagi o'rini belgilaydi, fazilat va nuqsonlarni ko'rsatadi. Dehqonlar to'g'risida fikr yuritir ekan, "Dehqonki dona sochar, yerni yormoq bila rizq yo'lin ochar.... Olam ma'murlig'i alardin va olam ahli masrurlig'i alardin. Har qachonki, qilsalar harakat, elga ham qut yetkurur, ham barokat", - deb dehqonlarni, ya'ni, mehnatkash insonni ulug'laydi. Shu bilan birga shoir bu asarida tekinxo'rlarni, nojo'ya ish tutuvchi kishilarni, ochko'z va ta'magirlarni, mehnat qilmay hayot kechiruvchi shaxslarni tanqid qiladi.

A.Navoiy o'z g'azallarida yoshlarni ilm - hunar egalashga chaqiradi.

Ilm kasbini qildi to joni bor,

Hunar o'rgandi onga ki imkoni bor.

Markaziy Osiyo xalqlarining XVI asrdagi yirik mutafakkirlaridan biri Abdulqodir Bedilning ham o'z qarashlari bo'lgan. Bedil mehnat ahli va uning qadr qimmatini haqida gapirganda, avvalo, u mehnat, kasbkor insoniy burch va xislatlarning asoslaridan biri degan g'oyani ilgari surib, mehnatkash xalqni va uning mashaqqatli, ayni vaqtda, farog'atli mehnatini ulug'laydi. Bedilning fikricha, insonda o'z hayotini yaxshilash uchun imkoniyat mavjuddir. Bu imkoniyat, uning

nuqtai nazaricha, kishining xafsalasida, harakatchan bo'lishida, ilm, kasb-hunar o'rganishi va mehnat qilishidadir.

Buyuk allomalarimiz farzand tarbiyasiga alohida e'tibor berib, o'z ijodlarida bilim olish, mehnat va kasb-korlikni ulug'lab alohida ta'riflagan buyuk allomalardan yana biri ma'rifatparvar olim, yozuvchi va faylasuf, boy ilmiy va adabiy meros sohibi Axmad Donish (1827-1897) hisoblanadi.

Axmad Donish yosh avlodning bilimlarni ongli suratda bilib olishini va shaxsiy kuzatishlar yo'li bilan ularning chinligiga ishonch hosil qilishni talab etadi.

Axmad Donish axloqiy tarbiyaning vazifasi yoshlarda boshqa kishilarga foyda keltirishni o'zining burchi, deb biladigan kishilar tarbiyalashdan iborat deb tushunar edi. Shu maqsadda u yosh avlodda mehnatsevarlik, tekin daromad va boylikka intilishni keltirib chiqaradigan hamma narsaga nafrat tuyg'usi, o'z qadr-qimmatini bilish tuyg'usini, erkinlik va mustaqillikka muxabbat tuyg'usini tarbiyalashni tavsiya qilgan edi.

Ma'rifatparvar shoir Furqat ham o'zining ma'rifiy she'rlarida ilm, hunar haqida fikr yuritir ekan, har bir sog'lom fikrlovchi insonni hunar egallashga da'vat etadi, hunarga mehr qo'ygan, uni o'rganishni da'vat etgan kishining jahonda qadri baland bo'lajagini uqtiradi.

Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yoxud ahloq" asarida mehnat insonni bezaydigan muhim sifat ekanligi, yalqovlik va dangasalik esa insonga mos xususiyat emasligini alohida ta'kidlab o'tadi. U mehnatni yaxshi yoki yomon bo'lmasligi va bolalarni har bir ishni bajarishga o'rgatish kerakligi bu esa bolalarni yuksak kamolotga olib chiqishga va saodatga erishishga yaqindan ko'mak berishini ta'kidlaydi.

Haqiqatdan ham kasb-hunarning katta-kichigi yo'q. Bugungi fan, texnika, texnologiya rivojlangan davrda odamlar ehtiyojlari ham ortib bormoqda. Bu esa o'z-o'zidan ko'proq daromad va mablag' bilan bog'liqdir. Lekin har ishda ustamonlik, mohirlik bilan bajarish daromadni ko'paytirish asosidir.

1.2.O'quvchilarni kasb tiplari, sinf, bo'lim, gruppalariga ajratishga o'rgatishning psixologik xususiyatlari

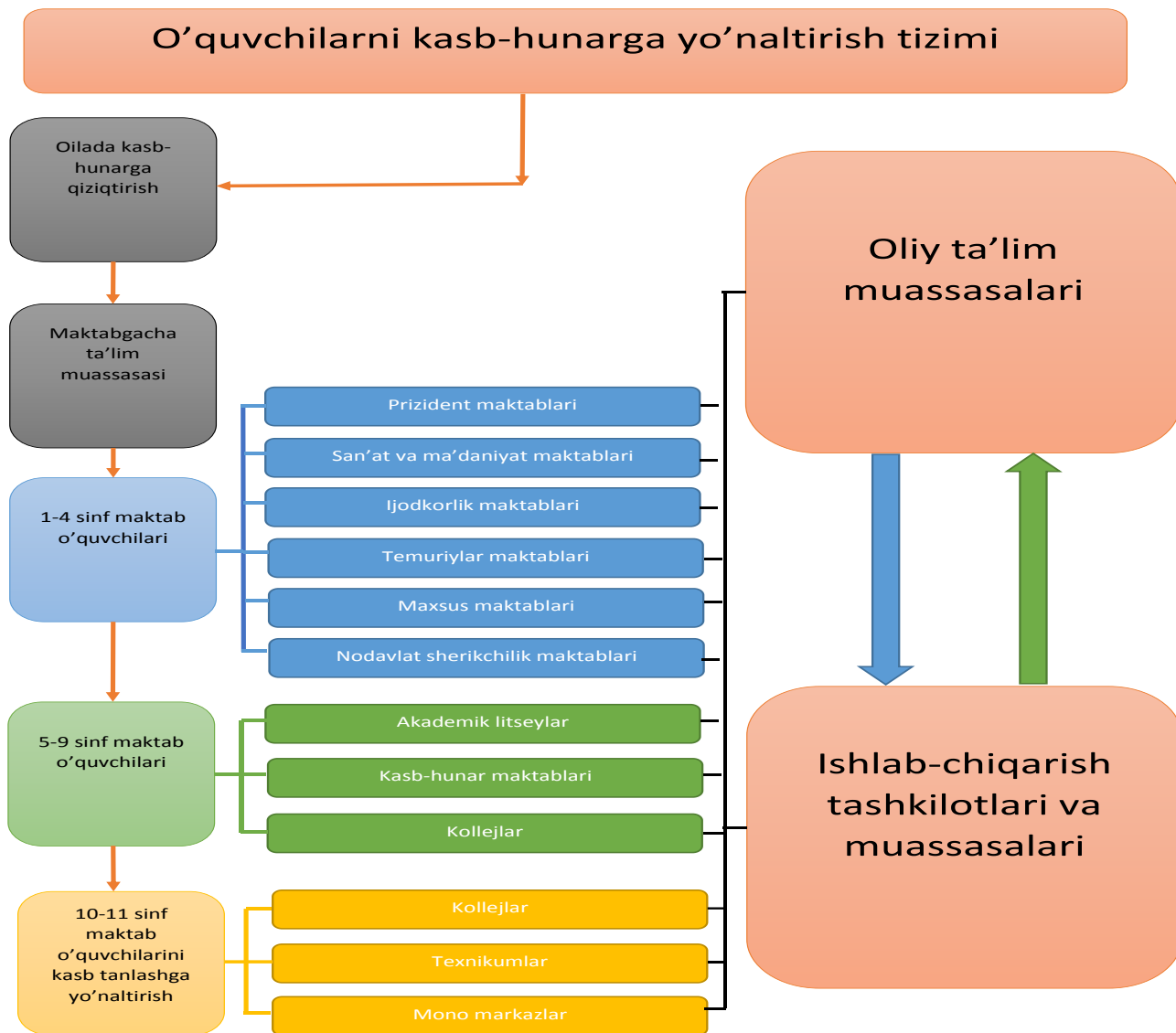
Respublikamizda ta'lim sifati va samaradorligini oshirish jarayonida bo'layotgan o'zgarishlar, ya'ni qabul qilingan qonun va farmoyishlar jamiyatimizning rivojlanishida muhim omillardan biri sanaladi.

O'zbekistonda ta'limning yangi paradigmalariga o'tish nafaqat o'quvchilarning o'z-o'zini ijodiy rivojlantirishiga innovatsion yondashuvlarni, balki ayni jarayonni ta'minlashga imkon beruvchi metodologik asoslarni ham takomillashtirishni taqozo etadi.

Respublikamizda ta'lim tizimini rivojlantirishning hozirgi bosqichi ta'lim mazmuni va metodikasiga, uning samaradorligini oshirishga sifat jihatdan yangi talablar qo'ymoqda.

O'quvchi hayoti davomida kelajagini davom ettirish yoki qayerga borish kerakligini hal qilishi kerak bo'lgan vaqt keladi, uni amalga oshirish uchun kasbni, hayot yo'lini tanlash imkoni beriladi albatta [32].

Mamlakatimizning har bir fuqarosiga kasb va ish tanlash huquqi berilgandir. Bu huquq, amaliyot shuni ko'rsatadiki, ba'zan amalga oshirish juda qiyin yoki yangi kirib kelayotgan kasblar (keyingi sahifalarda bayon etiladi), ixtisosliklar to'g'risida kasblar haqida yetarli ma'lumot yo'q, ular shaxsning shaxsiyatiga qo'yiladigan talablar va o'z qobiliyatlarini baholash, ularning manfaatlarini hamda moyilligini aniqlash qobiliyatiga bog'liqdir. Ushbu bilim bir inson hayotida davomida kelajagini davom ettirish yoki qayerga borish kerakligini hal qilishi kerak bo'lgan vaqt keladi, uni amalga oshirish uchun kasbni, hayot yo'lini tanlash imkoni bo'ladi. Biz quyidagi 1.1.-shakl orqali o'quvchilarni kasblarga yo'naltirish tizimini tavsiya etamiz:

1.1-shakl. Oquvchilarni kasblarga yo‘naltirish tizimi

Mamlakatimizning har bir fuqarosiga kasb va ish tanlash huquqi berilgan. Biroq, bu huquqni, amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ba‘zan amalga oshirish juda qiyin yoki yangi kirib kelayotgan kasblar, ixtisosliklar to‘g‘risida - kasblar haqida yetarli ma’lumot yo‘q, ular shaxsning shaxsiyatiga qo‘yiladigan talablar va o‘z qobiliyatlarini baholash, ularning manfaatlarini hamda moyilligini aniqlash qobiliyatiga bog‘liq. Ushbu bilim va ko‘nikmalar turli xil tadbirlarda, uchrashuv, ko‘rgazmalar, to‘garaklarda, ixtiyoriy mashg‘ulotlarda, turli doiralarda, konsert dasturlari va tasviriy san‘at ko‘rgazmalarida, kitob bilan mustaqil ravishda ishlash jarayonida amalga oshadi.

Dunyo bo‘yicha o‘n mingdan ortiq kasblar mavjud bo‘lsa, mehnat predmetiga

qarab barcha kasblar beshta tipga bo‘linadi. Quyidagi 1.2.-shaklda kasblarning mehnat predmeti bo‘yicha tasniflanishi keltirilgan

1.2-shakl. Kasblarning mehnat predmeti bo‘yicha tasniflanishi

“Odam-tabiat” tipi. Mehnatning asosiy, yetakchi predmeti – jonli tabiat hisoblanib, bu tipga quyidagi kasblar kiradi: urug‘shunos, chorvador, mevasabzavotshunos, zootexnik, agronom, kimyogar, o‘simlikshunos va boshqa kasblar kiradi [35].

1.1-rasm. “Odam-tabiat” kasb tipi

“Odam-texnika” kasblar tipida esa mehnatning asosiy yetakchi predmeti bu – texnika ob’ektlari (mashinalar, mexanizmlar va boshqa shunga o‘xshashlar), materiallar, energiya turlaridan iboratdir. Jonsiz tabiat ob’ektlari (yer osti boyliklari, tuproq, suv, o‘rmon va qishloq xo‘jaligi mahsulotlari) ham ko‘p jihatdan shularga o‘xshagandir. Bu tipdagi kasblarga quyidagilarni misol sifatida keltirish mumkin: tokar, elektr mantajchi, soatsoz, chilangar, avtomobil haydovchisi, injener-geolog, tikuvchi-motorist, injener-texnolog, tokar, payvandlovchi, muhandis – mexanik va boshqa shu kabi kasblar kiradi

Odam-texnika

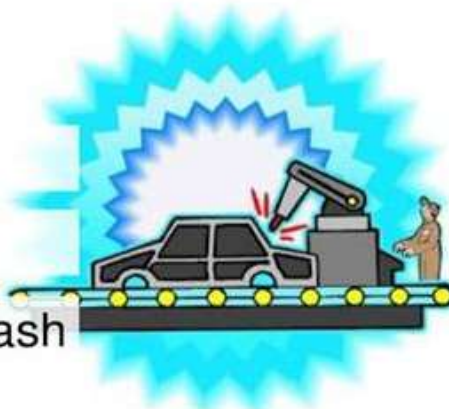
Texnik sistemalar bilan munosabatda bo‘lish

Asbobsozlik;

Chilangarlik;

Radiotexnik;

Avtomobillarni sinash

1.2-rasm. “Odam-texnika” kasb tipi

“Odam-odam” tipidagi kasblarning asosiy mehnat predmeti odamlardir. Mehnat sohasida mayllar, qiziqishlar qay darajada ekanini aniqlashda o‘quv predmetlaridan tashqari siz shaxsan o‘zingiz jamoat ishlarida, jamoaviy ravishda o‘tkazilgan tadbirlarni tashkil etishda ishtirok etib orttirgan tajribangiz ham yordam beradi. Bu tipga quyidagi kasblarni kiritish mumkin: o‘qituvchi, tarbiyachi, sartarosh, shifokor, dirijyor, hamshira va boshqalar kiradi [32]

Odam-odam

Inson bilan munosabatda bo'lish talab etiladigan mehnat faoliyati

Tarbiyachi;

O'qituvchi;

Shifokor;

Psixolog

1.3-rasm. “Odam-odam” kasb tipi

“Odam-belgili tizimi” tipi. Kasbning bu tipida shartli belgilar, raqamlar, kodlar, tabiiy yoki sun’iy tillar asosiy yetakchi mehnat predmeti hisoblanadi. Hozirgi zamon kishisi belgilar va belgi tizimi dunyosida – matnlar, chizmalar, sxemalar, xaritalar, jadvallar va formulalar, yo‘l belgilari ichida yashaydi. Avvalo, bularning hammasini biladigan tegishli mutaxassislar ham zarur. Bu tipdagi kasblar quyidagilarni misol keltirish mumkin: yozuvchi, hisobchi, olim, dasturchi, tarjimon, kotiba-mashinistka, telegraf xodimi, texnik muharrir va boshqalar kiradi.

Odam-belgili tizim

Belgi tizimi bilan munosabatda bo'lish talab etiladigan mehnat faoliyati

G'aznachi;

Hisobchi;

Dasturlovchi;

Ish yurituvchi

1.4-rasm. “Odam-belgili tizim” kasb tipi

“Odam-badiiy obraz”. Bu tipdagi kasblarning asosini badiiy obrazlar, ularning tuzilish usullari yetakchi mehnat predmeti tashkil etadi. Bu yerda quyidagi kasblarni aytib o‘tish mumkin: haykaltarosh, rassom, orkestr ijrochisi, teatr artisti, estrada artisti, bastakor, toshga o‘yib gul soluvchi va boshqalar shular jumlasidandir. Umuman o‘quvchilarning kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini quyidagi 1.5-rasm asosida tushintirishni tavsiya etamiz (32) .

Odam-badiiy obraz

Badiiy obraz bilan munosabatda bo‘lish talab etiladigan mehnat faoliyati

Rassom;
Bastakor;
Dizayner;
Aktyor

1.5-rasm. “Odam-badiiy obraz” kasb tipi

O‘quvchilarni hozirgi sanoat iqtisodiyotiga o‘tish davridagi hayotiy voqealarga bardosh bera oladigan va o‘zlarining har bir faoliyatiga ijodiy yondasha oladigan, xalq xo‘jaligining turli tarmoqlarida samarali mehnat faoliyatini amalga oshira oladigan shaxs sifatida tarbiyalash uchun ularni zaruriy xalqaro mehnat bozoridagi kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalar, ijodiy tafakkur, tanqidiy fikrlash bilan qurollantirish zarur. Har bir shaxs kasbga barqaror qiziqishi, mayillikga muvofiq tanlashi, shu bilan birga o‘zida dadillik, qat’iyatlilik, intizomlilik, o‘ziga va o‘z imkoniyatlariga ishonch hamda qaror qabul qilishdagi mulohazalilik kabi irodaviy sifatlarni rivojlantirishga ham intilish talab etiladi. Dunyodagi kasb-hunarlar, ularning sir-asrorlari bilan tanishtirish, qadim ota-bobolarimiz shug‘ullangan turli xil hunarmandchilik: naqqoshlik, ganchkorlik, yog‘och o‘ymakorligi, kandakorlik, beshikchilik, pichoqchilik, miskorlik, kashtachilik,

etikdoʻzlik, doʻppi tikish, zardoʻzlik, gilamchilik, kosibchilik, toʻquvchilik, zargarlik, kulolchilik kabi kasb hunarlar bilan tanishtirish, kasb tanlashga yoʻllash turli tadbirlarda amalga oshiriladi [37].

Oʻquvchilarni kasbga boʻlgan qiziqishlarini shakllantirishning bunday imkoniyatlari obʼyektiv zaminga ega boʻlib voqelikda har kuni amalga oshirilmoqda. Kasbga yoʻnaltirish oʻquvchilarga maʼlumot berish masalalari bilan, kasb tanlash esa, muayyan bilim darajasi bilan uzviy bogʻliqdir. Xalq xoʻjaligini rivojlantirishning ijtimoiy iqtisodiy va ilmiy texnikaviy asoslarini tahlil qilish, ishlab chiqarish tarmoqlarining istiqbolli yoʻnalishlarini aniqlashni, bu yoʻnalishlarni belgilovchi yangi va ilgʻor texnologiyalarining ilmiy asoslarini oʻrganishni nazarda tutadi. Yoshlarni amaliy faoliyatlarini va kasbiy xislatlarini singdirish, oʻz ustida mustaqil ishlash hamda oʻzini, kasbiy mahoratini oshirib borishga tayyorlashdan iboratdir.

Oʻquvchilarni kasbga yoʻnaltirish zamon bilan hamnafas olib borilishi zarur, negaki hozirgi vaqtda dasturlash, modellashtirish, ishlab chiquvchi, boshqaruvchi, reklama biznesi, axborotni muhofaza qilish, loyihalashtirish barcha sohada sanoatlashtirishda jadallashtirish masalalariga oid har bir kasb egasidan talab qilinmoqda. Shu sababdan ham oʻquvchilarni kasb tanlashga toʻgʻri yoʻnaltirish, ularga bilimlarni chuqurroq berish, nazariya bilan amaliyotning uzviyligini taʼminlash, ularni ilm-hunarga ishtiyoqmandlik hamda, mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashimiz, shu bilan birgalikda ularni kelgusi hayotda oʻz oʻrnini topishda unga tayanch tushuncha berish lozim. Oʻquvchilar kasbga va kasb tanlashga boʻlgan qiziqishlarini, maʼnaviy qobiliyatini shakllantirish uchun uni vujudga keltirgan muhit va sharoitni aniq bilishi lozim.

Kasb tanlashga yoʻllash butun pedagoglar tomonidan xalq etiladigan umummaktab vazifasi hisoblanadi. Shu bilan birga, taʼlim jarayonida oʻquvchilarning oʻziga xos xususiyatlarini oʻrganish va kasbga yoʻnaltirishda texnologiya fani alohida oʻrinni egallashini esdan chiqarmaslik kerak. Bunga sabab shuki, texnologiya fanida alohida “Kasb tanlashga yoʻnaltirish” boʻlimi oʻqitiladi [44,45].

O'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirish faqat nazariy jihatdangina emas, amaliy jihatdan ham olib boriladi. Ma'lumki, kasb to'g'risida tasavvur ana shunday tarzda berilgandagina u haqida to'liq tasavvurga ega bo'lish mumkin bo'ladi.

Kasb tanlashga yo'llash ishi uzluksiz olib borilishi zarur, lekin uning vazifalari o'zining turli bosqichlarida o'zgarib boradi.

O'quvchilarga 5-7-sinflarda asosan kasb haqida ma'lumot beriladi. O'quvchilar qanday ommaviy ishchi kasblar borligi bilan tanishadilar. Bu kasblarning mezonlari o'quvchilarning ustaxonadagi faoliyati mazmunini tashkil etadi. Bu hol o'qitishning shu davrida o'quvchilarni umumtexnik tayyorlash vazifasiga to'la mos kelishi zarur.

O'quvchilarga 6-sinfda va ayniqsa, 7-sinfda kasb to'g'risida ma'lumot berish bilan bir qatorda kasbiy tarbiyalash ishlari ham olib boriladi. Bunga sabab shuki, 7-sinfni bitirish arafasida o'quvchilar bo'lgusi texnologiya tayyorgarlikning yo'nalishini tanlab olishlari zarur bo'ladi. Har bir yo'nalish ko'plab ommaviy ishchi kasblarni o'z ichiga oladi. Bular ustaxonadagi mashg'ulotlarning mazmuni bilan izchil aloqada bo'lgan kasblar bo'lishi (masalan, metall va yog'ochga, gazlamaga ishlov berishga oid kasblar) yoki ular bilan hech qanday aloqador bo'lmagan kasblar bo'lishi ham mumkin.

Texnologiya tayyorgarligining yo'nalishini tanlashda ko'pincha munozarali vaziyatlar vujudga kelib, bu munozarada o'quvchilarning ota-onalari ham ishtirok etishlari mumkin. Texnologiya tayyorgarligining ayrim yonalishini go'yo e'tiborsizdek tuyulib, hech kim bu kasbni tanlashni xohlamaydi. Boshqa yo'nalishlarga esa, aksincha, keragidan ko'proq o'quvchilar qiziqib qolishadi.

Afsuski, maktablarning ish tajribasida shunday manzarani kuzatish mumkin; o'qituvchilar bu masalani o'quvchilarning o'zlashtirishlariga qarab xal etishga urinishadi, ya'ni a'lochi o'quvchilarga tanlash huquqi beriladi yomon o'zlashtiruvchilar esa qolgan kasb turlaridan birortasini tanlashga majbur bo'lishadi [32].

Masalani bu tarzda xal etish har jihatdan noto'g'ridir. Hayot yo'lini zo'rma-

zo'raki tanlaganlaridan hech qanday yaxshilik kutib bo'lmaydi. Shubxasiz, a'lochi o'quvchilar rag'batlantirilishga loyiqlar, biroq bu narsa boshqalarni kasb tanlash erkinligidan mahrum qilmasligi kerak. Shunday ham bo'ladiki, texnologiya tayyorgarligining yo'nalishi to'g'ri tanlagan o'quvchi keyinchalik o'ziga shu yo'nalish doirasidagi kasbni tanlaydi. Shundan kelib chiqib, texnologiya tayyorgarligining yo'nalishini tanlash ixtiyoriy bo'lishiga harakat qilish lozim.

Bunga qanday erishish mumkin? Bu savolga javob berish uchun avvalo kasb tanlash erkinligini qanday tushunish lozimligini aniqlab olish zarur [12].

Vatanimizda xohlagan kasbni tanlash yo'lida siyosiy, ijtimoiy milliy va boshqa xil g'ovlar mavjud emas, ammo bu huquqdan o'z o'rnida foydalana bilish va bunga o'rgatish darkor. Gap shundaki, kasbga bo'lgan talab uning e'tiboriga qarab emas, balki xalq xo'jaligining tuzilishiiga qarab aniqlanadi. Shuning uchun, xohishimizdan qat'iy nazar, ob'ektiv tarzda kechuvchi ilmiy-texnik taraqqiyot bu rejaga o'z shartlarini kiritadi va biz yoshlarni xalq xo'jaligiga kerakli kasblarda ishlashga tayyorlashimiz zarur bo'ladi. Bu o'ta muhim vazifaning bajarilishini ta'minlash kasb tanlash erkinligi fuqarolik burchni tushunish bilan respublikamizda barcha kasblar ham kerakli va fahri ekanligini anglash bilan uyg'unlashib ketishi lozim bo'ladi.

O'quvchilarni kasb tanlash haqidagi masalani faqat o'zining manfaatlari nuqtai nazaridan xal etmasligi zarur. Agar u siyosiy jihatdan yetuk bo'lsa, bunday qilmaydi ham, o'quvchilar to'g'risida gap ketganda, ular shaxs sifatida endigina shakllanib kelayotganliklarini e'tiborga olish zarur bo'ladi.

Shu munosabat bilan texnologiya faniga alohida umid bilan qaraladi.

O'quvchilarni kasbga yo'naltirish – bu har bir shaxsning o'ziga xos individual xususiyatlari va jahon mehnat bozorining ehtiyojlarini hisobga olgan holda, o'z kasbiy o'rnini topishi uchun shaxsga tahsir etishning ilmiy asoslangan shakl, usul va vositalar tizimidir. U insonning kasbiy qiziqishi va imkoniyatlari hamda jamiyatning aniq bir kasbiy faoliyat turiga ehtiyojlarining mutanosibligiga erishishga yo'naltirilgan [37].

Kasbga yo'naltirish quyidagi qismlarni o'z ichiga oladi:

Kasbiy axborot, kasbiy maslahat, kasbiy tanlov va saralash, kasbiy moslashish.

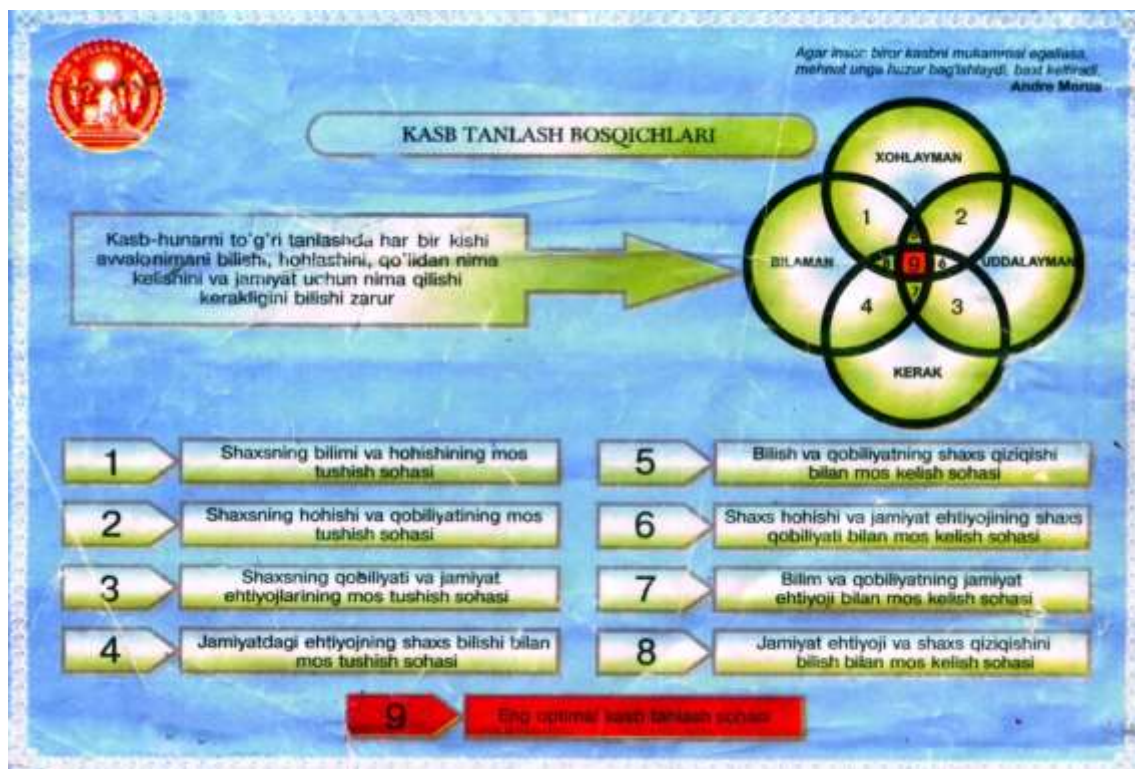
Kasbiy axborot – ma'lum bir kasbni egallash hohishi bo'lgan shaxsga, turli mutaxassisliklarni egallashning shakl va sharoitlariga, kasbiy malakalarning o'sish imkoniyatlariga, xalqaro mehnat bozorining holati va ehtiyojiga, kasbiy qiziqishlarning shakllanishiga, shaxsning istak va ko'nikmalariga qo'yilgan talablar hamda zamonaviy kasblarning istiqboli va mazmuni to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash, targ'ibot qilish chora-tadbirlaridir.

Kasbiy maslahat – kasb tanlash, kasbni yoki faoliyat turini o'zgartirishda yordamga muhtoj bo'lgan shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, shaxsiy fazilatlari, kasbiy qiziqishlari, moyilligi, sog'ligi va texnologiya bozori ehtiyojlarini o'rganish asosida psixolog-maslahatchi bilan ilmiy tashkil etilgan o'zaro muloqot tizimidan iborat.

Kasbiy tanlov va saralash – kasbiy faoliyatning alohida turlariga yaroqlilik darajasini aniqlashga yo'naltirilgan shaxsning psixofiziologik xususiyatlari (tanlash) yoki aniq bir kasbga bo'lgan psixofiziologik mehyoriy talablar (saralash) asosida shaxsni har tomonlama o'rganish tizimidir.

Kasbiy moslashish – ishlab chiqarishda kasbiy faoliyatning ijtimoiy-psixologik va tashkiliy-texnik sharoitlariga shaxsni moslashtirishga, uni muvoffaqiyatli ravishda kasbni egallashi uchun shart sharoitlarni yaratishga yo'naltirilgan choralarning kompleks tizimidir [39].

O'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash ishlari tizimida kasb haqida axborot, kasb haqida konsultatsiya berish, kasbga layoqatini aniqlash va o'rgatish ishlari katta ahamiyatga egadir

1.3-shakl. Kasb tanlash bosqichlari

Bu sharoitlar quyidagilardan tashkil topgan:

- kasbiy ma'lumotlarni yetarli darajada berib borish;
- maktablarni tez sur'atda jihozlash va sig'imini kengaytirish;
- umumtexnika va kasbiy fan to'garaklari faoliyatini doimiy rivojlantirish;
- kasbga yo'naltiruvchi platformalar ochish;
- kasbga yo'naltiruvchi portfoliya yaratish;
- kasbga yo'naltiruvchilar: ota-ona, fan o'qituvchilari, maktab psixologi, sinf rahbarlarining ishiga bog'liq, qachonki o'z so'ziga munosib bo'lgandagina o'quvchining sevgan kasbga chuqurroq bog'lanishini e'tiborga olish;
- maktab, oila, mahalla, kasb-hunar maktabi, kollej, texnikum, manomarkaz, tashxis markazlarining faoliyatini kuchaytirish;
- "Kim bo'lishni istayman", "Nima uchun shu kasbni tanladim?" "Tanlagan kasbimning talab va majburiyatlarini bajara olamanmi?" degan qator shu kabi savollarga javob izlashda yangi ilg'or innovatsion texnologiyalardan foydalanish.

1.6-rasm. “Kim bo‘lsam ekan?” muammosi

- Kasb tanlashga qiynalayotgan yoki ikkilanayotgan o‘quvchilar bilan individual tarzda ishlash hamda, ularni o‘z kasbini tanlashga yo‘naltirish.

Ushbu tavsiya etilgan o‘quv qo‘llanma kasblarning tasnifi haqida qisqacha ma’lumot beradi, shu bilan birgalikda, ma’lum bir ish turi bilan tanishishda nimalarga e’tibor berish kerakligini ko‘rsatadi hamda har qanday kasb va mutaxassislik insonga ma’lum talablarni qo‘yishini anglatadi.

O‘quvchilarni muayyan faoliyat turida muvaffaqiyat qozonish uchun zarur bo‘lgan fazilatlarga ega bo‘lishingizni aniqlash uchun har bir mavzu bo‘yicha amaliy ishlar olib boriladi. Ular sizning qiziqishlaringiz va moyilliklaringizni, ayniqsa diqqat, xotira, tasavvur, fikrlash va xarakteringizni tahlil qilishni o‘rgatadi. Siz o‘z-o‘zini kashf qilish usullari bilan qurollantirilsangiz, ular kelajakda biror kasbni tanlashda sizga poydevor vazifasini bajaradi [32,37,39].

O‘quvchiga quyidagicha tavsiya beriladi: sizning psixologik xususiyatlaringiz siz tanlagan kasbning talablariga to‘liq mos kelmasligi mumkin, lekin umidingizni

yo‘qotmang, insonning ko‘pgina qobiliyatlari, o‘zi xohlasa, o‘z-o‘zidan rivojlanishi mumkin. Buni qanday qilish kerakligi haqidagi maslahatlarni ushbu o‘quv qo‘llanmadan bilib olishingiz kifoya qiladi.

Sizni kasbingizning ongli tanlovi uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalingizni har bir mavzu bo‘yicha taklif qilingan yakuniy savollar asosida tekshirishingiz mumkin. Albatta, ularga javoblarni nafaqat o‘quv qo‘llanmadan, balki kitobda keltirilgan muammolar bilan yanada chuqurroq tanishish uchun tavsiya etilgan adabiyotlardan ham izlash kerak bo‘ladi.

Agar siz hayotdagi joyingiz, kelajakdagi kasbingiz haqida jiddiy o‘ylab ko‘rsangiz, ya’ni to‘g‘ri qaror qabul qilishingizga ishonchingiz komil bo‘ladi.

Dunyoda hech kim hayot uchun zarur bo‘lgan hamma narsani o‘zi zamonaviy ishlab chiqarmaydi va bu har doim ham shunday bo‘lib qolmaydi [32].

Qadimgi zamonda ibtidoiy odamlar omon qolish uchun o‘zi oziq-ovqat olishi, kiyim-kechak topishi, uy qurishi, dushmanlardan o‘zini himoya qilishi zarur bo‘lgan. Inson jamiyati rivojlanganligi sababli, mehnatning ijtimoiy bo‘linishi sodir bo‘ldi. Mehnatning birinchi yirik bo‘linishi, ba’zi odamlar yoki butun qabilalar asosan chorvachilik bilan shug‘ullana boshlaganligi, boshqalari esa dehqonchilik bilan shug‘ullanganligi bilan ham bog‘liq. Chorvachilik va fermerlar bir-biridan ajralmasdi, negaki ba’zilar chorvachilik mahsulotlarini ko‘paytirdilar, ammo qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yo‘q edi. Boshqalarida esa aksincha, mehnat mahsulotlari almashinuvini paydo qilishdi [32].

Keyinchalik sanoat paydo bo‘lgan turli xil hunarmandchilikni tanlash mehnatning ikkinchi yirik bo‘linmasini belgilaydi. Bundan tashqari, hunarmandlar, chorvadorlar va fermerlar o‘rtasida mehnat mahsulotlarini almashish bilan bog‘liq bo‘lgan hayot kechirilgan.

Vaqt o‘tishi bilan turli xil mahsulotlar almashinuvi tobora murakkablashib bordi va uning hajmi shunchalik ko‘payib ketdiki, mehnatning uchinchi ijtimoiy bo‘linishi sodir bo‘ldi: bu valyuta bo‘yicha mutaxassislar – savdogarlar paydo bo‘ldi. Shu bilan jamiyatda savdogarlar harakati yuzaga keldi.

Jamiyatda inson rivojlanishi, shuningdek, moddiy ishlab chiqarishdan

ma'naviy qadriyatlar ilmiy ishlab chiqarishni ajratish bilan birga o'tdi.

Zamonaviy jamiyatda o'n minglab mehnat turlari mavjud. Ularning har birini insonga bo'lgan talablarining butun tizimi bilan kasb deb atash mumkin bo'ladi.

Kasb-hunar bu-jamiyat uchun zarur bo'lgan, cheklangan (mehnat taqsimoti tufayli) insonning jismoniy va ma'naviy kuchlarini qo'llash sohasi bo'lib, unga berilgan mehnatning o'rniga mavjud bo'lish va rivojlanish imkoniyatini beradi [32].

ulkan dunyosida harakat qilish juda qiyin. Bu kasblarni tasniflashda yordam berishi mumkin. Hozirgi kunda ham hayotimizga yangi kasb turlari kirib kelmoqda IT dasturchi, bloger, anderrayder, internet-murabbiy, onlayn-sotuvchi, broker, matn kodlovchi, bukmeker, freelanser, IT-medik, tibbiy asbob-uskunalar arxitektori, genetik maslahatchi, IT-genetik, molekulyar-dietolog, tibbiyot robotlar operatori, tibbiy marketar, etkazib beruvchi va boshqa kasblar kirib kelmoqda.

Kasb-hunar tasnifining umumiy ko'rinishi

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 24 maydagi "Bandlik sohasida davlat siyosatini yanada takomillashtirish va mehnat organlari faoliyati samaradorligini tubdan oshirish chora-tadbirlari" to'g'risidagi PF-5052-sonli farmoni va Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 22 dekabrda 1011-sonli "Ishga joylashtirishga muhtoj aholi sonini aniqlash, shu jumladan, uy xo'jaliklarini mehnat bilan bandlik masalalari bo'yicha o'rganishlar o'tkazish, shuningdek, mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansini shakllantirish metodikasini takomillashtirish to'g'risida" qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 3 avgustdagi 4796-sonli "O'zbekiston Respublikasining milliy statistika tizimini yanada takomillashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorini to'laqonli ijro etish maqsadida "mamlakatimizda statistika ma'lumotlarining sifati va ishonchliligini oshirish borasida tizimli ishlar amalga oshirish, bo'lib o'tayotgan ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni, jumladan ma'lumotlar bazalarida xolis va ishonchli aks ettirish choralari ko'rilmoqda".

Mamlakatimizda innovatsion iqtisodiyot va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi mehnat bozorida ishsizlikning darajasini kamaytirish, kasblarga

yoʻnaltirish norasmiy sektor va aholini norasmiy ish bilan bandlarning rasmiy sektorga moslashishi, hamda iqtisodiyotni barqaror rivojlanishiga imkoniyat yaratadi. Mehnat bozorida mehnat resurslarini taqsimlaydigan hamda aholini ish bilan bandlik borasida ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliy jihatlarini tadqiq va tahlil etish bugungi kundagi ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni oʻrganib qaror qabul qilishda ahamiyatga egadir.

Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 22 dekabrda 1011-sonli "Ishga joylashtirishga muhtoj aholi sonini aniqlash, shu jumladan, uy xoʻjaliklarini mehnat bilan bandlik masalalari boʻyicha oʻrganishlar oʻtkazish, shuningdek, mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansini shakllantirish metodikasini takomillashtirish toʻgʻrisida"gi Qarorida Xalqaro mehnat tashkiloti tavsiyalariga asoslangan holda mehnat resurslarining baholash (hisob-kitob), hisobot va prognoz balanslari hamda iqtisodiyotning norasmiy sektorida band boʻlgan fuqarolarning sonini aniqlash va sifat tarkibi toʻgʻrisidagi maʼlumotlarni shakllantirishni tashkil etish va oʻtkazish mexanizmini oʻrganish qabul qilingan hamda rasmiy oʻrganila boshlandi.

Mehnat bozorida ishchi kuchining takror barpo boʻlishi mehnat bosqichlarida xodim bilan ish beruvchi oʻrtasida kechadigan ijtimoiy munosabatlar tizimi mavjud. Bu ijtimoiy-mehnat munosabatlarini mehnat qilish qobiliyatiga ega boʻlgan mehnat resurslari amalga oshiradi. Mehnat resurslari miqdor va sifat koʻrsatkichlarga ega boʻlib, miqdor jihatdan tugʻilish kelgusida mehnat bozoriga ishchi kuchi kirib kelishining ortishi, ishchi kuchi taklifi talabga nisbatan ortiq boʻlishini anglatadi. Miqdor va sifat koʻrsatkichlari mehnat salohiyatini tashkil qiladi.

Maʼlumotlarga koʻra, 2020 yilda Oʻzbekistonda jami mehnat resurslari soni 19 142,0 ming kishini tashkil qilgan. Viloyatlar kesimida tahlil qilinganda, mehnat resurslarining 11,1 foizi yoki 2 130,0 ming nafari Samarqand, 10,8 foizi yoki 2 068,0 ming nafari Fargʻona, 9,5 foizi yoki 1 817,0 ming nafari Qashqadaryo, 9,2 foizi yoki 1 752,0 ming nafari Andijon viloyati va 9,0 foizi yoki 1 722, ming nafari Toshkent shahri hissasiga toʻgʻri kelgan. Respublika boʻyicha aholi soni eng koʻp

hisoblanadigan mazkur hududlarda mehnat resurslari umumiy soni jihatidan ham ko'p bo'lishi tabiiy hol. Norasmiy sektorda iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha mehnat bilan bandlarning rasmiy ro'yxatdan o'tmasdan yoki pudrat asosida ish faoliyatida hisoblanadi [4]. 2019 yilda iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha norasmiy sektorda bandlar eng katta ulushi qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi tarmog'iga to'g'ri kelgan bo'lib 31,6 foizini ya'ni 2015 yilga nisbatan 157,6 kishiga ko'paygan. 2015-2019 yillarda qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi, qurilish va boshqa faoliyat turlarida asosan o'sgan, axborot, san'at, ko'ngil ochish va dam olish qolgan faoliyat turlarida sezilarli darajada kamaygan (1.1-jadval)

1.1-jadval. Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha norasmiy sektorda bandlar soni (2015-2019)

Hududlar	2015 y.	2016 y.	2017 y.	2018 y.	2019 y.	2019 yilda ulushi, foiz	2016-2019 yillardagi farq (+/-)
Respublika bo'yicha – jami	7763,4	7959,6	8239,7	7764,6	7829,0	100 %	65,6
shu jumladan:							
Qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi	2319,9	2378,3	2609,1	2474,2	2477,5	31,6	157,6
Sanoat	940,1	937,0	923,5	849,1	854,7	10,9	-85,4
Qurilish	1027,3	1069,7	1092,6	981,3	1082,4	13,8	55,1
Savdo	1087,9	1114,6	1140,6	1022,4	997,4	12,7	-90,5
Tashish va saqlash	439,6	463,6	455,7	432,4	424,5	5,4	-15,1
Yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlar	233,5	238,3	239,3	213,8	215,7	2,7	-17,8

Axborot va aloqa	19,8	21,1	20,1	16,1	12,3	0,1	-7,5
Ta'lim	123,2	122,9	109,2	85,0	83,7	1,1	-39,5
Sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish	168,6	179,3	168,8	155,1	149,4	1,9	-19,2
San'at, ko'ngil ochish va dam olish	30,6	32,3	32,4	30,4	28,1	0,6	-2,5
Boshqa faoliyat turlari	1372,9	1402,5	1448,4	1504,8	1503,3	19,2	130,4

Mehnat bozorida norasmiy sektorning o'sishinig asosiy sabablaridan biri aholining va yoshlarning norasmiy sektor hamda norasmiy faoliyatnig ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy jarayonlarning salbiy tomonlarini anglamasdan mehnat bilan band bo'lishilir [41]. Bu esa o'z o'rnida mamlakat uchun istiqbolda iqtimoiy-iqtisodiy muammolarni va haflarni keltirib chiqarishi ehtimoldan xoli emasdir.

Norasmiy sektordagi ish beruvchilar mehnatni rasmiylashtirmasdan faoliyat olib borish sabablaridan biri soliq to'lovlaridan qochishi hisoblanadi. Buning asosiy sababi birinchi tomoni ish beruvchi va ish bilan bandlar o'rtasida mehnat munosabatlarini rasmiylatirmasligi bo'lsa, ikkinchi tomonidan asosiy sababi ish beruvchi pulni tejash, ish bilan bandlar yuqori ish haqi evaziga mehnat bilan band bo'lishlaridir.

Quyida biz o'quvchilarni kasblarga yo'naltirishda zarur bo'lgan tavsiyalarni izohlab o'tamiz.

Siz allaqachon turli tasniflar bilan tanishgansiz botanika, zoologiya, ingliz tili, rus tili va boshqa tillarni o'rganish jarayonlari. Jumladan, hayvonot dunyosining

tasnifi hayvonot dunyosini tushunishga yordam beradi. Hayvonning ba'zi begona turlari bilan tanishganingizdan so'ng, siz ularning tafsifini tashqi belgilar bilan tuzishingiz mumkin, ma'lum bir turga va jinsga va aksincha, hayvonni ko'rmaysiz, lekin u ma'lum bir turga tegishli ekanligini bilib, uni asosiy belgilar bilan tavsiflashingiz lozim bo'ladi.

Shunday qilib, kasb-hunar dunyosida tasnifni mohirona ishlatish sizga yaqinroq tanishishni istagan ko'plab kasblardan birini tanlashga, shuningdek, zamonaviy ishlab chiqarishni tushunishga yordam beradi [42].

Shu jumladan, kasb-hunar tasniflarining turli xil ko'rinishlari mavjud bo'lib. misol uchun, kasb-hunarlarni ularning nomini birinchi harfiga ko'ra taqsimlash. Professional o'z taqdirini belgilash uchun bunday tasnifni ishlatish noqulay chunki, kasbning nomi ko'pincha tanlovchiga ma'lum bo'lmaydi.

Barcha kasblarni mehnatning tabiati bo'yicha ikki guruhga bo'lish mumkin. Bular: jismoniy hamda aqliy, ayni paytda, avtomatlashtirish va ishlab chiqarishni mexanizatsiyalash, dasturlash, boshqarish, kompyuter texnikasini keng joriy etish bilan bog'liq ravishda ular o'rtasidagi farqlarni asta-sekin yo'q qilish mumkin. Ba'zi kasblarni bu xususiyatlarga ko'ra tasniflash qiyin kechadi.

Yana bir tasnif - xalq xo'jaligi sohalari bo'yicha kasblarni taqsimlashdir. Bu atama juda keng ma'noga ega bo'lib, ishlab chiqarish va mehnatning barcha sohalarini qamrab oladi. Quyidagi ma'lumotlar ish bilan bandlik to'g'risida fikr olish imkonini beradi:

Umuman kasblarni moddiy ishlab chiqarish asosida ikki guruhga bo'lish mumkin, bular quyidagilardan iborat: ishlab chiqarish sohasidagi kasblar. Bular: sanoat tarmoqlari soni ikki xonali raqam bilan o'lchanadigan qishloq xo'jaligi, qurilish, o'rmon xo'jaligi, sanoat transportidir. Yana biri noishlab chiqarish sektoridagi kasblar: sog'liqni saqlash, yo'lovchi transporti, savdo, ommaviy axborot tizimi, ta'lim va boshqalarni misol qilish mumkin [32]. Jumladan, barcha ishchilar turli ishlab chiqarish turlari bilan shug'ullanadilar, har qanday ish, agar insonlarga kerak bo'lsa, natijada qanday qadriyatlar - moddiy yoki ma'naviy bo'lishidan qat'iy nazar, ijodiy faoliyatdir va bu ma'noda barcha kasblar bir xil

ahamiyatga egaligidan dalolatdir.

Norasmiy ish bilan bandlik bevosita mamlakatda yashirin iqtisodiyotning avj olishiga sabab bo'ladi. Chunki¹:

–aholini norasmiy ish bilan bandligi hech qanday huquqiy va iqtisodiy asosga ega emas;

–aholini norasmiy sektoridagi ish bilan bandlar o'z mehnat faoliyatlari orqali ertangi kunda ham daromad olishlari kafolatlanmagan;

–aholini norasmiy sektorda ish bilan bandlik mehnati ijtimoiy himoyalangan va muhofazalanmagan;

–me'yoriy-huquqiy hujjatlarning qabul qilinishi, ijtimoiy-iqtisodiy shart sharoitlar va infratuzilmalarning o'zgarishi natijasida ushbu sektorda bandlar o'z ish joylarini yo'qotib qo'yishlari ham mumkin;

–ushbu ish bilan bandlik mavsumiy va vaqtinchalik xarakterga ega bo'lib, ob havo va iqlimning o'zgarishi hamda mavsumning almashinuvi oqibatida fuqarolar ishsiz aholi toifasiga oson aylanib qolishi;

– ish bilan bandlikning mazkur ko'rinishidan respublika va mahalliy byudjetga hech qanday soliq va majburiy to'lovlar amalga oshirmasligi;

Kasblarni talab qilinadigan malaka darajasi va tabiatiga ko'ra tasniflash mumkin. Yuqori malakali kasblar (sozlovchilar, operatorlar va boshqalar, ya'ni murakkab texnologik jarayonlar bilan bog'liq ishlarni bajaradigan ishchilar), malakali (ommaviy ishchilar: tokar, frezer, slesar va boshqalar) va past malakali (master va boshqalar) hamda malakasiz (malakasiz ishchilar) bo'lishi mumkin.

Yuqoridagi muhokama qilingan tasniflarning hech biri kelajakdagi kasbni tanlashda ko'rsatma bo'lib xizmat qila olmaydi. Avvalo, u yoki bu kasbni ishchi shaxsiga qo'yadigan talablarni: uning qobiliyati, qiziqishlari, imkoniyatlarini bilmasdan turib, o'ziga nisbatan qo'llash mumkinmi? Shubhasiz. Ushbu maqsadlarga sanoat xususiyatlariga ko'ra emas, balki odamdan keladigan belgilarga ko'ra qurilgan kasblar tasnifi eng yaxshi tarzda amalga oshiriladi.

¹ Qoraboyev N.P. "O'zbekiston Respublikasida aholini norasmiy sektorida ish bilan bandligi masalalari". "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali 2-son 83-86 betlar. Toshkent-2019.

Bu tasnif E. A. Klimov tomonidan ishlab chiqilgan [12].

Eslatib o'tamiz, kasb - bu shaxsga qo'yiladigan talablar yig'indisi bilan tavsiflangan mehnat faoliyatining ma'lum bir turidir. Inson mehnatining har bir turi quyidagi tarkibiy qismlarga ega: mehnat ob'yekti, mehnat maqsadi, mehnat qurollari va faoliyat sharoitlari hamda ular bu talablarni belgilaydi.

Avvalambor, inson mehnat qilganda uning diqqati xalq xo'jaligi, sanoat va boshqa sohalarga emas, balki mehnat predmetiga qaratiladi. Ushbu ob'yekt bilan biror narsa qilish kerak (ishning maqsadi), bu maqsad mehnat qurollari orqali amalga oshiriladi va albatta, inson uchun ish sharoitlarini bilish juda muhimdir. Jumladan, to'rt xususiyatga muvofiq, kasbiy o'zini o'zi belgilash uchun qulay bo'lgan kasblar tasnifi tuziladi.

Kasb tiplari, turlari, sinflari, klassifikatsiyasi bo'limlari va guruhleri

Kasb tiplari. Birinchi asosda- mehnat mavzusi barcha mavjud kasblar va mutaxassisliklar besh tipga bo'linishi mumkin.

Jumladan eng keng tarqalgan kasblar - bu texnika bilan bog'liq kasblar hisoblanadi. Biz ushbu turdagi kasblarni "**Odam-texnika**" tipi deb belgilab olaylik, bu texnik xizmat ko'rsatish, ta'mirlash, o'rnatish va sozlash, boshqarish, shu jumladan ko'tarish va transport vositalarini boshqarish bilan bog'liq barcha kasblarni o'z ichiga oladi: chilangar, texnologik uskunalar ishlab chiqaruvchisi, haydovchi, texnik (mexanik) [32].

Shuningdek, metall ishlab chiqarish va qayta ishlash, ularni mexanik yig'ish va o'rnatish, shuningdek, elektr uskunalar yig'ish va o'rnatishni o'z ichiga oladigan kasblar: mexanik chilangar, po'lat, soat kollektor, fizik muhandis va boshqalar.

Mutaxassisning ishi har qanday tuzilmalarni o'rnatish, ta'mirlashga qaratilgan hollarda, shuningdek, tasvirlangan kasb turi: me'mor, quruvchi, sanitar texnik va boshqalarni misol qilish mumkindir.

Kasb-hunarlarning bir xil turi metall bo'lmagan mahsulotlar, yarim tayyor mahsulotlar, sanoat mahsulotlarini qayta ishlash va ulardan foydalanish bo'yicha kasblarni o'z ichiga oladi: poyabzalning yuqori qismini ishlab chiqaruvchi,

olmosni kesish, to‘quvchi, duradgor va boshqalar. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash bo‘yicha: novvoy, qandolatchi, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash bo‘yicha muhandis-texnolog va boshqalar. Tog‘ jinslarini qazib olish bo‘yicha: prohodchik, shaxtyor, burg‘ulash qurilmasi boshqaruvchisi va boshqalar shular jumlasidandir.

Keyingi kasb tipi - “**Odam-Odam**”. Ushbu tip kasb-hunar egalari, tarbiya, axborot, uy-joy, savdo, tibbiy yordam ko‘rsatishga qaratilgan odamlardir [32].

U odamlarni yoki jamoalarni boshqarish bilan bog‘liq. Mehnat jarayonida ushbu tadbirlarda odamlar bir-biri bilan o‘zaro muloqot qilishadi. Ushbu turdagi kasblar, masalan, yo‘lboshchi (git), o‘qituvchi, shifokor, hamshira, tarbiyachi, sotuvchi, psixolog va boshqa kasblarni o‘z ichiga oladi.

Ko‘rib chiqilayotgan xususiyatga (mehnat predmeti) ko‘ra, “**Odam — tabiat**”) kasblar turi alohida ta’kidlanadi. Albatta, yer yuzidagi har qanday ob’yekt, hatto insonning o‘zi ham tabiatga tegishlidir. Inson faoliyatini tabiat bilan bog‘laganimizda, biz yovvoyi hayotni nazarda tutamiz va eng muhimi, o‘simlik va hayvon organizmlari, mikroorganizmlar bilan uzviy bog‘liq bo‘ladi. Binobarin, bunday kasblarning mutaxassisleri texnologiya bilan bog‘liq emas degani emas, lekin ular uchun bu asosiy ish emas, balki vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bu yerda bir necha kasblarni aytish mumkin: mikrobiolog, baliqchi, uzumchi, paxtakorlar, asalarichilik, traktor haydovchisi, chorva firma va avtomatlashgan fermer xo‘jaliklari, gullarni ishlab chiqaruvchi va boshqalarni aytib o‘tish mumkin.

Ko‘rilayotgan kasbning xususiyatlariga ko‘ra inson mehnatining ob’yekti turli belgilardan iborat: og‘zaki yoki yozma nutq, raqamlar, kimyoviy va fizik belgilar, eslatmalar, sxemalar, xaritalar, grafikalar, chizmalar, yo‘l belgilari va boshqalar. Masalan, iqtisodchi, kassir, hisobchi, dasturlovchi, stenograf-mashinist, chizmach, yo‘l xavfsizligi inspektori, tipograf hamda ish yurituvchilar shular qatoriga kiradi [38].

Sizning ko‘pchiligingiz, ehtimol, kasb-hunar, tasviriy, musiqiy, adabiy-badiiy va aktyorlik bilan bog‘liq bo‘lgan ishlarni yaxshi ko‘rarsizlar. Bu “**Odam - badiiy obraz**” kabi kasblardir: dizayner-moda dizaynerlari, rassom, rassom-fotosuratchi,

musiqachi, haykaltarosh, musiqa asboblari sozlagichi, bastakor, jurnalist, gilamchi va boshqalar.

«**Odam-belgili tizim**» kasblarning tipida shartli belgilar, raqamlar, kodlar, tabiiy yoki sun'iy tillar asosiy etakchi mehnat predmeti hisoblanadi. Hozirgi zamon kishisi belgilar va belgi sistemalari dunyosida tekstlar, chizmalar, sxemalar, kartalar, jadvallar, formulalar, yo'l belgilari ichida yashaydi.

Kasb-hunar turlarini tushunib, siz turli xil inson faoliyatlarini tahlil qilish qobiliyatlarini o'zlashtirishda faqat birinchi qadamni qo'ydingiz. Kasb-hunar yoki mutaxassislikni muayyan turga bog'lash uchun, asosan, mehnat jarayonida insonning e'tiborini yo'naltiradigan narsalarni topish kerak bo'ladi.

Kasbning har bir turi mehnat maqsadlariga muvofiq **sinflarga** bo'linadi. Turli xil ishlarga ega bo'lgan turli xil maqsadlarga qaramasdan, ular uchta katta sinfga tushishi mumkin: o'rganish, aylantirish, kashf etish. Birinchi sinf gnostik kasblar va mutaxassisliklar deb ataladi. Ushbu turdagi mehnatning nomi qadimgi yunoncha “gnosis”—bilim yoki bilimdan kelib chiqadi. Shuning uchun, yakuniy mahsulot sifatida inson faoliyati bilish, tan olish, nazorat qilish, tasniflash yoki tartiblash, oldindan ma'lum bo'lgan belgilar bilan tekshirish, baholash, tekshirish, gnostikaga murojaat qilish va “g” harfi bilan belgilanadi.

Gnostik kasblarni hamma joyda topish mumkin: dalada, poliklinikada, zavodda va qurilish maydonchasida, savdo zalida. Ular, masalan, besh turdagi har qanday kasbga murojaat qilishingiz mumkin: tayyor mahsulotlar, tuzatuvchi, tanqidchi, sog'liqni saqlash doktori, laboratoriya, kimyoviy va bakteriologik testlari va boshqalar.

Kasb-hunarlarining keyingi sinfi o'z maqsadlari uchun xususiyatlarning faol o'zgarishi, ish mavzusining holati bilan bog'liq. Bu eng ko'p sonli sinfdir, chunki insonning bilim faoliyati ko'pincha o'z-o'zidan tugamaydi, balki **o'zgartiruvchi faoliyatni** oldindan belgilaydi. O'zgartiruvchi faoliyat ostida kosmosdagi xususiyatlarini yoki holatini o'zgartirish uchun, shuningdek, uning xususiyatlarini, davlatlarini muayyan chegaralar ichida faol ravishda saqlab qolish uchun mehnat ob'yektiga har qanday ta'sirni tushunib oling. O'zgaruvchan kasblar sinfining biz

ko'rib chiqqan beshta turi keng tarqalgan: masalan, duradgor, suv sepuvchi, o'qituvchi, chizmachil, qayta jihozlovchi.

Tadqiqotchilik kasblari. Kasb-hunarlarning ushbu sinfida, biror narsani ixtiro qilish, yangi yechim topish uchun mo'ljallangan faoliyatning maqsadi oldinga chiqadi. Bu amaliy ish kasbidir, ular maxsus tadqiqotlar (geolog) bilan bog'liq gnostik bilan aralashtirilmasligi kerak.

Masalan, individual tikuv studiyasida kesuvchi har safar ishga kirishib, mijozning raqamiga, uslubiga va matolariga qarab o'z faoliyatini o'zgartirishi uchun har kuni nostandart ijodiy vazifalarni hal qilish. Bu sinf kasblar soni jihatidan kichikdir.

Jumladan, kamdan-kam hollarda, inson ishida faqat bitta maqsad bor: tanib olish, o'zgartirish yoki ixtiro qilish kabilar. Ko'pgina kasb-hunarlarda mehnatning maqsadi bu mezonlarning har birini yoki ikkitasini o'z ichiga oladi. Shuning uchun, ma'lum bir sinfga kasb yoki mutaxassislikni kiritish uchun maqsad elementlarining qaysi biri faoliyatning asosiy mazmuni ekanligini va faqat yon ahamiyatga ega ekanligini tushunish kerak bo'ladi. Odamni davolash uchun shifokor birinchi navbatda tashxis qo'yishi kerak, shuning uchun shifokor ishida tan olishning bir elementi bo'lishi kerak, ammo ko'pchilik tibbiy mutaxassisliklarning asosiy mazmuni bemorni davolashga qaratilgan, ya'ni uni o'zgarishiga qaratilgandir [32].

Masalan, kasb-hunar sinflari, o'z navbatida, mehnat vositalariga yoki ishlab chiqarish vositalariga qarab **bo'limlarga** bo'linadi. Bunday bo'limlarni to'rtta deb atash mumkin:

-qo'l asboblari bilan foydalanish bilan bog'liq kasblar. Ular, masalan, sanitariya - mutaxassisligini o'z ichiga olishi mumkin (uning asosiy asboblari turli xil asboblardan va kalitlardan), jarrohning ixtisosligi, ular uchun skalpel va boshqa jarrohlik asboblari mavjud. Xuddi shu bo'lim mexanizatsiyalashgan qo'l asboblari va qurilmalari bilan bog'liq bo'lgan faoliyatni o'z ichiga oladi (duradgor, elektrmantiyor, tish shifokori burmasi); qo'l yoki oyoq nazorati mashinalaridan foydalanish bilan bog'liq kasblardir. Masalan, frezalashtiruvchi, kran operatori,

traktor haydovchisi, keng yoʻnalishli lokomotiv haydovchisi va boshqalar. Agar asbob nazorat qilish dastasi yoki oʻlchash vositalariga ega boʻlsa, unda qurilma mashinani hisoblash uchun asos katta boʻladi.

-dasturlastirilgan yoki avtomatlashtirilgan va avtomatik uskunalardan foydalanish bilan bogʻliq kasblar: poʻlat ishlab chiqaruvchilar, printerlar, toʻquvchilar, energiya tizimlari operatorlari va boshqalar.

-asosiy vositalar inson tanasining funksional vositalari boʻlgan kasblar va mutaxassisliklar: qoʻshiqchi, aktyor, oʻqituvchi, balerin va boshqalar.

Kasb-hunar guruhlari. Mehnat sharoitlariga koʻra, toʻrtta kasb guruhini ajratish mumkin:

-oddiy uy sharoitida ishlash. Bunday sharoitda, masalan, dizayner, hisobchi, radio uskunani nazorat qiluvchi ishlaydi;

-keskin harorat farqi, namlik rejimida ochiq havoda ishlash. Ushbu shart-sharoitlar dala qoʻmondonlari, traktorlar-keng yoʻnalishli ekskavatorchi va boshqalar uchun xosdir;

-noqulay (gʻayritabiiy sharoitlarda ishlash): suv ostida, balandlikda, yer ostida, shuningdek yuqori harorat sharoitida va hokazo. Kasb-hunar namunalari: suv ostida suzuvchilar, shaxtyorlar, boʻyoqchilar, asfalt yotqizuvchilar, balandlikda ishlovchi montajchilar.

-maʼnaviy masʼuliyatning ortishi (insonning sogʻligi va hayoti yoki katta moddiy ijtimoiy qadriyatlar uchun) bilan ishlash. Ushbu guruhga oʻqituvchilar, sudyalari, sotuvchi va boshqalarni misol keltira olamiz .

1.3.Oʻquvchilarni kasbga tanlashga oid mashqlar ishlashga oʻrgatishning amaliyotdagi holati

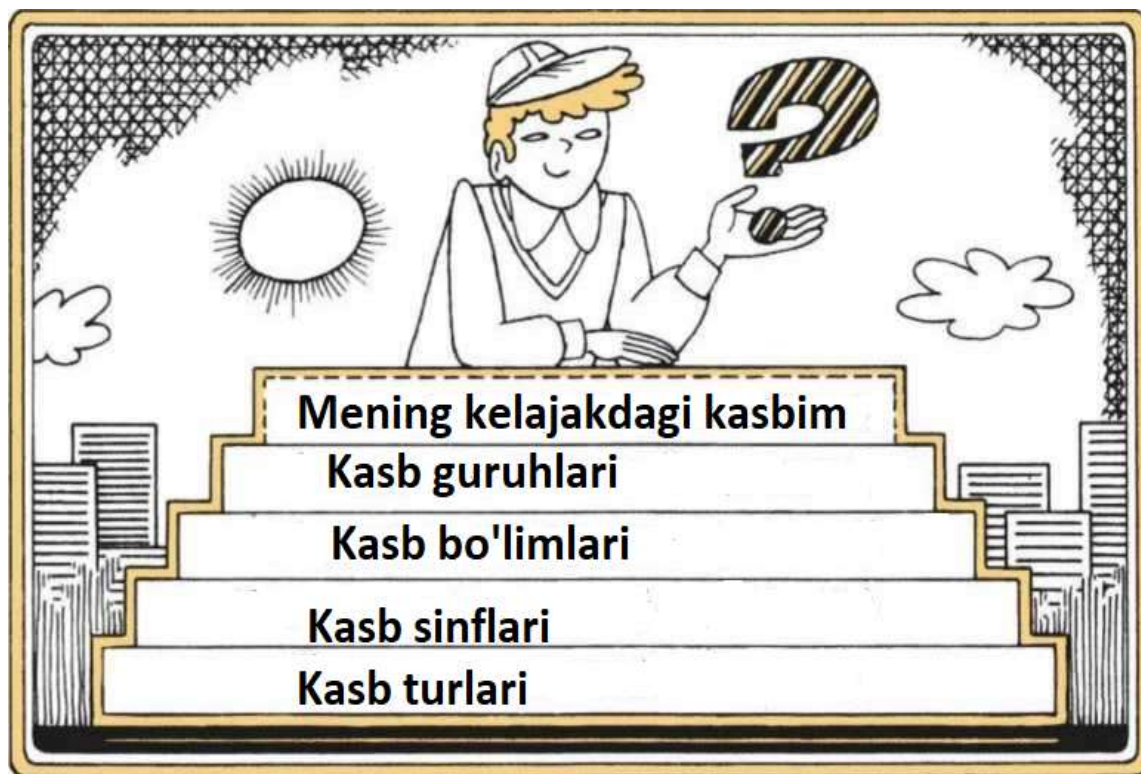
Kasbingizning formulasi

Hurmatli oʻquvchi!

Kasb-hunarlarini tasniflash bilan maʼlumotga ega boʻldingiz. Sxematik tarzda, u toʻrt qavatli piramida shaklida ifodalanishi mumkin: turi, sinfi, boʻlimi, guruhli kasb-hunardir. Har bir kasb turi sinflar, sinflar boʻlimlarni oʻz ichiga oladi,

bo‘limlar guruhlardan iborat deb taxmin qilinadi. Piramidaning tepasida hali bo‘sh qatlam sizning kelajakdagi kasbingizga murojaat qilish uchun mo‘ljallangandir.

Albatta, kasbni muayyan bo‘linishga—turga, sinfga va boshqalarga yetkazish har doim ham mumkin bo‘lavermaydi.

1.7-rasm.Kasb tanlash formulasi

Masalan, kasbning bir nechta tiplarga tegishliligi ko‘pchilikka aniq, bir xil turdagi har bir kasb mutlaqo boshqa belgilarga ega. Barchaga savol-qaysi biri dominant va qaysi biri fonga tushadi ? - deb so‘raysan.

Har qanday kasbni tahlil qilayotganda, uning to‘rtta asosiy xususiyatini ajratib ko‘rsatish kerak: ish mavzusi, mehnat maqsadi, asbob—uskunalar, mehnat sharoitlari va ularning ramzlari bo‘yicha kasbning formulasini bir nechta harflarda yozing. Ushbu harflar turi, sinfi, bo‘limi qaysi kasb-hunar guruhiga mos keladi.

Siz tanishgan tasniflash ishchining shaxsiyatiga qo‘yiladigan talablarni aniqlash imkonini beradi, bu qanday sodir bo‘ladi, keyingi bobda bilib olasizlar. Shu bilan birga, kasb-hunar va mutaxassisliklarni tahlil qilish qobiliyatiga amal qilishni o‘rganasiz. Bu yo‘nalishda quyidagi jadval sizga yordam beradi, ushbu tizimni o‘zlashtirib, uni qo‘llashni o‘rganib, o‘zingizni kasbingizni formulasini tuzish uchun ongli va to‘g‘ri yondashishingiz mumkin bo‘ladi [32].

Kasblarni tasniflash

Tasniflash xususiyati	Mehnatning turlari va tabiati
Mehnat mavzusi (kasb turlari)	Inson-texnika, inson – tabiat, inson-inson, inson- belgili tizim, inson-badiiy obraz
Mehnatning maqsadi (kasb-hunar sinflari)	Tanib olish, farqlash, aniqlash, baholash, tushunish, tekshirish, o‘zgartirish, qayta ishlash, tartibga solish, tashkil qilish, ta’sir qilish, xizmat qilish, ixtiro qilish, kashf qilish, hal qilishning yangi usulini topish
Mehnat vositalari (kasb-hunar bo‘limlari)	Qo‘lda (funktsiyani bevosita bajarish), avtomatlashgan, mexanizatsiyalashgan (mashinalarni boshqarish, mexanizmlar), avtomatlashtirilgan (dastgohlarni boshqarish, qurilmalar), tananing funktsional vositalaridan foydalanish
Mehnat shartlari (kasb-hunar guruhi)	Yuqori darajadagi ma’naviy mas’uliyat, g‘ayritabiiy mehnat sharoitlari, maishiy sharoitlar, ochiq havoda ishlash shartlari

Mashqlarni bajarish tavsiya etiladi

1-mashq. Yuqoridagi rasm asosida yaratishda ishtirok etadigan mutaxassislar ro‘yxatini tuzing:

- a) maktab kiyimlari
- b) ta’mir
- s) gazetalar
- d) o‘quvchi daftarchasi
- e) badiiy film
- f) dasturchi
- g) xorijiy tillar savodxonligi
- h) davlat chegarasining xavfsizligi
- i) telefon orqali suhbatlashish imkoniyati,
- j) har qanday joyga sayohat qilish imkoniyati
- k) oliy ta’limda ta’lim olish imkoniyati.

2-mashq. Quyidagi so‘zlar ro‘yxatidan mutaxassisliklarni belgilaydiganlarni tanlang:

o'qituvchi, duradgor, montajchi, sinovchi uchuvchi, hakam, jarroh, maktab direktori, adabiy tanqidchi, pianinachi, nazariy kimyogar, rassom, dizayner, to'quvchi.

3-mashq.Quyidagi so'zlar ro'yxatidan kasbni belgilaydiganlarni tanlang:

veterinariya shifokori, o'qituvchi, tosh kesuvchi, kitob sotuvchisi, buldozer, fermer xo'jaligi direktori, muhandis, dizayner rassom, sartarosh, haydovchi, tikuvchi, oshpaz, rasm o'qituvchisi [32].

4-mashq.Quyidagi barcha kasblarni va ixtisoslikni ularda aqliy yoki jismoniy mehnatning ustunligiga nisbatan taqsimlang:

konstruktor muhandis, mashinist, duradgor, bolalar bog'chasi tarbiyachisi, hamshira, agronom, tikuvchi, poezd mashinisti, suvoqchi, hisobchi, kitob sotuvchisi, elektromontajchi, mashina operatori va boshqalar.

5-mashq.Xalq xo'jaligi sohasi asosida quyidagi kasblarni, mutaxassisliklarni taqsimlang:

mikrosexemalar, agronom, stantsiya vagonlari, inspektor, tosh kesuvchi, qandolatchi, bog'bon, hamshira, tergovchi, traktor haydovchisi-keng yo'nalishli mashinist, po'lat ishlab chiqaruvchi, tikuvchi-motorist, kitob sotuvchisi, rassom, iqtisodchi va boshqalar.

6-mashq.Quyidagi kasblar ro'yxatidan ishlab chiqarish sohasiga kiradiganlarni tanlang:

sabzavot ishlab chiqaruvchisi, oshpaz, o'qituvchi, duradgor, hamshira, chizmach, qurilish muhandisi, trolleybus haydovchisi, trikotajchi, traktor haydovchisi, keng profilli sartarosh.

7-mashq.Ko'rsatilgan ish kasblarining har biriga mos keladigan malaka darajasini aniqlang:

muhandis, moda uslubchisi, texnologik uskunalarni sozlagichi, tikuvchi, taksi haydovchisi, duradgor, dasturiy ta'minot bilan ishlaydigan dastgohlar operatori, bolalar bog'chasida yordamchi, o'qituvchi, kotiba, avtomobil mexanigi, temir yo'l vagonlarini tekshiruvchi, o't o'chiruvchi.

8-mashq. Quyidagi mutaxassisliklarning har biri qaysi turdagi kasblarga

tegishli ekanligini aniqlang:

bolalar bogʻchasi tarbiyachisi, veterinariya shifokori, farmatsevt, rassom, badiiy bezakchi, oʻt oʻchiruvchi, fotosuratchi, hamshira, tosh kesuvchi, kitob sotuvchisi, poezd mashinisti, radio asboblarini yigʻuvchi mexanik.

9-mashq. Quyidagi mutaxassisliklarning har biri qaysi kasb sinfiga tegishli ekanligini aniqlang:

pazandalik, avtomobil mexanigi, modeler, taksi haydovchisi, sifat nazoratchisi, kompyuter uchun berilgan tayyorlash operatori, operator, chilangar-kollektor, radio uskunalari, tergovchi, agronom, yozuvchi, sartarosh.

10-mashq. Quyidagi vositalarni uning boʻlimlari boʻyicha taqsimlang:

traktor, belkurak, telefon, razm, tarozi, kir yuvish mashinasi, kamera, rulet, mikrokalkulyator (elektron hisoblovchi ruler), yigʻilish raisi, avtomobil, oyna, shprints, kompyuter.

11-mashq. Mehnat sharoitlarining oʻziga xos xususiyatlariga asoslanadi:

oʻqituvchi, hisobchi, geolog, avtobus haydovchisi, chilangar-kollektor, dala qoʻriqchisi, sanoat mahsulotlari sotuvchisi, yuqori balandlikdagi montajchi, rassom, tergovchi, chorva mollarini yetishtirish va oziqlantirish boʻyicha operator, chizmach.

12-mashq. Quyidagi kasblardan birining formulasini tuzing:

elektron hisoblash mashinalari operatori, elektro-monter, tikuvchi-motorist, traktor haydovchisi-keng yoʻnalishli haydovchi, mirob (dala sugʻoruvchi), oʻqituvchi, stenograf, taksi haydovchisi.

13-mashq. Quyidagi kasblar, mutaxassisliklar va barcha tasniflar boʻyicha belgilar roʻyxati:

- a) bogʻbon; e) texnologiya oʻqituvchisi;
- b) militsiya; g) tom yopuvchi;
- v) kitob sotuvchisi; h) muhandis;
- D) frezelovchi; i) toʻquvchi;
- e) meliorator; k) chorvador.

14-mashq. Quyidagi kasblarning har bir jufti uchun qanday farqlovchi

xususiyatlar keng tarqalgan:

- a) hamshira-trener;
- b) ofitsiant-taksi haydovchisi;
- C) matematika o'qituvchisi - sport murabbiyi;
- D) hisobchi-chilangar;
- e) dala ekinlari-agronom;
- e) muhandis-dizayner — bastakor.

15-mashq.Quyidagi kasblarning umumiy belgilari, mutaxassisligi-yangiliklar:

- a) chorvachilik, bog'bon;
- b) muhandis-konstruktor, bastakor, nazariy kimyogar;
- s) hamshira, trener, hisobchi;
- d) trener, minora krani haydovchisi, buldozer, haydovchi;
- e) sotuvchi, sut mashinasi, minora krani haydovchisi, chilangar;
- f) sotuvchi, ofitsiant, kutubxonachi, hamshira, sport murabbiyi.

16-mashq.Quyidagi ro'yxatdan ushbu kasblarga nom bering:

- a) deyarli yoki butunlay g'oyib bo'ldi;
- b) faqat XXI asrda paydo bo'lgan;
- s) so'nggi o'n yilliklarda paydo bo'ldi.

Merchendayzer, freelanser, IT-medik, rassom, kompyuter operatori, traktorchi-mashinist, bioetik, kibrotroslar va implantlarni ishlab suv sepuvchi, blogger, muharrir, duradgor, taksi haydovchisi, rassom, shifokor, uchuvchi, hisobchi, raqamli boshqaruvli dastgohlar operatori, ekskursiya yo'riqchisi, yog'och kesuvchi, bog'bon, oshpaz, boshqaruvchi, dasturchi, pedagog va boshqalar

17-mashq.Quyidagi kasblar yoki mutaxassisliklar nomlaridan keraklisini tanlang:

- a) qishloq xo'jaligida;
- b) kimyo sanoatida;
- c) qurilishda;
- d) mashinasozlikda.

Dizayner-konstruktor, veterinar, IT-dasturchi, hisobchi, sabzavot ishlab chiqaruvchisi, kimyoviy va bakteriologik tahlil laboranti, radio uskunalari o'rnatuvchi, chilangar, agronom, muhandis, rassom, kimyogar-texnolog, advokat.

Bugungi kundagi ayrim yangi kasb turlari bilan tanishib qo'yishni tavsiya etamiz: *Anderrayder* - bojxona, sug'urta va bank sohasi xodimi; *IT soha mutaxassisi* - axborot texnologiyalari xodimi, universal robotlarni o'rnatish, texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash bo'yicha mutaxassis; *Internet-murabbiy* va *onlayn sotuvchi* – IT soha mutaxassislari; *Deklarant* - bojxona mutaxassisi; *Broker* - tijorat bitimlarini tuzishda vostachi; *Matn kodlovchi* - IT soha mutaxassisi; *Bukmeker* - voqea natijalariga ko'ra pul tikishni qabul qiladigan va yutuqlarni to'laydigan shaxs; *Merchendayzer* - savdoni rejalashtirish va rag'batlantirish bilan shug'ullanuvchi mutaxassis; *Freelanser* - ijodiy insonlar: IT sohasi vakillari, reklama biznesi, maslahatchilar, o'qituvchilar, muxandislar bo'lishi mumkin; *IT medik* - ITni yaxshi biladigan mutaxassis, fiziologik ma'lumotlar bazalarini yaratadi; *Bioetik* - transplantologiya va genetik modellashtirishni amalga oshiriladigan tibbiy diagnostika va bioinjining markazlari faoliyati uchun me'yoriy ahloqiy bazani ta'minlovchi mutaxassis; *Tarmoq shifokori* - axborot kommunikatsiya texnologiyalarini yaxshi biladigan va internet orqali tashxis qo'yishga qodir yuqori darajadagi diagnostika mutaxassisi; *Kibrotroslar va implantlarni ishlab chiqarish texnigi* – tirik to'qimalarga mos keladigan funksional sun'iy moslamalar (kiber protezlar) va organlarni yaratish bilan shug'ullanadi; *IT-genetik* - parametralr bo'yicha genomni dasturlash bilan shug'ullanuvchi mutaxassis; *Molekulyar dietolog* - odamning genetik tahlili natijalari va uning fiziolog jarayonlarining xususiyatlarini hisobga olgan xolda, oziq-ovqatning molekulyar takribi to'g'risidagi ma'lumotlarga asoslangan individual parhez sxemalarini ishlab chiqish bo'yicha shug'ullanadigan mutaxassis; *Tibbiyot robotlar operatori* - diagnostik, terapevtik va jarrohlik robotlarini dasturlash bo'yicha mutaxassis; *Tibbiy marketer* - farmakologiya, tibbiy xizmat va tibbiy texnika sohasidagi tadqiqotlar bo'yicha mutaxassis korxona yoki tadqiqot markazining marketing siyosatini olib boradi va hakoza.

Quyidagi og‘zaki savollar asosida yana bir o‘zingizni sinab ko‘ring

1. Mehnat taqsimoti nima?
2. Nima uchun mehnat taqsimoti sodir bo‘ldi?
3. Mehnatni taqsimlash ijobiy jarayonmi? Nima uchun?
4. Mavjudlarni birlashtirib, yangi kasblar paydo bo‘lishiga misollar keltiring.
5. Bizning davrimizda mehnatni taqsimlash jarayoni bormi?
6. Oldindan mavjud bo‘lganlarni ezish orqali shakllangan yangi kasblar, mutaxassisliklar misollarini keltiring.
7. Mehnatni taqsimlash jarayoni qanday yo‘nalishlarda bo‘lishi mumkin?
8. Yaqinda mavjud bo‘lgan kasblarga misollar keltiring.
9. Yaqinda jamiyatimizda paydo bo‘lgan qanday kasblarni bilasiz?
10. Kasb-hunar nima?
11. Bir kasbga tegishli uchta mutaxassislik nima?
12. Quyidagi mutaxassisliklar qaysi kasblarga tegishli: bolalar shifokori, tish shifokori, terapevt, jarroh?
13. Kasb-hunarga tegishli bo‘lgan mutaxassisliklar ro‘yxatini tuzing.
14. Shifokor-bu kasb yoki mutaxassislik?
15. Kasb-hunar tasnifining belgilari qanday?
16. Ishlab chiqarish va noishlab chiqarish sohalari o‘rtasida qanday farq bor?
17. Kasblarni ikki guruhga bo‘lish shartlari — jismoniy va aqliy mehnat nima?
18. Milliy iqtisodiyotning asosiy tarmoqlari nima?
19. Mehnatning asosiy tarkibiy qismlarini qanday ajratish mumkin?
21. Chilangar milliy iqtisodiyotning qaysi sohasida ishlashi mumkin?
22. Sizning shahringizdagi qaysi korxonalar mashinasozlik sanoati, oziq-ovqat sanoati va boshqalar bilan bog‘liq?

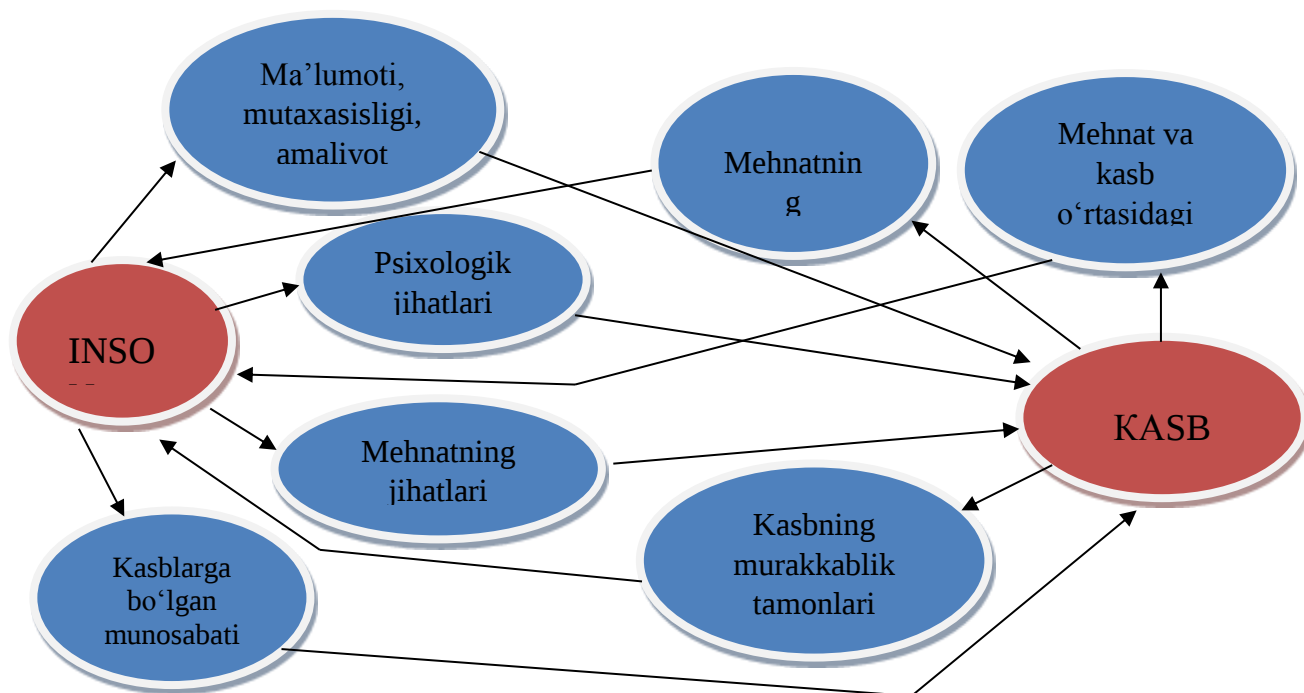
Shunday qilib biz o‘quv qo‘llanmaning ikkinchi bobida o‘quvchilarga inson uchun kasblar qo‘yadigan talablar mazmuni, shakl va metodlarini ko‘rib o‘tamiz.

II bob. O‘QUVCHILARGA INSON UCHUN KASBLAR QO‘YADIGAN TALABLAR, KASB TANLASH MAZMUNI, SHAKL VA METODLARI

2.1. O‘quvchilarni qiziqish moyilliklari va ularni aniqlashga oid topshiriqlarni bajarishning mazmuni.

Inson uchun kasb talablari

Umumiy o‘rta ta’lim maktablari texnologiya fani o‘qituvchilarining vazifalaridan biri o‘quvchilarni qiziqishlari, mayllari salomatligi va boshqa jihatlarini inobatga olgan holda kasblarga ongli ravishda yo‘llashdan iborat. Buning uchun quyidagi shakldagi inson va kasblar o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlikni tushunib olish zarur bo‘ladi

O‘quvchilarni muayyan kasbni egallash va keyin muvaffaqiyatli faoliyat olib borishi uchun, shaxs bu kasbni inson shaxsiga qo‘yadigan talablariga javob beradigan o‘ziga xos fazilatlarga ega bo‘lishi kerak bo‘ladi. Shuning uchun, kasb tanlash, bu talablarni bilish juda muhimdir. Keling, ularni har bir turdagi, sinf, bo‘lim va kasb-hunar guruhlar uchun shakllantirishga harakat qilaylik

Kasb-hunar tipi “Odam-texnika”. Texnik ob’yektlarning o‘ziga xos xususiyati shundaki, ular odatda ko‘p jihatdan aniq o‘lchanishi mumkin. Ularni

qayta ishlash, aylantirish, ko‘chirish yoki baholashda xodimdan aniqlik, harakatlarning aniqligi talab qilinadi. Yuqori ijro intizomi, aniqligi kerak. Oxirgi fazilatlar, albatta, hamma joyda muhim ahamiyatga ega, ammo texnikada uning aniqligi, mehnat taqsimotiga alohida e’tibor beriladi.

Texnika mehnat ob’yekti sifatida innovatsiya, ixtiro, ijodkorlik uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Shuning uchun amaliy fikrlash kabi sifat muhim ahamiyat kasb etadi. Texnik tasavvurlar, texnik ob’yektlar va ularning qismlarini aqliy bog‘lash va ajratish qobiliyati bu sohada muvaffaqiyatga erishishning muhim shartlari bo‘lib, siz yangi mehnat mahsulotlarini emas, balki ish usullarini ham kashf qilishingiz mumkin [59,60].

“Odam-odam” tipi kasblari. Mehnatning asosiy mazmuni odamlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarga bog‘liq. Insonlar bilan aloqalarni o‘rnatish va qo‘llab-quvvatlash, insonlarni tushunish, ularning xususiyatlarini tushunish qobiliyati muhim ahamiyatga kasb etadi.

Bu turdagi kasb bilan ishlashda juda muhim bo‘lgan shaxsiy fazilatlarining qisqacha ro‘yxati:

- insonlar bilan ishlash jarayonida barqaror, yaxshi kayfiyat, muloqotga bo‘lgan ehtiyoj, aql-idrokni boshqa odamning o‘rniga qo‘yish, niyatlarni, fikrlarni tezda tushunish qobiliyati;

- odamlarning kayfiyati, inson munosabatlarini tushunish qobiliyati, ko‘plab odamlarning shaxsiy fazilatlarini haqida bilimlarni yodda saqlashga imkon beruvchi yaxshi xotira, turli odamlar bilan umumiy til topish qobiliyati, sabr-toqat.

Albatta, yuqorida sanab o‘tilgan fazilatlar kasblar va mutaxassislik bo‘yicha muvaffaqiyatli faoliyat uchun yetarli bo‘lmaydi. Ishlab chiqarish, ilm-fan, texnologiya, san’atning muayyan sohalarida ishlash uchun yaxshi, maxsus tayyorgarlik zarur [32].

“Odam-tabiat” . Bu tip kasb vakillarini juda muhim sifat - tabiatni sevish, asrash tuyg‘usi birlashtiradi. Biroq, sevish hamda asrash deyarli barcha odamlar ega bo‘lgan tafakkur emas, balki tabiatni dam olish uchun eng qulay muhit deb hisoblaydi va uning qonunlarini bilish va ularni qo‘llash bilan bog‘liq faoliyat

sanaladi. Ushbu turdagi kasbni tanlash, tabiatga qanday munosabatda bo'lishingizni aniq tushunish juda muhimdir: siz ishlaydigan ustaxonaga yoki yurish uchun yaxshi bo'lgan dam olish joyiga toza havo, nafas olish uchun borasiz, albatta

Faoliyatning biologik ob'yektlarining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, ular murakkab, o'zgaruvchan, nostandart va o'simliklar, hayvonlar va mikroorganizmlar har qanday dam olish kunlari va dam olish kunlarisiz rivojlanadi, shuning uchun mutaxassis har doim kutilmagan hodisalarga tayyor bo'lishi kerak, juda ko'p ma'lumotni yodda tutishi, bundan tashqari, oldindan bilishi kerak, mehnat ob'yektlarida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan o'zgarishlarni oldindan bilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Muayyan mehnat vazifalarini hal qilishda tashabbus va mustaqillik muhim ahamiyatga egadir. O'zgaruvchan mehnat sharoitlari xodimdan ijodiy fikrlashni talab qiladi

Kasb-hunar turi “Odam-belgili tizim”. Biz odatda tasavvur qilgandan ko'ra ko'proq belgilar bilan uchrashamiz. Bu raqamlar, kodlar, shartli belgilar, tabiiy yoki sun'iy tillar va chizmalar bo'lishi mumkin. Har qanday holatda, shaxs haqiqiy ob'yekt yoki hodisaning ramzi sifatida belgini sezadi. Shuning uchun, belgilar bilan ishlaydigan mutaxassis, bir tomondan, muayyan belgilar bilan belgilangan ob'yektlarning haqiqiy jismoniy, kimyoviy, mexanik xususiyatlaridan, boshqa tomondan, haqiqiy hodisalar yoki belgilar ortida turgan narsalarning xususiyatlarini ifodalash va anglash uchun muhimdir. Boshqacha aytganda, yaxshi rivojlangan mavhum fikrlash va tasavvurni qayta yaratishingiz kerak. Belgilar ko'pincha sezilarli farqlarga ega ekanligini hisobga olsak, ular bilan ishlashda bunday fazilatlar, diqqat-e'tibor, barqarorlik, qat'iyatlilikni talab qiladi [12].

“Odam-badiiy obraz”. Musiqiy, adabiy-badiiy, aktyorlik va sahna faoliyati bilan bog'liq kasblarga qo'yiladigan eng muhim talablar-san'at qobiliyati, ijodiy tasavvur, majoziy fikrlash mavjudligi, albatta, mehnatsevarlikdir. Yakuniy natija kuzatuvlari ko'pincha mehnat jarayonining o'ziga xosligi haqida aldamchi fikr hosil qiladi. Shu bilan birga, tashqi ta'sirning orqasida juda ko'p soatlik kundalik ish borligini unutmasligimiz kerak.

Jumladan, san'at o'z ishidan qoniqish hosil qilish uchun maqsadga muvofiq bo'lish uchun jamoatchilik e'tirofiga (siz haqingizdan ko'proq da'vo qilmang) da'vo qilishning haqiqiy darajasiga ega bo'lishi kerak bo'ladi.

Gnostik kasblar. Ushbu sinfga oid kasb xodimga ma'lum talablarni qo'yadi, bu aniq bilim faoliyati, kuzatish (e'tiborning juda katta miqdori), e'tibor, barqarorlik, yuqori faoliyat, tegishli organlar, kam charchoq bo'lishi kerak, xulosalar bir holatda, qattqlik ko'rsatish uchun.

O'zgartiruvchi kasblar. Inson faoliyatining o'zgarishi narsalarga, energiya turlariga, axborot, jarayonlarga, ijtimoiy hayotni shakllantirishga qaratilishi mumkin. Ushbu sinf barcha kasb-hunar turlarida keng tarqalgandir.

Ushbu kasblar ishchilarning muayyan fazilatlarini talab qiladi, bu, birinchi navbatda, quyida keltirilganlar: atrof-muhitga amaliy ta'sir ko'rsatish, mehnat jarayoniga qiziqish va uning natijasi, yuqori faollik va samaradorlikdir.

Tadqiqotchilik kasblari . Ushbu kasblar sinfi hali yetarlicha o'rganilmagan, ammo ushbu kasblardan birini tanlashga qaror qilganlar uchun shartsiz talablar aniqlangan. Avvalo, bu yangi narsalarga qiziqish, shuningdek ijodiy fikrlash va tasavvur- odatdagi fikrdan osongina voz kechish, muammolarga yangi yechimlarni izlash qobiliyatidir.

Qo'l asboblari bilan bog'liq kasblar. Texnik taraqqiyotning har qanday darajasida qo'lda ishlash davom etmoqda: turli xil texnik qurilmalarni yig'ish, o'rnatish, sozlash, ta'mirlash va tartibga solish uchun ishlatiladi. Qo'l asboblari bilan ishlashda harakatlarning muvofiqlashtirilishi (ularning kuch-quvvat, masofa va harakat yo'nalishi bo'yicha aniq dozalari), yuqori rivojlangan mushak-qo'shma sezuvchanlik, rivojlanganlik, samarali amaliy fikrlash, ish jarayoniga alohida qiziqish bilan birga ish natijalari kabi fazilatlar ham talab qilinadi.

Mashinalardan foydalanish bilan bog'liq kasblar. Ushbu kasblar ishchilarga quyidagi xususiyatlarga talablar qo'yadi: harakatlarning muvofiqlashtirilishi, faoliyat tezligi va ehtiyotkorlik, favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik, xotirjamlik va muvozanat bilan birga, amaliy texnik fikrlash.

Yarim avtomatik mashinalar, mashinalar va boshqa texnik

majmualardan foydalanish bilan bog‘liq kasblar. Raqamli nazorat bilan yaxshi tashkil etilgan mashina, avtomatik chiziq yoki texnologik robot insonni nazorat aloqasi sifatida chiqaradi. U o‘z ishlarini kuzatib boradi va agar kerak bo‘lsa (sozlash, ta‘mirlash uchun) kerakli mutaxassisni chaqiradi. Xodimlarning ushbu bo‘limning kasb-hunarleri bo‘yicha o‘z vazifalarini bajarishi uchun zarur bo‘lgan shaxsiyat fazilatleri orasida diqqat va kuzatishning barqarorligi e‘tiborga olinishi kerak — yaxshi rivojlangan tasavvurni qayta tiklash-ko‘zga ko‘rinmas narsalarni, ularning nisbatlarini ruhiy jihatdan ifodalash qobiliyati.

Funksional vositalardan foydalanish bilan bog‘liq kasblar. Darhaqiqat, bu atama nimani anglatishini aniqlaylik: bu xatti-harakatlar, nutq (o‘qituvchi); inson tanasi, uning quyi tizimlari, organlari (balerina, sportchi); nutqda qayd etilgan qoidalar, hatti-harakatlar rejalari, faoliyat (dasturchi-hisoblash va boshqalar); hissiy organlarning standartlari (ichuvshi sinovchi, oshpaz). Funktsional vositalar har qanday ishda sodir bo‘ladi. Ammo, bir qator kasblarda ular asosiy hisoblanadi. Ishning mahorati va muvaffaqiyatining siri bu asbob-uskunalar guruhiga qanday egalik qilishiga bevosita bog‘liq. Bajaruvchi vositalar ko‘rinmas, kimyoviy ishlab chiqarish jihozi, masalan, murakkab zanjirlarni, jarayonlarni kuzatish uchun mavjud bo‘lmagan sxemalarni aqliy jihatdan kuzatib boradi, bu yoki boshqa kimyoviy reaksiyalar aqlga olib keladi va uning faoliyatining tashqi tomoni-ishlab chiqarish tartiblarini o‘zgartiradigan muayyan moddaning oqimini tartibga soluvchi turli vazifalarning pozitsiyasini o‘zgartirish va h. k [8,10,32,38].

Kasbini o‘zlashtirishda inson muvaffaqiyatga erisha olmaydigan ba‘zi fazilatlar: aql-idrokda ko‘plab qoidalar, ma‘lumotlarni saqlash, ular bilan ishlash qobiliyati, ya‘ni yaxshi xotira, o‘z-o‘zini boshqarish va o‘zini- o‘zi boshqarish qobiliyati yuqori bo‘ladi.

Muayyan sharoitlarda ish bilan bog‘liq kasblar. Jumladan, ichki me‘yorlarga yaqin bo‘lgan mikroiklimli xonada ishlash inson salomatligiga hech qanday maxsus talablar qo‘ymaydi. Ochiq havoda ishlaydiganlar yoki oddiy sharoitlarda , masalan, suv ostida, olov yaqinida, yer osti va hokazolarda maxsus

chidamlilik, kuchli jismoniy sogʻliq boʻlishi talab etiladi. Agar insonlarning salomatligi, hayoti va aqliy rivojlanishi uchun maʼnaviy masʼuliyat sharoitida ishlayotgan boʻlsa yoki katta ijtimoiy qadriyatlar uchun moddiy javobgarlik yukiga ega boʻlsa, u axloqiy fazilatlarni rivojlantirishning yuqori darajasiga ega boʻlishi kerak boʻladi.

Shunday qilib, siz mutaxassisga kasblarni tasniflashning turli boʻlinmalarini taqdim etadigan asosiy talablarni bilib oldingiz. Endi, maʼlum bir kasbning formulasini tuzib, siz hatto faoliyatning mazmunini batafsil tahlil qilmasdan ham, ishchining kasbiy muvofiqligini aniqlaydigan asosiy talablarning aksariyatini aniqlashingiz mumkin.

Yetuklikning kasbga yaroqlilik zarurati

Masalan, kasb-hunarga qoʻyiladigan talablar uning shaxsiy fazilatlari va qobiliyatlari bilan bir xil boʻlsa, ular yetuklik haqida gapirishadi. Boshqacha qilib aytganda, kasbga layoqatlilik insonning va uning ishining uygʻunligidir. Kasb-hunarga layoqatlilik kasb-hunar egallashning muvaffaqiyati va insonning oʻz mehnati bilan qoniqish kabi koʻrsatkichlarni tavsiflaydi.

Qobiliyatlarning mavjudligi koʻpincha bilim va koʻnikmalarga ega boʻlishning qulayligi va tezligini tushuntiradi. Eʼtiboringizni qobiliyat toifalarini aniqlashda uchta muhim xususiyat mavjudligiga qaratmoqchimiz va faqatgina bu xususiyatlarning barchasiga xos boʻlsa, insonning oʻziga xos xususiyati haqida gapirish mumkin. Ulardan kamida bittasi boʻlmasa, bu xususiyatni koʻrib chiqish qobiliyati deb hisoblash mumkin emas [10,12,32,37].

Birinchi koʻrsatkich asosan shaxsning qobiliyatiga asoslangan. Bu atama odatda har qanday faoliyat turida muvaffaqiyatga erishishga yordam beradigan shaxsning shaxsiy psixologik xususiyatlarini anglatadi. Quyidagi 2.1-rasmda kasblarni ifodalovchi lavhalar kelirilgan

2.1-rasm. Turli kasb kishilari.

Masalan, inson tezda yangi harakatlar va jarayonlarni o‘rganishi mumkin, uni qobiliyat deb hisoblash mumkinmi? Ha, chunki, birinchi navbatda, bu uning psixologik qobiliyati (vosita xotirasi), ikkinchidan, bu xususiyat, masalan, sport bilan shug‘ullanishida muvaffaqiyatiga hissa qo‘shadi va uchinchidan, bu xususiyat bilim va ko‘nikmalarga tushmaydi (yaxshi xotirasiz sportchi bo‘lmasligi mumkin).

Masalan, har qanday faoliyatni amalga oshirishda bir xil yutuqlar, turli qobiliyatlar bo‘lishi mumkin, chunki biz bu yoki boshqa shaxsning qancha mehnat sarflaganini bilmaymiz, albatta.

Agar o‘quvchi yaxshi matematik qobiliyatlarga ega bo‘lsa, u o‘rtoqlaridan ko‘ra tezroq teoremlarning dalillarini o‘rganadi, muammolarni hal qilishning yangi usullarini topadi, yoki adabiy qobiliyatlar, insonning o‘z fikrlarini asl yozma ravishda ifoda etishi bilan namoyon bo‘ladi.

O‘quvchi qobiliyati yuqori darajadagi mahoratga erishish imkoniyatidir. Insonda umumiy va maxsus qobiliyatlar mavjud bo‘ladi. Keng ko‘lamli tadbirlar

uchun umumiy qobiliyatlar zarurdir. Umumiy qobiliyatlarga mehnatsevarlik, ehtiyotkorlik, ixtiro, bag'ishlanish kabi fazilatlar kiradi. Bu fazilatlar barcha kasblar va tadbirlarda muhim ahamiyatga egadir. Maxsus qobiliyat-tor doiradagi faoliyatda muvaffaqiyat qozonadigan fazilatlaridir. Xotira, odamlarni tushunish, yaxshi rivojlangan qo'l sezuvchanligidir.

Har qanday kasb va mutaxassislik bo'yicha muvaffaqiyatli ish faqat umumiy va maxsus qobiliyatlarning kombinatsiyasi bilan amalga oshirilishi mumkin.

O'quvchining qobiliyati faqat faoliyatda namoyon bo'ladi va ular bilan bog'liq bo'lgan, ya'ni bu qobiliyatlar mavjud bo'lmasdan faoliyat muvaffaqiyatli amalga oshirilmaydi. Masalan, agar u hech qanday musiqa asbobini chalishga yoki qo'shiq aytishga harakat qilmasa, odamning musiqiy qobiliyatlari yo'qligini aytish mumkin emas. Buning uchun qobiliyatni aniqlash uchun harakat qilishingiz kerak bo'ladi.

Insonning qobiliyatlari tug'ma bo'lmaydi, bola tayyor qobiliyatlar bilan emas, balki depozitlar bilan tug'iladi, ya'ni miya tuzilishi, his-tuyg'ular va harakatlarning muayyan fiziologik xususiyatlariga ega. Ular qobiliyatlarni rivojlantirish uchun tabiiy sharoitlar sifatida harakat qilishadi. Biroq, depozitlar juda qimmatli va shuning uchun hech qachon aniq qobiliyatlarni rivojlantirishni oldindan belgilamaydi. Xuddi shu depozitlar asosida, shaxsning faoliyati talablariga qarab turli qobiliyatlar paydo bo'lishi mumkin. Muayyan faoliyatda namoyon bo'ladigan qobiliyatlar ham rivojlanadi va shakllanadi [32].

Daryo bo'yida turgan shaxs suzishni o'rganishi mumkin emas. O'quvchining tizimli mashg'ulotlari, masalan, elektrotexnika uning texnik qobiliyatlarini rivojlantirishi mumkin, buning natijasida chizmalar va diagrammalar, murakkab qurilmalar va mashinalar haqida boshqalarga nisbatan tezroq hamda yaxshiroq tushunishi mumkin. Qattiq mashqlar, birinchi qarashda, sportchining zaif qobiliyatlarini rivojlantirishi mumkin bo'ladi.

Har bir inson o'ziga xos qobiliyatlarga egadir, shuning uchun, ular insonga ma'lum bir kasbning talablariga javob beradigan darajada, odatda, uning kasbiy layoqati haqida hukm qilishadi.

Agar shaxsning muayyan ish uchun yaroqsizligi, u bu faoliyat jarayonida og'irlashadigan yoki uning bajarilishida sog'liqqa salbiy ta'sir ko'rsatadigan bo'lsa, gapirish mumkin. Shuning uchun, kasb tanlashda xatolikka yo'l qo'ymaslik uchun, o'z taqdirini belgilash arafasida turgan har bir kishi avval shifokor,otasonasi,psixolog bilan maslahatlashishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Qo'llash mumkin bo'lmagan holatlar nafaqat tibbiy bo'lishi mumkin, maxsus qobiliyatlarga ega bo'lish va ularning yetishmasligi muhim bo'lgan turli mutaxassisliklar va kasblar mavjud. Bunday kasblar orasida musiqiy, badiiy, adabiy va sahna asarlari va boshqalar mavjud.

Kasbiy tayyorgarlikning eng yuqori darajasi (kasbni to'g'ri tanlash haqida gap ketganda) tanlangan faoliyat uchun zarur bo'lgan muayyan fazilatlarning aniq belgilari mavjudligini anglatadi.

Kasbni tanlagan kishi, kasb haqida aniq ma'lumotlarga ega bo'lmasligi mumkin, ammo vaqt o'tgan sari kasbni ko'rsatishi mumkin bo'lgan xususiyatlar shakllanib borishi mumkin. Bunday kishi bu kasbni tanlashi mumkin va kelajakda muvaffaqiyatli ishlashi mumkin. Muvaffaqiyat kasb-hunarga ega bo'lish va keyingi ish faoliyatiga bog'liq bo'ladi.

Bundan tashqari, insonning barcha kasb-hunar guruhlariga talablariga javob beradigan aniq fazilatlarga ega bo'lishi ham mumkin. Qaysi birini tanlash, qiziqish va moyillikni taklif qiladi (nima va ularni qanday aniqlash kerakligi haqida ko'proq bilib olasiz) [12].

Masalan, ko'p hollarda sekinlik, ehtiyotkorlik va ehtiyotkorlik bilan qoplanishi mumkin, yomon xotira-yozuvlarni muntazam saqlash, foydalanish va boshqalar.

Kasb-hunarga layoqatlilik-shakllanadigan sifat va ko'p jihatdan insonning o'z qo'lida. Shuning uchun o'z-o'zini tarbiyalash ham muhim ahamiyatga egadir.

Kasbiy salohiyatning o'zgaruvchanligi nafaqat insonning fazilatlari, balki faoliyatning o'zi, ilmiy va texnik taraqqiyotning o'zgaruvchanligi bilan ham bog'liqdir. Masalan, mehnat asboblari o'zgaradi, o'z navbatida, shaxsga nisbatan kasbning talablari ham o'zgaradi.

Har qanday kasbni tanlagan odam har xil tadbirlarda o'zini sinab ko'rishi va o'z qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishni o'rganishi muhimdir. Buni qanday bajarishligi borasida keyingi mulohazalarimizda so'z yuritiladi.

Qiziqish va moyillikni qanday aniqlash mumkin?

O'quvchilar kasbni to'g'ri tanlashi uchun turli kasblarga ega bo'lgan talablarni bilish yoki hech bo'lmaganda taqdim etish kerakligini, shuningdek, ularni ushbu talablar bilan bog'lash uchun ularning shaxsiy psixologik xususiyatlarini bilish kerakligini aytgandik.

O'quvchiga har qanday kasb qiziqish uyg'otadi: ba'zi hollarda bu yangi, boshqalarda—amaliy faoliyat, ish jarayoni yoki uning natijalariga qiziqish zarur. Qiziqish-bu shaxsning shaxsiy psixologik xususiyati bo'lib, u haqiqat hodisalariga saylov yo'nalishi bilan tavsiflanadi. Ijobiy his-tuyg'u va intellektual kognitiv faollikda qiziqish mavjud bo'ladi. Faqat bu ikki belgi mavjud bo'lsa, insonning bir yoki bir nechta qiziqishi bor deb taxmin qilish mumkin.

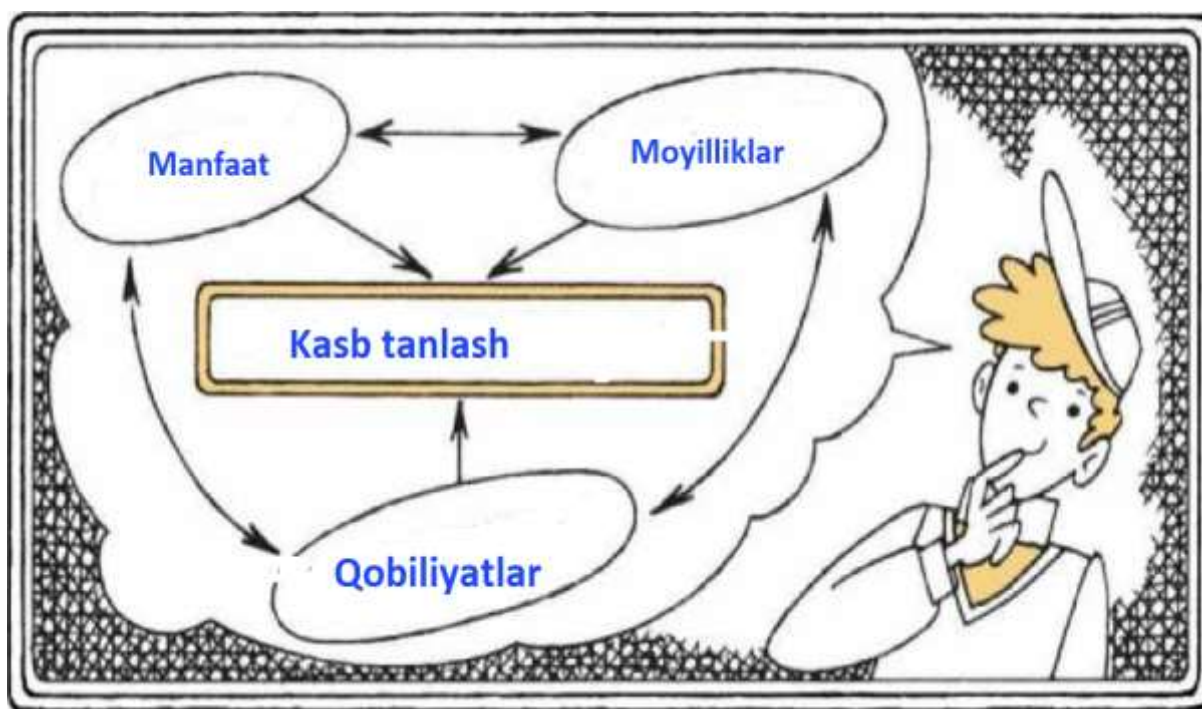
Inson hayotidagi manfaatlarning ahamiyati juda katta: ular bilimlarni egallashga, ufqlarni kengaytirishga, qiyinchiliklarni, to'siqlarni yengishga yordam beradi deb o'ylaymiz.

O'quvchilarning qiziqishlar (masalan, matematika, adabiyot, musiqa, texnik va h.k.), kenglik (keng, ya'ni ko'p qirrali yoki tor, faqat bitta ob'yektga yoki uning tomoniga qaratilgan), chuqurlikda (chuqur yoki yuzaki), davomiyligi (barqaror va beqaror) farqlanadi. Manfaatlarning barqarorligi insonning ushbu manfaatlarini qondirish yo'lidagi qiyinchiliklarni bartaraf etish qobiliyati bilan baholanadi. Masalan, fizikani yaxshi ko'radigan o'quvchi, u ega bo'lmagan chet tilidan fizika muammolari bo'yicha juda qiziqarli maqolani tarjima qilish zarurligiga duch kelsa, buni amalga oshirishga rozi bo'ladi va amalga oshiradi, keyin uning qiziqishi, albatta, barqaror bo'ladi deb o'ylaymiz.

Qiziqishlar moyillikka aylanishi mumkin-insonning istagi muayyan faoliyat bilan shug'ullanish va bu faoliyat uchun chanqoqlik bilan harakat qilish kerak bo'ladi.

O'quvchidagi haqiqiy moyillik, odatda, haqiqatning bir yoki bir nechta hodisalariga doimiy qiziqish va bu yo'nalishda harakat qilish uchun barqaror istakni birlashtiradi.

O'quvchining qiziqish va moyillik o'rtasida juda ko'p umumiylik bor, lekin farq ham bor albatta. Masalan, kinoga qiziqish bildirishingiz mumkin: har kuni kinoga borish, kino san'ati bo'yicha kitoblarni o'qish, san'atkorlarning tarjimai hollarini o'rganish, fotosuratlarini quvonch bilan to'plash va ayni paytda o'zingiz uchun harakat qilmang, biz televizorda yoki stadionda bitta sport musobaqasini o'tkazib yubormaydigan ko'plab sportchilarni bilamiz, lekin biz hatto ertalab gimnastikani ham qilmaymiz. Bu qiziqishga mavjud bo'lgan holatlar va moyillik yo'q. Qiziqishlar "men bilishni istayman" formulasi bilan ifodalanishi mumkin va moyillik "men xohlayman" [32].

2.2-rasm. Kasb tanlash omillari

Ba'zan biz "qiziqarli kitob" deb so'raymiz yoki "qiziqarli film"? Biroq, bu savollar ma'nosiz, chunki qiziqish narsaning mulki emas (kitoblar, filmlar va boshqalar), balki shaxsning mulkidir. Bir kishi qiziqarli kitob kabi ko'rinishi mumkin, ikkinchisi esa o'ziga xosdir, uchinchisi esa umuman qiziq emas. Qiziqarli narsalar yo'q, lekin ular bilan qiziqmagan odamlar bor va turli odamlarning

manfaatlari bir xil emasdir.

Kasbni barqaror manfaatlari va moyilliklari bo'yicha tanlash yaxshidir, faqat hayot rejalari manfaatlar bilan bog'liq bo'lgan taqdirda, ular professional manfaatlar haqida gapirishadi [10,32,51].

Yuqoridagi masala bo'yicha amaliy ishlarni ko'rib chiqamiz

1-amaliy ish. Sizning manfaatlaringizni aniqlash.

Quyidagi so'rovnomalarning barcha savollariga javob berish kerak, agar siz savolda aytilganlarni chindan ham yoqtirmoqchi bo'lsangiz, savolnoma bilan bir xil raqam bilan ko'rsatilgan javoblar varag'idagi qatorda, masalan, ikkita ortiqcha qo'yish kerak, agar xohlasangiz — bitta ortiqcha; befarq, bilmayman—nol; agar yoqtirmasangiz—bir chiziq chizish.

Har bir ustunga (yuqoriga) ortiqcha summani hisoblab, sizning manfaatlaringiz joylashgan maydonni (eng yuqori miqdordagi afzalliklar olinadigan joyni) topishingiz mumkin: I-fizika, II-matematika, III-elektro radiotexnika, IV-texnika, V-kimyo, VI — biologiya va qishloq xo'jaligi, VII—tibbiyot, VIII-geografiya va geologiya, IX—tarix, X-fiziologiya, jurnalistika, XI—san'at, XII—pedagogika, XIII— xizmat ko'rsatish sohasida mehnat, XIV—harbiy ish, XV—sport.

So'rovnomaning gorizont al ustunlaridagi afzalliklar sonini aniqlash uchun qiziqish barqarorligi darajasini o'rganish lozim bo'ladi. Agar ularning soni 1-2-x ustunlarida maksimal bo'lsa, unda siz ma'lum bir soha, faoliyat bilan tanishish istagingiz bor; agar 3-4-x ustunlarida-sizda chuqurroq istak bor, qiziqish mavzusini o'rganish, bilish; agar 5-6 ustunlarida-siz ushbu sohada faol amaliy mashg'ulotlarga kirishsangiz, qiziqishlar moyillikka aylandi.

Qiziqish anketasi

"Siz yaxshi ko'rasizmi? Sizga yoqadimi?"

1. "Qiziqarli fizika", "Fiziklar hazillashmoqda" kabi kitoblarni o'qishingizni tavsiya etamiz.

2. "Qiziqarli matematika", "Matematik dam olish" kabi kitoblarni tavsiya etamiz.

3. Radiotexnika sohasidagi yutuqlar bilan mashhur ilmiy jurnallarda tanishish kerak.
4. “Yosh texnik”, “Texnika-yoshlar” texnik jurnallarini o‘qing.
5. Kimyo kashfiyotlari, taniqli kimyogarlarning hayoti va faoliyati haqida o‘qing.
6. O‘simliklar va hayvonlarning hayoti haqida o‘qishni tavsiya etamiz
7. Odamlar kasallik, shifokorlar, tibbiyot sohasidagi yutuqlar haqida qanday kurashishni o‘rgandilar.
8. Tavsiflar va geografik xaritalar bo‘yicha turli mamlakatlar bilan tanishish lozim.
9. Tarixiy shaxslar va voqealar haqida kitoblarni o‘qishni tavsiya etamiz.
10. Jahon adabiyoti klassiklarining asarlarini o‘qishni tavsiya etamiz.
11. San’atning rivojlanish tarixiga qiziqish, opera, simfonik, jazz musiqasini tinglash.
12. Maktab hayoti haqida kitoblarni o‘qishni tavsiya etamiz (o‘qituvchi hamda kashfiyotlarni o‘rganing).
13. Pishirish san'ati, kiyimlarni modellashtirish, mebellarni loyihalash bilan qiziqib borishni tavsiya etamiz.
14. Harbiy mashg‘ulotlar haqida manbalarni o‘qishni tavsiya etamiz.
15. Sport gazetalari, jurnallarni, sport haqidagi kitoblarni va siz bilgan sportchilar haqida o‘qing.
16. Jismoniy kashfiyotlar, taniqli fiziklarning hayoti va faoliyati haqida ilmiy-ommabop adabiyotlarga qiziqish.
17. Matematik kashfiyotlar, taniqli matematiklarning hayoti va faoliyati haqida ilmiy-ommabop adabiyotlarni o‘qishni tavsiya etamiz.
18. Elektr va radio qurilmalar topish.
19. Texnik ko‘rgazmalarga qatnashing yoki texnikaning yangiliklari haqida eshittirishlarni tinglang (tomosha qiling).
20. Tabiatdagi kimyoviy hodisalarni toping, kimyo bo‘yicha tajribalar o‘tkazing, kimyoviy reaksiyalarning borishini kuzating.

21. Botanika, zoologiya, biologiyani o'rganishni tavsiya etamiz.
22. Inson tanasining tuzilishi va faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari bilan tanishish.
23. Yangi mineral konlarni o'rganish haqida bilib oling va izlaning.
24. O'zbekistondagi va chet eldagi hozirgi siyosiy voqealarni muhokama qilishni o'rganing
25. Adabiy va tanqidiy maqolalarni o'qing va o'rganing.
26. Filmlar, teatr tomoshalari, badiiy ko'rgazmalarni muhokama qilish.
27. Bolalar va o'smirlarni tarbiyalash masalalarini muhokama qilish, do'stlaringiz, sinfdoshlaringiz, tengdoshlaringizni xatti-harakatlarini tuzatishga qanday yordam berishi mumkinligini bilib oling.
28. Uyda, sinfda, maktabda qulaylik haqida g'amxo'rlik qilish, xonangizni tartibga solishni o'rganing.
29. Harbiy texnika bilan tanishishga harakat qiling.
30. O'yin va sport bilan shug'ullanishni odatiy holatga aylantiring.
31. Fizika bo'yicha tajribalar o'tkazishga harakat qiling.
32. Matematik muammolarni hal qilishga o'rganing.
33. Radio uskunalari sxemalarini tushunishga harakat qiling.
34. Texnik chizmalar va sxemalarni o'qing va o'rganing.
35. Eritmalarni tayyorlash, moddalarni tortish va aniqlash.
36. Bog'da ishlash, o'simliklar, hayvonlarga g'amxo'rlik qilishga odatlanish.
37. Turli kasalliklarning sabablarini o'rganishga harakat qiling.
38. Minerallar to'plamini to'plash va saqlash qoidasini o'rganish/
39. Xalqlar va davlatlarning paydo bo'lish tarixini o'rganishga harakat qiling.
40. Xorijiy tillarni o'rganishga intiling
41. O'qish, qo'shiq aytish, sahnada ijro etishga odatlaning
42. Bolalar uchun kitoblarni o'qing, ularga biror narsa qilishga yordam bering, ularga ertak aytib berishga odatlaning
43. Tikuv, trikotaj, kashtado'zlik, oziq-ovqat tayyorlash, ishlab chiqarish, uy jihozlari va jihozlarini, mebellarni va boshqalarni ta'mirlashga o'rganing.

44. Harbiy kompaniyalarda ishtirok etishga qatnashing.
45. Sport o'yinlarini o'ynashga harakat qiling.
46. Jismoniy doirada mashq qilishga odatlaning.
47. Matematik doirada ishlashga o'rganing.
48. Elektr jihozlarini va elektr tarmog'idagi zararni tuzatishga erishing.
49. Turli mexanizmlarni yig'ish va ta'mirlashga odatlaning.
50. Kimyo to'garagida o'qish (kimyo bo'yicha fakultativlarni o'rganish).
51. Biologik doirada ishlashga o'rgatish.
52. Hamshira va shifokorning ishi bilan tanishishga harakat qiling.
53. Geologik va geografik xaritalarni yaratishga harakat qiling.
54. Tarixiy muzeylarga tashrif buyurish, madaniy yodgorliklar bilan tanishish, arxeologik ekspeditsiyalarda ishtirok etishga harakat qiling.
55. Fikrlaringizni, kuzatuvlaringizni yozma ravishda bayon eting, jurnalni saqlashga harakat qiling.
56. Dramatik doirada ishtirok etishga o'rganing.
57. Do'stlarga, agar ular qiyinchilik tug'dirsa, o'quv vazifalarini qanday bajarishni tushuntiring.
58. Odamlarga turli xizmatlar ko'rsatishga o'rganing (poyabzallarni ta'mirlash, fotosurat olish, sochlaringizni chiroyli qilib qo'yish va h.k.).
59. Harbiy o'yinlar va kompaniyalarda ishtirok etishga harakat qiling.
60. Sport musobaqalarida ishtirok etishga harakat qiling.
61. Sport musobaqalarida ishtirok etishga harakat qiling.
62. Matematik tanlovlarda, olimpiadalarda qatnashib boring.
63. Radiolarni yig'ish va ta'mirlashda ishtirok eting.
64. Samolyotlar, kemalar yoki boshqa tuzilmalar modellarini yaratishga harakat qiling.
65. Kimyoviy olimpiadalarda ishtirok etishda qatnashing.
66. Biologik olimpiadalarda ishtirok etishga harakat qiling.
67. Bemorlarga g'amxo'rlik qilishga odatlaning.
68. Oqsoqollarga yordam berish yoki yerni topografik suratga olishga

odatlaning

69. Tarixiy (yoki arxeologik) doirada ishtirok etish uchun tarix bo'yicha xabarlar bilan suhbatlashing.

70. Adabiy yoki lingvistik doirada ishlashga o'rganing.

71. Musiqa asboblari o'ynash, chizish, yog'ochni kesishga harakat qiling.

72. Bir qo'mondonning ishini bajarishga harakat qiling.

73. Oila byudjetini tejash haqida g'amxo'rlik qilishga odatlaning.

74. O'yinlarda tashkilotchi (qo'mondon) bo'lishga harakat qiling.

75. Sport bo'limida mashq qilishga odatlaning.

76. Yangi jismoniy kashfiyotlar haqida hisobot berish, fizika bo'yicha KVN musobaqalarini tashkil etishga harakat qiling.

77. Matematik tanlovlarni tashkil etishga qatnashing.

78. Radiokanalda ishtirok etishga e'tibor bering.

79. Texnik ko'rgazmalarni tashkil etishda ishtirok etish, texnik ijodga qarash, ularda ishtirok etish.

80. "Atrofimizdagi kimyo" kabi kechani tashkil qilishda faol yordam bering.

81. Biologiya bo'yicha tajriba ishlarini olib borishga harakat qiling.

82. Sog'liqni saqlash xodimlari doirasiga boring va o'rganing.

83. Geografik yoki geologik ekspeditsiyalarda ishtirok etishga harakat qiling.

84. Uni o'rganish uchun o'z ona yurtida yurishlarni tashkil qilishda ishtirok etish, ular bilan shug'ullanish zarur.

85. Adabiy kechalar ssenariylarini yozing, adabiy yubileylarni, bayramlarni tashkil qiling va faol qatnashing.

86. Tanlovlarda, havaskorlik tadbirlarida ishtirok etishga odatlaning.

87. Bolalar uchun o'yinlar va bayramlarni tashkil etishga odatlaning.

88. Yurish paytida ovqat tayyorlash yoki yurish parkini ishtirokchilar uchun zarur bo'lgan barcha narsalar bilan jihozlash, suratga olish, fotosuratlarini chop etishga harakat qiling.

89. Harbiy ishni o'rganishga harakat qiling.

90. Bo'limlarda, sport guruhlarida yoshlarni o'rgatishga odatlaning

Amaliy ish natijalariga ko'ra:

a) sizning manfaatlaringiz doirasini ayting;

b) ushbu sohaga tegishli bo'lgan kasblarni yozing;

s) respublikangizda yuqorida ko'rsatilgan kasblar va mutaxassisliklar bo'yicha ta'lim olishingiz mumkinligini bilib oling [32].

2- amaliy ish. Sizning moyilligingizni aniqlash.

Uslubiy ko'rsatma. Avval "Javoblar varag'i"ni yozing. Jadvaldagi raqamlar va harflar savollar raqamlari va belgilariga mos keladi. Har bir savolga javob berib, o'zingizdan so'rashingiz kerak: "Men bu savolda aytilgan ishni yaxshi ko'ramanmi?" Agar siz uni yoqtirmasangiz, to'g'ri qatorda bir ortiqcha qo'yasiz; agar siz uni yoqtirmoqchi bo'lsangiz-ikkita ortiqcha; agar chindan ham xohlasangiz-uchta bunday belgilar.

Odam-tabiat	Odam- texnika	Odam-odam	Odam-belgi tizimi	Odam-badiiy obraz
1a	1b	2a	2b	3a
3b	4a	4b	5a	5b
6a		6b		7a
	7b	8a		8b
10a	9a		9b	
11a			10b	
13b	11b	12a	12b	13a
16a	14a	14b	15a	15b
		16b		17a
20a	17b	18a		18b
	19a		19b	
			20b	

1a.Hayvonlarga qarash (ularni boqish, parvarish qilish).	yoki	1b. Mashina va uning qismlariga xizmat ko'rsatish (ularni kuzatib turish, boshqarish).
2a.Bemor kishilarga yordam berish	yoki	2b. Jadvallar, sxemalar, hisoblash

ularni davolash.		mashinalari uchun dasturlar tuzish.
3a. Kitob bezaklari, ko'rgazmali vositalar, badiiy vositalar, audiodisklar sifatini kuzatib borish.	yoki	3b. O'simliklar holati o'sishini kuzatish.
4a. Materiallarni (yog'och, gazlama, metal, plastmassa va h.k) qayta ishlash.	yoki	4b. Mahsulotlarni iste'molchilarga yetkazish (reklama qilish, sotish).
5a. Ilmiy-ommabop kitob, maqolalarni muhokama qilish.	yoki	5b. Badiiy kitoblarni (yoki pe'sa, konsertlarni) muhokama qilish.
6a. Biron-bir zotli hayvonni boqish, parvarish qilish.	yoki	6b. O'rtoqlaringiz yoki o'zingizdan kichik bolalarni biron-bir faoliyat (mehnat, o'qish, sport) bilan shug'ullantirish.
7a. Rasm, tasvirlardan nusxalar ko'cherish yoki musiqa asboblarini sozlash, tuzatish.	yoki	7b. Biron-bir yuk tashuvchi (ko'taruvchi) vositalarni (kran, traktor, teplovoz va boshqa) boshqarish.
8a. Odamlarga (ma'lumot byurolarida, sayohatlarida va b.q) kerakli ma'lumotlarni berish, tushuntirish.	yoki	8b. Ko'rgazmalarni peshtaxtalarni bezashda (yoki pyesa, konsertlarni tayyorlashda) ishtirok etish.
9a. Buyumlar, narsalar (kiyim, texnika)ni uy-joyi ta'mirlash, tuzatish.	yoki	9b. Jadvallar, tekstlar, rasmlardan xatolarni qidirib topish va tuzatish.
10a. Hayvonlarni davolash.	yoki	10b. Hisob-kitob ishlarini bajarish.
11a. O'simliklarning yangi navlarini yaratish	yoki	11b. Sanoat mahsulotlari (mashinalar, kiyimlar, bino, oziq-ovqat mahsulotlari va boshqa) ning yangi turlarini loyihalashtirish, yaratish.
12a. Odamlar o'rtasidagi nizo, janjallarni hal qilish (ishontirish, tushuntirish, rag'batlantirish)	yoki	12b. Chizmalar, sxemalar, jadvallarni o'rganish (tekshirish, aniqlash, tartibga keltirish).
13a. Badiiy havaskorlik to'garaklari ishlarini o'rganish, kuzatish.	yoki	13b. Mikroblar hayotini o'rganish.
14a. Tibbiyot asbob-uskunalarini	yoki	14b. Odamlarga yaralganda

ishlatish, ularga xizmat ko`rsatish.		shikastlanganda, kuyganda va shu kabilarda tibbiyot yordam ko`rsatish.
15a. Kuzatilayotgan voqealar, hodisalar, o`lchanayotgan obyektlar va boshqalar haqida aniq hisobotlar yozib borish.	yoki	15b. Voqealar (kuzatilayotgan yoki tasavvur qilingan)ni badiiy ifodalash.
16a. Kasalxonada laboratoriya analizlarini qilish.	yoki	16b. Be`morlarni qabul qilish, ularni tekshirish, ular bilan suhbatlashish va ularni davolashga yo`llash.
17a. Xona devorlarini, narsalar sirtini bo`yash va bezash.	yoki	17b. Binolarni ta`mirlash yoki mashina qismlarini yig`ish.
18a. Tengdoshlaringiz yoki kichik yoshdagi bolalarning (teatr, muzeylarga madaniy sayohatlarini, ekskursiyalarini va boshqa) tashkil etish.	yoki	18b. Sahnada o`ynash, konsertlarda ishtirok etish.
19a. Chizmalar bo`yicha detallarni buyumlar (mashina kiyimlar) ni tayyorlash, binolarni qurish.	yoki	19b. Chizmachilik bilan shug`ullanish, chizmalar, kartalardan nusxalar ko`chirish.
20a. O`simliklar kasalliklari va bog` o`rmon zararkunandalariga qarshi kurashish.	yoki	20b. Klavishli mashinalarda (yozuv mashinkasi, teletayp va boshqalar)da ishlash.

Agar siz xohlaganingizdan ko‘ra ko‘proq yoqtirmasangiz, bitta chiziq; agar siz uni yoqtirmasangiz-ikki chiziq, va agar uni yoqtirmasangiz—uchta. Javoblarni tezda berishga harakat qiling, albatta.

Jadvaldagi har bir ustunda ish tugagandan so‘ng, ortiqcha va kamchiliklarning miqdorini hisoblab chiqing. Eng ko‘p ortiqcha kasblar (I-“odam-tabiat”, II - “odam - texnika”, III-“odam-odam”, IV-“odam-tabiat", V- “odam-badiiy obraz”)) ekanligini aniqlab olasiz.

Eng ko‘p ortiqcha va kamchiliklarning ustunlardan birining natijasi bo‘lishi yoki bo‘lishi kerakligiga umid qilish kerak emas. Odamlarning moyilligi tor, chegaralangan bo‘lishi shart emas. Agar so‘rovnomada kamida qisman kasb

tanlash sohasini cheklashga yordam beradigan bo'lsa, ish mavzusiga oid:

Amaliy ish natijalariga ko'ra:

a) siz uchun maqbul qilingan kasb turini nomini ayting;

b) shu turdagi kasblarga nom berib chiqing;

s) ushbu turdagi kasblar insonga qanday talablar qo'yishini tahlil qiling;

d) respublikangizda yuqorida ko'rsatilgan kasblar bo'yicha ta'lim olish mumkinligini bilib olishga harakat qiling.

3- amaliy ish. Sizning manfaatlaringiz barqarorligini tekshirib ko'ring.

3 daqiqa ichida noutbukda iloji boricha ko'p so'zlarni yozing. Imkon qadar ko'proq!

Endi yana 3 daqiqa ichida sevimli mashg'ulotingiz bilan bog'liq ko'plab so'zlarni yozib chiqing.

1.Tanlangan faoliyat yoki bilim sohasi bilan bevosita bog'liq bo'lgan so'zlarning foizini yozma so'zlarning umumiy soniga hisoblang. Olingan foiz qanchalik yuqori bo'lsa, afzal ko'rgan faoliyat turiga yoki bilim sohasiga bo'lgan munosabatingiz qanchalik faol bo'lishini aniqlang. Yuqori foiz sizning mahoratingiz haqiqat ekanligini ko'rsatadi. Natijalaringizni sinfdoshlarining natijalari bilan solishtirib chiqing.

2.Sevimli mashg'ulotingiz bilan bog'liq yozilgan so'zlarning umumiy sonini hisoblab chiqing. Natijalaringizni sinfdoshlarining natijalari bilan solishtiring. Ko'p sonli to'g'ri yozilgan so'zlar sizning ishingizni tanlashning xabardorligini, oldingi so'rovnomalarning natijalari (yoki ulardan biri) bilan aloqadorligini ko'rsatadi.

Ushbu vazifaning har ikkala bandining natijalarini tahlil qilganda, quyidagilarga e'tibor bering (agar qiyin bo'lsa, o'qituvchidan yordam so'rang):

a) siz tanlagan faoliyat doirasi yoki bilim sohasi yozma so'zlarni qanchalik keng va ko'p qirrali tarzda qamrab oladi;

b) faoliyatning qaysi yo'nalishi (to'g'ridan-to'g'ri amalga oshirish yoki muloqot, rahbarlik, bo'ysunish, rejalashtirish, tartibga solish va boshqalar) asosan yozma so'zlar bilan bog'liq;

s) yozilgan soʻzlar bir-biri bilan qanday bogʻlangan.

Oquvchi oʻz-oʻzini hurmat qilish xaritasini toʻldirish (vazifa 2) va ushbu vazifani bajarish natijalariga koʻra, juda aniq xulosalar chiqarish mumkin. Misol uchun, avvalgi topshiriqdan aniq fanlarga qiziqish va natijalar boʻlishi kerak.

Vazifalar bu qiziqishni tasdiqlaydi (aniq fanlar bilan bogʻliq eng koʻp soʻzlar), sizda doimiy niyatlar va oʻz taqdirini belgilash namoyon boʻlishi haqida xulosa chiqarish mumkin boʻladi. Natijalarning kelishmovchiligi yuzaga kelganda, yuzaki professional niyatlar va kasb tanlashga ongli munosabatda boʻlmashlik mumkin albatta.

Yakuniy savollar

1.Sizning manfaatlaringiz va moyilliklaringizning umumiy tavsifini tuzing:

- a) qiziqish sohasi ... ;
- b) kasbning afzal turi ... ;
- s) sevimli mashgʻulot

2.Bir vaqtning oʻzida sizning manfaatlaringiz sohasiga, siz uchun afzal qilingan kasb turiga va siz tanlagan faoliyat sohasiga tegishli boʻlgan kasblarga nom berib chiqing.

3.Bu kasblar insonga qanday talablar qoʻyishini aniqlang.

4.Respublikamizda yuqorida koʻrsatilgan kasblar boʻyicha taʼlim olish mumkin va qaysi OTMlarda?

Qiziqish va moyillikni qanday boshqarish kerak ?

Hayotda bir kishiga qurish, boshqasiga haydash, uchinchisiga esa bolalarni oʻrgatish qiziq kechadi. Bugungi kunda inson manfaatdor emasligi, ertaga uning barcha his-tuygʻularini va fikrlarini egallashi mumkin boʻladi.

Biror kishi oʻz manfaatlarini boshqarishi mumkinmi va agar shunday boʻlsa, buni qanday qilish kerak? Quyida, M. Tvenning “Tom Soyerning sarguzashtlari” nomli mashhur romanidan epizodga murojaat qilaylik, bosh qahramon Poll xolasining navbatdagi ayblovi uchun jazolanadi. Bu holatdan chiqish uchun u qanday yoʻl tutadi? (Bu yerda qisqartma keltiriladi).

“Tom bir chelak ohak va uzun choʻtka bilan koʻchaga chiqdi va u devorga

qaradi va bir zumda quvonch uning qalbidan uchib ketdi hamda u yerda qaygʻu hukmronlik qildi. Toʻqqiz fut balandlikdagi yogʻoch devor oʻttiz metr ! Hayot unga bemaʼnilik kabi tuyuldi, hayot men uchun qiyin edi va toʻsatdan Tomning umidsizligining bu qora daqiqasi Ilhom manbai boʻldi! Bu Ilhom - yorqinroq fikr edi.

U choʻtkasini oldi va jimgina ishlay boshladi. Birdan uzoqdan u eng koʻp qoʻrqadigan, masxara qiladigan bir bola koʻrindi.

-Ha birodar, ishlashga nima majbur qildi?

Tom unga keskin burildi - ha, bu senmi Ben! Men sezmay qolibman.

- Quloq sol, men suzishga boraman... ha, suzishga! Ehtimol, sen ham xohlayotgandirsan? Lekin, albatta, mumkin emas, sen ishlashing kerak. Xoʻsh, albatta, hali ham!

Tom unga qaradi va dedi:

- Sen nimani ish deysan?

- Bu ish emasmi?

- Ehtimol, ishdir, ehtimol ish emas. Men faqat bitta narsani bilaman: Bolalar har kuni toʻsiqlarni oqartiradimi?.. Mingdan... hatto, ehtimol, ikki ming boladan ham, uni toʻgʻri bajarishga muvaffaq boʻlgan yagona kishi bor...

- Men senga barcha olmani beraman-qolgan hamma narsa meniki.

Tom unga koʻrinadigan istaksizlik bilan choʻtkani berdi...

Agar ohak tugamasa, u bu shaharning barcha bolalari bilan ham janjallashishga tayyor edi.

U bilmagan holda, odamlarning harakatlarini boshqaruvchi buyuk qonunni kashf etdi: kattalar yoki bolaning ehtiros bilan biror narsaga ega boʻlishni xohlashi uchun, bu narsa unga yanada qiyinlashishi kerak ekan".

Zerikarli ishni qiziqarli qilish, qiziqish va moyillikni qanday boshqarish mumkinligi haqida aniq tavsiyalar berish mumkin emas. Biroq, bu borada baʼzi fikrlar mavjuddir.

1.Biror maqsadga erishish uchun yengib oʻtish kerak boʻlgan toʻsiq, unda qiziqish uygʻotadi va kuchaytiradi. Biroq, bu toʻsiq juda katta boʻlmasligi va

albatta, yengib o'tish mumkin bo'lishi kerak.

2.Masalan, biroz muhokama qilaylik. Zerikarli ish uchun o'tirishimiz kerak bo'lgan paytda nima bo'ladi? Biz oldindan bilamizki, u zerikarli, biz hech narsa qila olmaymiz. Ish hali boshlanmagan, ammo allaqachon zerikarli. O'rnatish, masalan, sirkda ishlaydi: sahnaga chiqadi, u hali hech narsa demadi, hech narsa qilmadi, lekin bizga allaqachon kulgili, biz kulamiz. Oldindan bilamizki, bu qiziqarli bo'ladi, bizda qiziqarli o'yin bor. Biroq, o'rnatish o'z xohishi bilan o'zgartirilishi mumkin, chunki u tasavvurga ta'sir qiladi-bu, shuningdek, tajribalar olimlar tomonidan tasdiqlangan. Agar biz qiziqarli bo'lgan narsalarni tasavvur qilsak, biz ichki tomonga moslashamiz.

Qiziqarli ish, va bu birinchi navbatda kerak! Tasavvur qiling! Vazifa, qiziqarli tarzda o'zlarini yaxshi kayfiyatga aylantirish uchun pastga tushadi. Va bu muammoni hal qilish mumkin. Sevimli mashg'ulotingizni boshlaganingizda va xuddi shunday yo'l tutganingizda qanday harakat qilayotganingizni eslashingiz kerak bo'ladi

1.Bitta o'rnatish yetarli emas, biroz harakat qilish (psixologik tayyorgarlikdan keyin uni osonroq qilish kerak) va ishni har doimgidan ko'ra ehtiyotkorlik bilan bajarish kerak. Keyinchalik ehtiyotkorlik bilan, unga ko'proq vaqt berishi kerak bo'ladi.Shoshilmang. Chunki ehtiyotkorlik ishning asosiy manbai hisoblanadi.

Ammo agar diqqat butunlay ish joyiga qaratilmagan bo'lsa, unda muqarrar ravishda zerikarli bo'ladi, chunki qiziqish- bu diqqatni jamlashdir. Ehtiyotkorlik bilan ishlash uchun oldindan ortiqcha vaqt ajratish va shoshilmaslik, bir necha daqiqa sarflamaslik kerak.

1.Qiziqish darhol shakllanmaydi, shuning uchun savol tug'iladi: o'zingizni kuzatib, diqqat bilan va qiziqish uchun psixologik munosabat orqali qancha vaqt ishlash kerak?

Nazariy jihatdan, hatto yagona tajriba ham inson xotirasida qoladi, bir harakat foydali odatning asosi bo'lishi mumkin. Lekin har doim emas, ba'zi psixologlar kuzatishlarga asoslanib, odatlarni shakllantirish uchun uch hafta, ya'ni yigirma bir

kun kerak bo‘ladi. Bu borada hech qanday kelishuv yo‘q, albatta

Xo‘sh, qiziqishni shakllantirish bo‘yicha tajribani necha kun davom ettirish kerak? Aksincha, birinchi muvaffaqiyat va undan oldin ham, muvaffaqiyat insonni ilhomlantiradi va unga kuch beradi, sevimli mashg‘ulotlarga olib keladi.

Lekin muvaffaqiyatning o‘zi nimani anglatadi? Muvaffaqiyat bizning manfaatimizdir.

2.Oxirida ular bilan bog‘liq faoliyatda qiziqishlar va moyilliklar paydo bo‘ladi, shuning uchun biz qiziqish yoki moyillik paydo bo‘lishini kutmasligimiz kerak, balki turli faoliyatga faolroq qo‘shilishimiz kerak, bu bizning qiziqish va moyilliklarimizni aniqlash hamda shakllantirish imkonini beradigan xatti-harakatdir.

Agar bilim yoki amaliy faoliyatning ayrim sohalariga qiziqish va moyillik hayot rejalari bilan bog‘liq bo‘lsa, ular mohirlikga o‘tadilar va bu, albatta, yaxshi natija beradi

Sizning e‘tiboringizni qanday baholash mumkin?

Psixologlarning fikriga ko‘ra, bizning ongimiz (psixika) ma‘lum bir ob‘yektga qaratilganligi aniq bo‘lsa, diqqat ob‘yekti insonni o‘rab turgan ob‘yektiv dunyoning har qanday tashqi ob‘yekti yoki hodisasi, ularning individual xususiyatlari, shuningdek, shaxsning ichki dunyosi, uning fikrlari, his-tuyg‘ulari va boshqalar bo‘lishi mumkin.Ko‘pincha namoyon bo‘ladigan e‘tibor, ma‘lum bir odamda uning juda muhim qobiliyatiga - ongga aylanadi. Ehtiyot bo‘lish ba‘zi harakatlarga ergashish demakdir. Ongni rivojlantirish- bu hayotdagi, san‘atdagi, tabiatdagi, fandagi, odamlardagi yashirin harakatlarni farqlashni o‘rganishdir [28,32,58].

Diqqat bir qator xususiyatlar bilan tavsiflanadi: barqarorlik, tebranish, hajm, almashinish, taqsimlash va e‘tiborni qaratish,jamlash. Quyida biz ularni batafsil ko‘rib chiqamiz. Diqqatning sanab o‘tilgan xususiyatlarining har biri odamda turli yo‘llar bilan namoyon bo‘ladi.Turli kasblar diqqatning turli xususiyatlariga alohida talablar qo‘yadi. Bundan tashqari, diqqatning ikki turi mavjud bo‘lib ular: ixtiyoriy va ixtiyorsiz bo‘ladi. Birinchisining harakati davomida odam o‘zini diqqatli

bo'lishga majburlashi kerak, boshqa holatda esa ob'yektning o'zi diqqatni ta'minlaydi, odamni qarashga, tinglashga majbur qiladi va hokazo. Ko'pgina faoliyat turlari uchun ixtiyoriy diqqat rivojlanishi juda muhim hisoblanadi. Shunday qilib biz o'quvchilarga quyidagi bir nechta vazifalarni tavsiya etamiz:

1-vazifa. Sizning e'tiboringizdagi o'zgarishlarning o'ziga xosligini aniqlang (diqqat keskinligidagi davriy ixtiyoriy o'zgarishlar).

Buni amalga oshirish uchun 1 daqiqa davomida bu erda ko'rsatilgan rasmga qarang va rasmning tasvirini idrok etishingiz o'zgarishiga e'tibor bering: kesilgan piramida sizga yaqinlashadi yoki uzoqlashadi.

Eslatma varag'iga qaramasdan belgilash kerak.

Belgilar bilan belgilang:

- sizga yaqinlashayotgan kesilgan piramidani ko'ring;
- sizdan uzoqlashib, ichkariga kirib borayotgan kesilgan piramidani ko'ring.
- 1 daqiqada rasm haqidagi tasavvuringiz necha marta o'zgarganini hisoblang.

2-vazifa. Diqqatingizning barqarorligini aniqlang (biror narsaga e'tiborni qaratish davomiyligi, e'tiborning charchoqqa chidamliligi va chalg'itishi).

Shu maqsadda, kimdandir iroda kuchingiz bilan yuqoridagi rasmni idrok etishni faqat bitta holatda ushlab turishingiz mumkin bo'lgan vaqtni belgilashni so'rang: sizga yaqinlashib kelayotgan faqat kesilgan piramidani ko'rish yoki faqat ichkariga kirish, sizdan uzoqlashish tushuniladi.

3-vazifa. Diqqatingiz doirasini aniqlang - kuzatish (odam bir vaqtning o'zida va aniq idrok eta oladigan ob'yektlar soni).

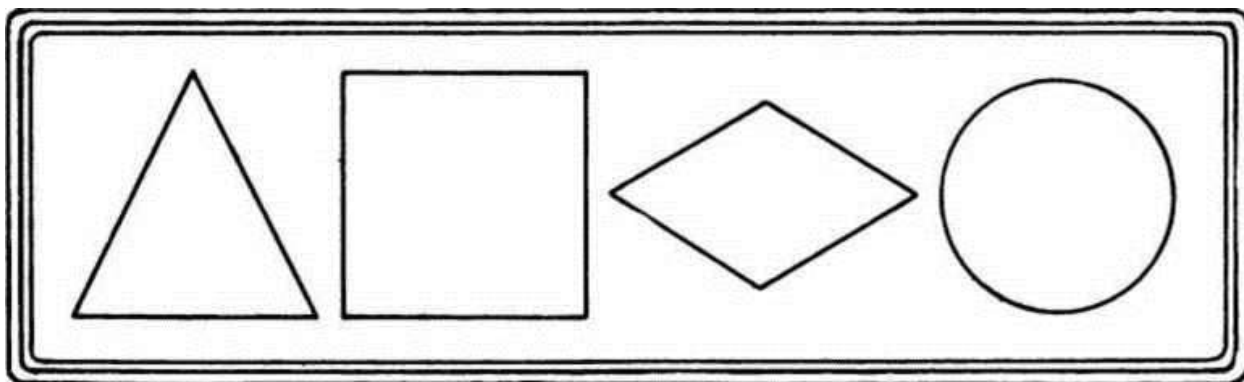
Quyidagi rasmga 1 soniya qarang. Unda ko'rgan hamma narsani eslab qolishga harakat qiling.

Chizmani yoping va qaysi shakllar chizilganligini va har bir shaklga qanday raqamlar yozilganligini yozing.

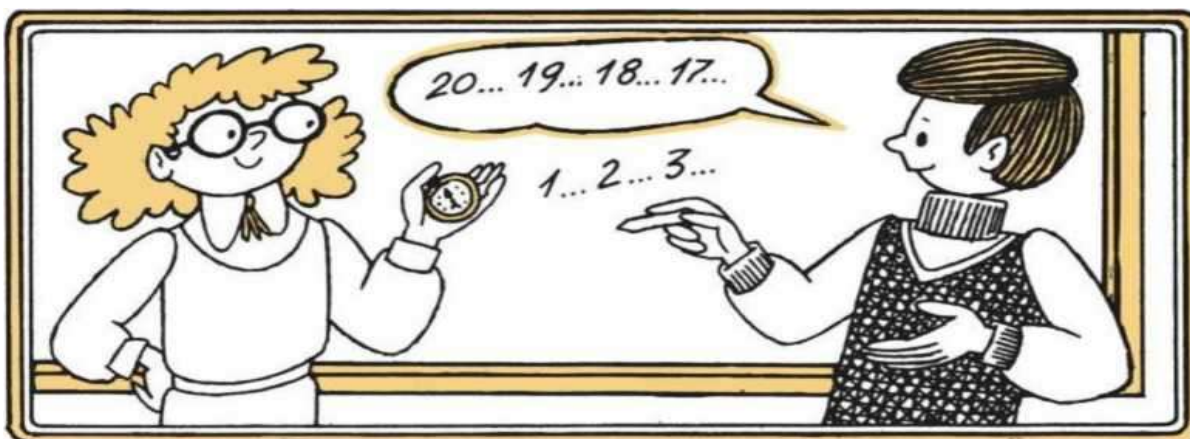
Yozuvlaringizni tekshiring va hisoblang:

- a) nechta raqamni to'g'ri esladingiz;
- b) nechta sonni to'g'ri idrok qildingiz;
- s) raqamlarga nechta raqamni to'g'ri kiritgansiz.

Sizning e'tiboringiz miqdori uchta element uchun javoblar yig'indisiga teng.

2.3-rasm

2.4-rasm

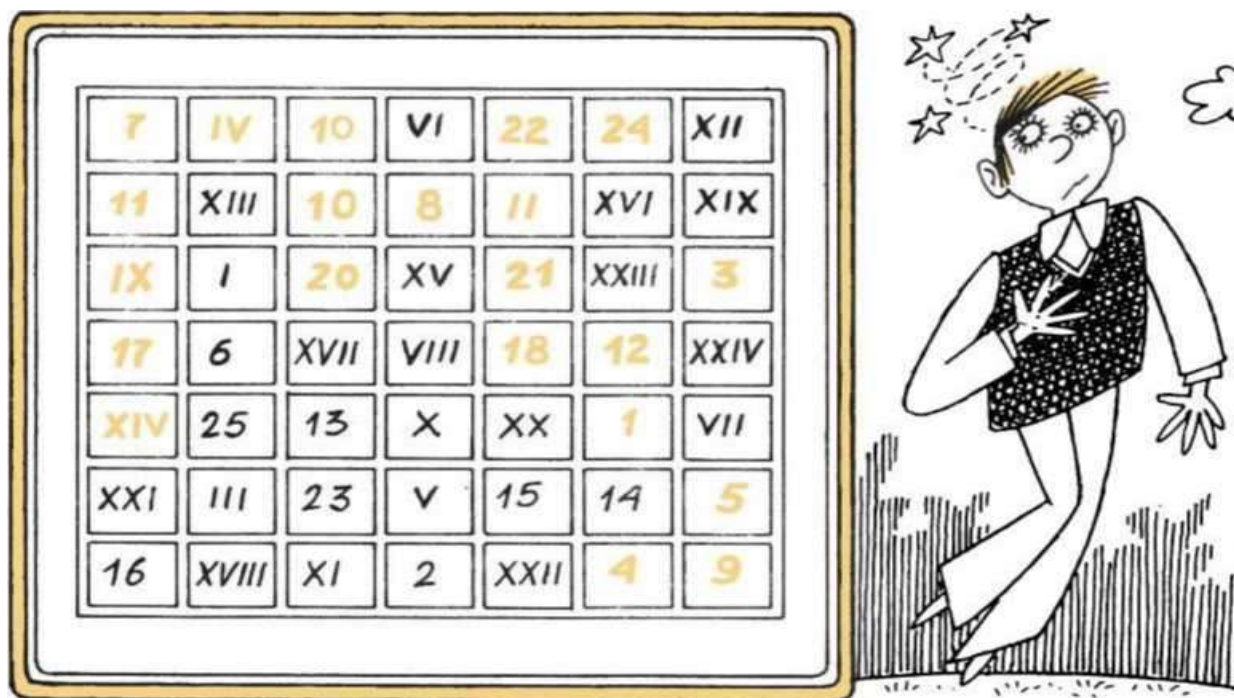
Quyida sizni e'tiboringizni taqsimlashning o'ziga xosligini aniqlashga qaratamiz (bir vaqtning o'zida bir nechta narsalarni qilish qobiliyati).

Biror kishi 1 dan 20 gacha bo'lgan raqamlarni tartib bilan aytishga ketadigan vaqtni yozib qo'ysin, shu bilan birga ularni qog'ozga yoki doskaga teskari tartibda yozib qo'ying: 1 ni ayting, 20 ni yozing; 2 deb ayting, 19 ni yozing va hokazo.

Vaqt va xatolar sonini hisoblang.

Olingan natijalarni bir-biri bilan solishtirib, qanchalik kam vaqt va xatolar soni bo'lsa, diqqatingiz shunchalik yaxshi taqsimlanadi. Diqqatning taqsimlanishi shakllangan sifatiga bog'liq bo'ladi.

Diqqatingizni o'zgaruvchan xususiyatini aniqlang (diqqatni bir ob'yektdan ikkinchisiga qayta qurish).

2.5-rasm.

2.5.-rasmdagi jadvaldan foydalanib, qancha vaqt sarf qilishingiz mumkinligini aniqlab chiqing:

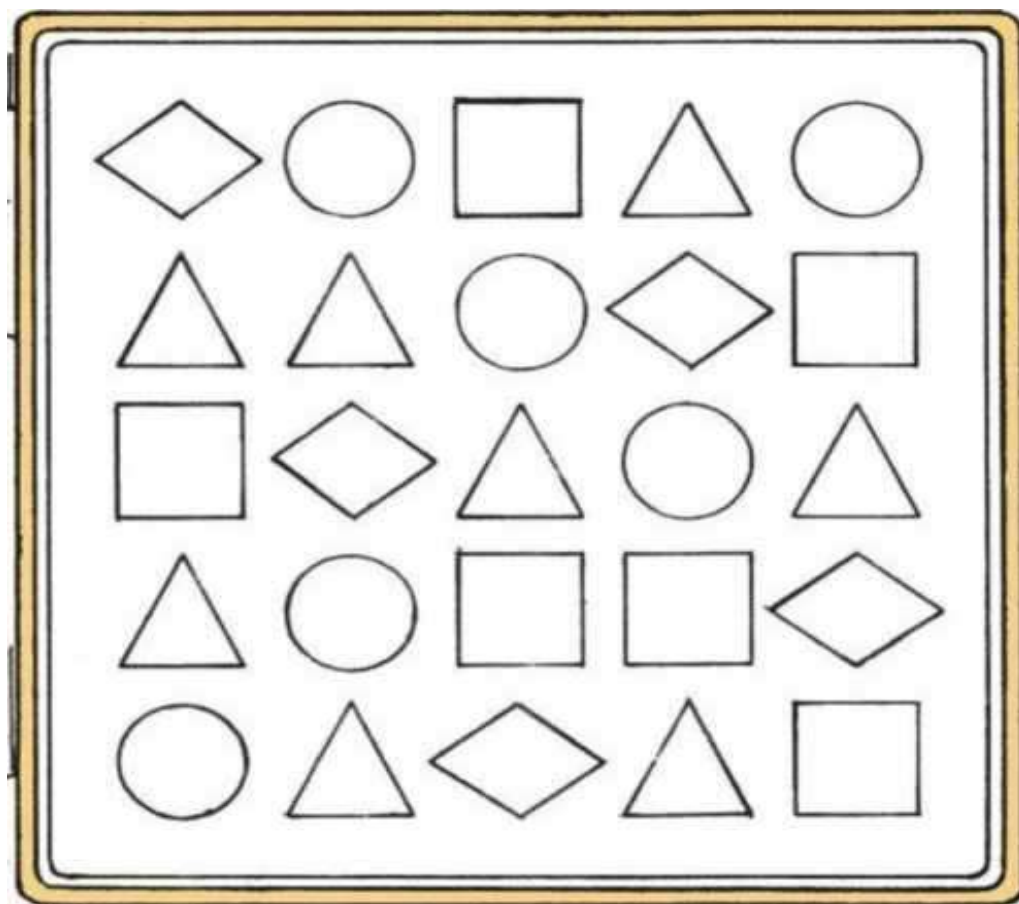
- stolda qalam yoki qalam bilan arab raqamlarini 1 dan 25 gacha o'sish tartibida ko'rsatish;
- jadvalda rim raqamlarini XXV dan I gacha kamayish tartibida ko'rsating;
- jadvalda arab raqamlarini o'sish tartibida, rim raqamlarini esa kamayish tartibida ko'rsating: 1-XXV, 2-XXIV, 3-XXIII va boshqalarni misol keltirish mumkin.

Diqqatning almashinuvini $a \sim b$ - formulasi bo'yicha aniqlang), bu yerda a, b, c - mos keladigan 48 ga javob berish vaqti, topshiriq mezonlarini ko'rib chiqamiz, natija qanchalik past bo'lsa, diqqatni o'zgartirish shunchalik yaxshi rivojlanadi.

Endi yana bir nechta vazifalarni ko'rib chiqamiz:

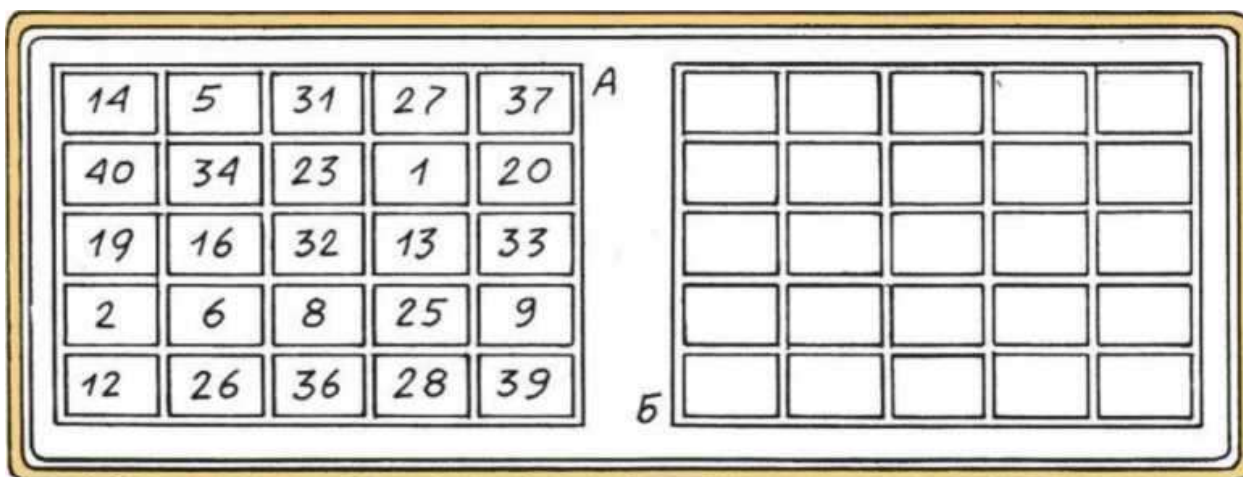
1-vazifa. Quyidagi tartibda daftaringizga 25 ta rasm chizing. Tez va ehtiyotkorlik bilan ishlay olasizmi yoki yo'qligini tekshirish imkoniyati mavjud. Raqamlar bilan raqamlarga e'tibor bering. Tayyorlangan 25 ta raqamga imkon

qadar tezroq raqamlarni quyidagicha kiriting: kvadratlarda-2, uchburchaklarda-5, aylanalarda-8, romblarda-1. Eʻtibor bering, raqamlarni ketma-ket emas, balki barcha raqamlarga kiritish kerak, vazifani bajarish uchun vaqtni (s) yozib olish kerak boʻladi.

2.6-rasm

Trening uchun siz turli xil raqamlar va boshqa raqamlar bilan bir nechta toʻplamlarni oldindan tayyorlab olishingiz mumkin. Raqamlar oʻrniga siz belgilarni kiritishingiz mumkin, masalan, kvadratga- chiziqcha, uchburchakda- nuqta, aylanada-vergul, rombda- toʻlqinli chiziq.

2.7-rasm

Agar siz topshiriqni (barcha 25 raqamdagi raqamlarni kiritgan bo'lsangiz) 30 soniyadan ko'proq vaqt oralig'ida aniq va tezroq bajargan bo'lsangiz, bu ajoyib natija, 30-35 soniya yaxshi, 35-40 soniya o'rtacha. Agar topshiriqni bajarish uchun 40 soniyadan ko'proq vaqt kerak bo'lsa, bu past natija hisoblanadi. Ehtimol, siz haddan tashqari ishlagansiz yoki vazifaga unchalik jiddiy qaratmagansiz.

2-vazifani bajaring. O'zingizning ixtiyoriy diqqatingizni xususiyatlarini aniqlashga harakat qiling (diqqat ongli ravishda qo'yilgan maqsad bilan, o'z faoliyatingizni boshqarishda ixtiyoriy harakat bilan bog'liq).

Buning uchun daftaringizga kvadrat chizing va uni 25 kvadratga bo'ling (o'ngda yuqoridagi rasmda bo'lgani kabi). 1,5 daqiqa ichida ulardagi raqamlarni chapdagi rasmdan o'sish tartibida yozib chiqing. Bo'sh yuqori chap kvadratdan boshlashingiz kerak. Jadvalda 1 dan 40 gacha bo'lgan 25 ta raqam mavjud.

Birinchi xatodan oldin to'g'ri yozilgan raqamlar soni hisobga olinadi. Agar siz 14 dan ortiq raqamni to'g'ri yozishga muvaffaq bo'lsangiz, natija yuqori, 11-14 o'rta, 11 dan past - ixtiyoriy diqqat rivojlanishining past darajasi [32].

Yakuniy savollar

1. 1-8-amaliy ish natijalari asosida e'tiboringizga umumiy tavsif tuzing:

- a) barqarorlik - ...;
- b) tebranish - ... (min.da);
- v) hajm - ...;
- d) taqsimlash - ...;

e) ayvonni almashtirish -...;

e) konsentratsiya - ...;

g) o'zboshimchalik -

2. Yuqori talablar qo'yadigan kasblarni ayting:

a) diqqatning barqarorligiga;

b) diqqat miqdoriga;

v) diqqatni taqsimlashga;

d) diqqatni tezda o'zgartirish qobiliyatiga;

e) diqqatni jamlay olish qobiliyatiga.

3.Sizning qiziqishlaringiz va mayllaringiz doirasidagi kasb talablari diqqatning qanday sifatlarini talab qilishini ko'rsating.

Diqqatni qanday rivojlantirish kerak?

Barcha kasblar ishchi diqqatining ma'lum xususiyatlariga yuqori talablarni qo'yadi, albatta. Shuning uchun bolalikdan ongini rivojlantirish juda muhimdir.

Buni qanday qilib eng yaxshi qilish haqida umumiy maslahatlarni tavsiya etamiz.

a) o'zingizni turli xil sharoitlarda, hatto shovqinli va chalg'ituvchi muhitda ham ehtiyotkorlik bilan ishlashga o'rgating. Ishga nima ham aloqit berayotganini sezmaslikka harakat qilishimiz kerak bo'ladi;

b)bir vaqtning o'zida bir nechta ob'yektlarni kuzatishni tizimli ravishda mashq qilish. buni shunday qilish kerakki, har bir ob'yektning umumiy idroki juda yaxshi saqlanib qoladi va shu bilan birga, diqqatni asosiy narsaga qaratib, uni ikkinchi darajalidan ajratib ko'rsatish zarurdir;

v) diqqatni almashtirishni mashq qilib, ushbu treninglar uch yo'nalishda bo'lishi kerak:

-diqqatni ob'yektdan ob'ektga tezda almashtirish lozim;

-ikkinchi darajali ob'yektlar hisobiga eng muhim ob'yektlarni ajratib ko'rsatish;

-o'tish tartibini o'zgartirish - majoziy ma'noda, bu "idrok xaritasi" ning rivojlanishi deb ataladi;

d) o‘zingizda irodaviy fazilatlarni rivojlantiring - bu ham diqqatning barqarorligini rivojlantirishga yordam beradi. O‘z-o‘zini tartibga solish, o‘z harakatlarining ustasi bo‘lish uchun kichik narsalarga ham ko‘nikish kerak bo‘ladi. Agar buni qilishni xohlamasangiz (uyda, sinfda) diqqatni jamlashga majburlashga odatlanish kerak. Ko‘pincha “istak” emas, balki “ehtiyoj” tamoyiliga amal qilishi kerak. Ishni qiyin va qiziq bo‘lmagan narsalar bilan boshlang, keyinroq qoldirmoqchi bo‘lgan narsalarni qilishga harakat qiling. Muqobil oson va qiyin narsalar, qiziqarli va qiziq emas, uzoq vaqt davomida ishlaganda tanaffus qilish zarur bo‘ladi;

e) ko‘pincha turli o‘yinlarga murojaat qiling: shaxmat, jumboqli o‘yinlar, sport o‘yinlari, albatta, ular o‘z-o‘zidan e‘tiborni rivojlantirmaydi, bu ularning yordami bilan intilish, maqsadingizga aylanadi. Ammo to‘g‘ridan-to‘g‘ri e‘tiborni rivojlantirishga qaratilgan o‘yinlar mavjud. Masalan, e‘tiborni rivojlantirish muhim bo‘lgan hindlarning ov qabilalari orasida quyidagi o‘yin keng tarqalgan:

Ikki yoki undan ortiq raqobatchilar ob'yektni qisqa vaqt davomida kuzatadilar, shundan so‘ng har biri sudyaga ko‘rgan narsasini alohida aytib beradi, iloji boricha ko‘proq tafsilotlarni sanab o‘tishga harakat qiladi.

Shahar bo‘ylab sayr qilayotganda, do‘kon oynalari oldidan o‘tayotganda, iloji boricha ko‘proq narsalarni ko‘rishga harakat qilish, eslab qolish va keyin tasvirlab berish tavsiya etiladi.

1. Diqqatni jamlash, diqqatni jamlash qobiliyatingizni doimiy ravishda mashq qilish, agar siz diqqatli bo‘lishni istasangiz, birinchi sinfdan o‘rgatilgan narsani qiling tik o‘tiring, o‘zingizni yig‘ing, so‘zlab bering.

Hind qabilalaridan birida bolalarni jim o‘tirishga va qarashga, hech narsa yo‘q bo‘lganda qarashga, hamma narsa tinch bo‘lganda tinglashga o‘rgatiladi. Ammo bu juda qiyin sinov hisoblanadi. Siz ham o‘zingizda sinab ko‘rishingiz mumkin.

2. Diqqat, aynan biz e‘tiborga muhtoj bo‘lgan faoliyatda rivojlanishi kerak. Shunga qaramay, muhim naqshni esda tuting: ishingiz qanchalik ko‘p yoqsa, u sizning qiziqishlaringiz, ehtiyojlaringiz, qobiliyatlaringizga qanchalik mos kelsa, diqqatingiz shunchalik tez rivojlanadi. Hech qachon o‘zingizga ishni beparvolik

bilan bajarishga ruxsat bermang. Buni qalbingiz bilan, quvonch bilan qilishga harakat qiling, o'zingizni bunga tayyorlang.

Agar sizda yuk bo'lmagan narsalaringiz bo'lsa, unda sizning e'tiboringiz asosan tarbiyalangan. Agar ular mavjud bo'lmasa, siz ularni topishingiz kerak.

3. Diqqatni rivojlantirishning eng yaxshi usuli- o'zingizni odamlarga e'tiborli bo'lishga o'rgatishdir.

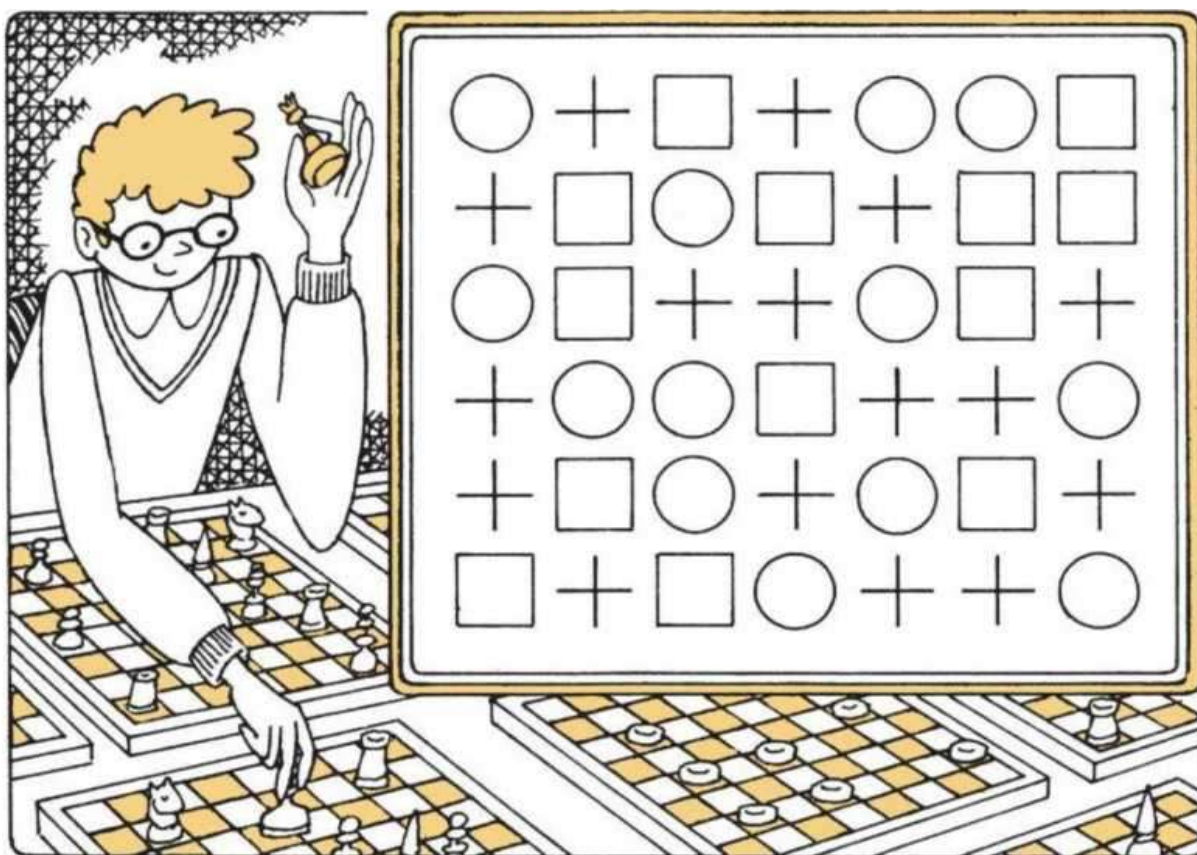
Diqqatni boshqarish xotirani yaxshilashga qaratilgan qadamdir.

Endi diqqatni qanday rivojlantirish bo'yicha bir nechta mashqlarni keltirib o'tamiz.

Masalan, mana, diqqatni taqsimlashni o'rgatish imkonini beruvchi jadval.

Pastki chap burchakdan boshlab jadvalda nechta belgi borligini hisoblashingiz kerak, shunday qilib: bitta doira, bitta kvadrat, ikkita doira, bitta kvadrat, ikkita doira, uchta doira...

Har safar biz boshidan sanashni boshlaganimizda, chizilgan rasmni 90 ° ga aylantirishimiz kerak. Raqamlar ketma-ketligini eslab qolish juda qiyin kechadi.

2.8-rasm

Eng ohirgisi, kechqurun, uxlab qolmasdan oldin, o'tgan kunning barcha voqealarini birma-bir eslashga harakat qiling. Siz kichik vaqtlarni eslab qolishdan boshlashingiz kerak, lekin voqealarni to'liq eslab qolishga harakat qilish zarur bo'ladi.

Ushbu oddiy mashqlar ham diqqatni jamlash qobiliyatini tezda rivojlantirishga yordam beradi. Keyingi 2.2 paragrafda o'quvchilarni kasb tanlashda xotira xususiyatlarini rivojlantirishga oid mashqlar to'plamini sizga tavsiya etamiz.

2.2. O'quvchilarni kasb tanlashda xotira xususiyatlari uni rivojlantirishga oid mashqlar

Xotira - bu biz ko'rgan, eshitgan, aytgan, qilgan narsalarni eslab qolish, bularning barchasini saqlash va kerakli vaqtda eslab qolish, ya'ni nimani tanib olish yoki takrorlash qobiliyatidir [32].

O'quvchi yodlash, saqlash, tanib olish va ko'paytirish uning ishlashini ta'minlaydigan asosiy xotira jarayonlari hisoblanadi. Xotira unumdorligi axborotni saqlash hajmi va tezligi, uni saqlash muddati, qayta ishlab chiqarishga tayyorligi va aniqligi bilan tavsiflanadi.

Insonlar xotirasida katta individual farqlar mavjud bo'ladi. Ko'pincha ular turli xil yodlash tezligida, saqlanish kuchida, ko'payish qulayligida topiladi. Yaxshi yoki yomon xotiraga ega odamlar haqida gapirilganda, aynan mana shu umumiy farqlar nazarda tutiladi. Biroq, ular bilan bir qatorda, har bir shaxsda xotiraning individual turlarining rivojlanish darajasida farqlar mavjud: majoziy va mantiqiy tasviriy xotiraga vizual, eshitish, vosita xotiralari kiradi, bunga his-tuyg'ular xotirasi - hissiy xotira ham kiradi. Majoziy xotiraning ko'rsatilgan turlari ba'zi odamlar vizual ravishda yaxshiroq va tezroq eslab qolishlarini, boshqalari quloq bilan, boshqalari esa-vosita hissiyotlari yordamida eslab qolishlarini anglatadi. Ko'pincha majoziy xotiraning aralash turlari bo'lgan odamlar ham bor.

Mantiqiy xotira so'zlarni, raqamlarni, fikrlarni, mantiqiy tuzilmalarni,

umumiy fikrlarni eslab qolishga yordam beradi.

Ba'zi voqealar, narsalar hech qanday kuch sarflamay, o'z-o'zidan eslab qolishini payqagandirsiz. Bunday yodlash beixtiyor deyiladi. Biroq, afsuski, bu kamdan-kam hollarda bo'ladi. Odatda biz ongli ravishda o'z oldimizga eslab qolish maqsadini qo'yamiz va to'g'ri vaqtda uni eslab qolish, takrorlash bu- har qanday xotira bo'lishi mumkin.

Insonlarda mexanik va semantik yodlash mavjud. Agar xotira ishi asosan takrorlashga asoslangan bo'lsa, mexanik xotira haqida gapiriladi. Agar biror kishi yodlashda, masalan, matnda aytilgan narsalarni tushunishga harakat qilsa, mavjud bilimlar bilan bog'lanishni o'rnatadi, u semantik xotiraga rahbarlik qiladi. Semantik xotira eslab qolgan materialni tushunish va biroz o'zgartirish bilan tavsiflanadi.

Ko'pgina kasblar insonda xotiraning ma'lum bir turi yoki turini yaxshi rivojlantirishni talab qiladi. Quyidagi amaliy ish jarayonida xotirangizning xususiyatlarini aniqlashingiz mumkin. Ularni bajarayotganda shuni yodda tutish kerakki, psixologlarning tadqiqotlariga ko'ra, kattalarning mutlaqo yangi, ma'nosiz material uchun normal xotirasi 7 ± 2 ni tashkil qiladi. Albatta, hajm qanchalik katta bo'lsa, shuncha yaxshi bo'ladi. Natijangizni oddiy natija bilan taqqoslab, siz xotirangizni qaysi turi eng yaxshi rivojlanganligini aniqlaysiz. Xotiraning alohida turlari uchun natijalar bir xil yoki yaqin bo'lsa, sizda aralash turdagi xotira mavjud [30,32].

Endi xotira turini bilib olishga harakat qilamiz. Buning uchun quyidagi vazifalarni bajarishimiz kerak bo'ladi.

1-vazifa. Xotira turini bilib olish usuli.

a)Quyidagi so'zlar qatorini ovoz chiqarib o'qing (so'zlar orasidagi interval 3 sekund). Endi bu qatorni qog'oz varag'i bilan yoping va uni qayta ishlab chiqarishga harakat qiling (so'z tartibini saqlashga harakat qiling). Esingizda bo'lgan so'zlarni yozing. Qancha so'zni to'g'ri eslaganingizni tekshiring. Xuddi shu narsani ikkinchi qator so'zlar bilan takrorlang.

b)Quloq bilan eshitib eslash kerak bo'lgan so'zlar:

Qaychilar, chorak, olma, qalam, mamaqaldiraq, to'tiqush, barg.

d) To'g'ri yodlangan so'zlar soni

Hay, sabr, ko'zalar, daryo, daftar, qonun, fantaziya, qush, yong'in.

e) To'g'ri yodlangan so'zlar soni

g) Eshitishni yodlash uchun raqamlar:

43; 57; 12; 33; 96; 7; 15; 81; 74; 46.

h) To'g'ri eslab qoling raqamlar soni

84; 72; 15; 44; 83; 37; 6; 18; 56; 47.

i) To'g'ri eslab qoling raqamlar soni

2-vazifa. Quyidagi so'zlar qatorini qog'oz varag'i bilan yoping, so'ng uni 10 soniya davomida vizual idrok etish uchun oching. Bu qatorni yana yoping va uni qayta ishlab chiqarishga harakat qiling. Esingizda bo'lgan so'zlarni yozing va qancha so'zni to'g'ri eslaganingizni tekshiring. Xuddi shu narsani ikkinchi qator so'zlar bilan takrorlang.

a) Vizual yodlash uchun so'zlar:

Nina, choynak, kapalak, qasqon, arava, jurnal, qulpnay.

b) To'g'ri yodlangan so'zlar soni

Hazil, irsiyat, linza, gazeta, baliq, oyoqlar, suv, bosh.

c) To'g'ri yodlangan so'zlar soni

Quyidagi raqamlar qatori bilan ham xuddi shunday qiling.

d) Vizual yodlash uchun raqamlar:

e) 34; o'n besh; sakkiz; 52; 78; 41; o'n sakkiz; 63; 85; 39.

f) To'g'ri eslab qoling raqamlar soni

g) 10 soniya davomida o'nta kvadratga yozilgan raqamlarni diqqat bilan ko'rib chiqing va keyin ularni yoping hamda bir xil tartibda ko'paytirishga harakat qiling yoki raqam va raqamni nomlang.

h) To'g'ri javoblar soni

l) Quyidagi turkumdagi so'zlarni ketma-ket ovoz chiqarib o'qib, bir vaqtning o'zida ularni qog'ozga yozing. So'zlarni qog'oz varag'i bilan yoping va ularni xotirada o'qing. Qancha so'zni esladingiz? Xuddi shu narsani ikkinchi qator so'zlar bilan takrorlang.

m) Harakat, vizual va eshitish idroki uchun soʻzlar:

n) It, ista, etiklar, qovurilgan, kitob, samovar, kurtka, lugʻat, tarix, sabzi, suv.

o) Toʻgʻri yodlangan soʻzlar soni

Qaychi, skalpel, bodring, oʻyin, raqqoslik.

p) Goʻsht, pista, vijdon, muzlash, kek, yongʻin, loy.

Toʻgʻri yodlangan soʻzlar soni

3-vazifa. Mantiqiy va mexanik xotirangiz qandayligini oʻrganish usuli.

1. Quyidagi qator juft soʻzlarni oʻqing (bir juft soʻz orasidagi interval 3 s).

Keyin soʻzlarni qogʻoz varagʻi bilan yoping va qatorning oʻng yarmining eslab qolgan soʻzlari sonini hisoblang. Shu raqamni yozib qoldiring. Soʻzlarning ikkinchi qatori bilan ham xuddi shunday qiling.

a) mantiqiy bogʻlangan soʻz juftlari:

Mashina – haydovchi, Olma - kompot

Sigir – sutli , Qoʻgʻirchoq – oʻyna

Chotka - tish , Yogʻoch - shoxi

Qor - qishki , Koʻzoynak – koʻz

Qalam – qogʻoz, Quyosh - yoz

Bosh- soch, Bugʻdoy - non

Kitob – oʻqituvchi, Pul - dollar

Darslar- maktab

Yodlangan soʻzlar soni (mantiqiy xotira miqdori P_l) -

b) mantiqiy bogʻlanishsiz juft soʻzlar:

Togʻ – divan, Qor -kursi, Gugurt -qoʻy,

Shisha - oʻtinli, Dengiz - nok

Qosh – xoʻroz, Tishlari – Kompas,

Etiklar - shamol, Yelim -gilam

Baliq-oʻqituvchi, Pichoq - oyoq

Baliq -yongʻin, Kuch - paypoq

Qalam- kapalak,

Yodlangan soʻzlar soni (mexanik xotira P_i hajmi) -

2. Matnni 60 soniya ichida o‘qing. Unda 10 ta asosiy fikr ajratib ko‘rsatilgan va raqamlangan. Belgilangan ketma-ketlikni saqlagan holda ularni takrorlashga harakat qiling:

1912-yil Atlantika okeanida falokat bo‘ldi. Yevropadan Amerikaga birinchi parvozi bo‘lgan yo‘lovchi “Titanik” kemasi tumanda suzuvchi muz tog‘i – Aysberg bilan to‘qnashib ketib, kemada katta teshik paydo bo‘ladi . “Qayiqlarni tushiring”- buyruq berdi kapitan, lekin qayiqlar yetmadi. Faqat yo‘lovchilarning yarmiga yetadi. "Ayollar va bolalar qayiqlarga, erkaklar hayot kamarlarini taqishga!" ikkinchi buyruq keldi. Bayroq sovuq suvga sekin botib ketdi. Ayollar va bolalar bo‘lgan qayiq ketib bo‘lgan. Shu yerda oxirgi qayiqqa odamlarni chiqarish boshlandi.

To‘g‘ri takrorlangan fikrlar soni (fikrlar uchun mantiqiy xotira Pl) - siz 10 ta fikrni o‘rnatishingiz mumkin.

1-2-topshiriqlar natijalariga ko‘ra, xotirangizning tavsifini tuzing.

Xotira:

- a) eshitish - ...;
- b) vizual - ...;
- v) dvigatel - ...;
- d) mexanik - ...;
- e) mantiqiy -...;
- e) majoziy - ...;
- g) og‘zaki - ...;
- h) raqamli -

4-vazifa. Xotirangizning individual xususiyatlarini yoriting. Buning uchun esda tuting va quyidagi savollarga aniq javob berishga harakat qilish usuli:

1. Qaysi materialni yaxshiroq eslaysiz: o‘zingiz diqqat bilan o‘qiganingizdami yoki tinglaganingizdami?

2. Texnologiya darslarida jismoniy mashqlar yoki amaliy harakatlarni yodlashda harakatlar qanday yaxshi esda qoladi: vizual shaklda (harakatlarning qanday ko‘rinishini ko‘rganingizda) yoki mushak-skelet (harakatlarni o‘zingiz

takrorlaganingizda)?

3. Qaysi material osonroq, tezroq esda qoladi: konkret (formulalar, xorijiy soʻzlar va boshqalar) yoki mavhum (mulohazalar, atamalar talqini, falsafiy chekinishlar va boshqalar)?

4. Siz qaygʻu yoki quvonchingiz haqidagi xotiralarni qanchalik aniq eslaysiz va his qilaysiz?

5. Oʻqituvchining savoliga javob topa olmay, oʻz oʻrniga oʻtirganingizdan soʻng darhol xotirangizda javob paydo boʻlgan paytlar boʻlganmi?

6. Kecha tasodifan transportda birga borgan odamning tashqi qiyofasini, uning xulq-atvorini eslay olasizmi?

7. Siz bilan hech qanday aloqasi boʻlmagan tasodifiy eshitilgan soʻzlarni qanchalik tez-tez eslaysiz?

8. Tushunarli materialni takrorlash uchun uni bir marta diqqat bilan oʻqib chiqish kifoya qiladimi?

a) darhol

b) ertasi kuni

c) bir necha kun ichida

9. Oʻtgan ikki hafta ichida hayotingizda qanday voqealar koʻproq boʻlganini hisoblang: yoqimli yoki yoqimsiz? Buning uchun vertikal chiziqli qogʻoz varagʻini ikki qismga boʻling. Chapdagi ustunga "-} -" belgisi bilan yoqimli voqealarni yozing, oʻng tomonda "- " belgisi bilan-yoqimsiz. Ularning sonini solishtiring.

2.10-rasm

Ushbu topshiriqning javoblarini quyidagicha talqin qilish mumkin (topshiriq bandlari bo'yicha):

1. Birinchi holda, siz xotiraning vizual turiga egasiz, ikkinchisida - eshitish.
2. Birinchi holda, siz xotiraning vizual turiga egasiz, ikkinchisida - motor.
3. Birinchi holda, sizda yaxshi rivojlangan majoziy xotira bor, ikkinchisida – ogʻzaki-mantiqiy.
4. Agar juda yaxshi boʻlsa, unda sizda yaxshi rivojlangan hissiy xotira bor.
5. Agar bu sodir boʻlsa, demak, sizning operativ xotirangiz yomon

rivojlangan.

6. Ha deb javob bersangiz, beixtiyor xotirangiz yaxshi.

8. Bu savolga javob sizning o‘‘boshimchalik xotirangizni, uning kuchini tavsiflaydi.

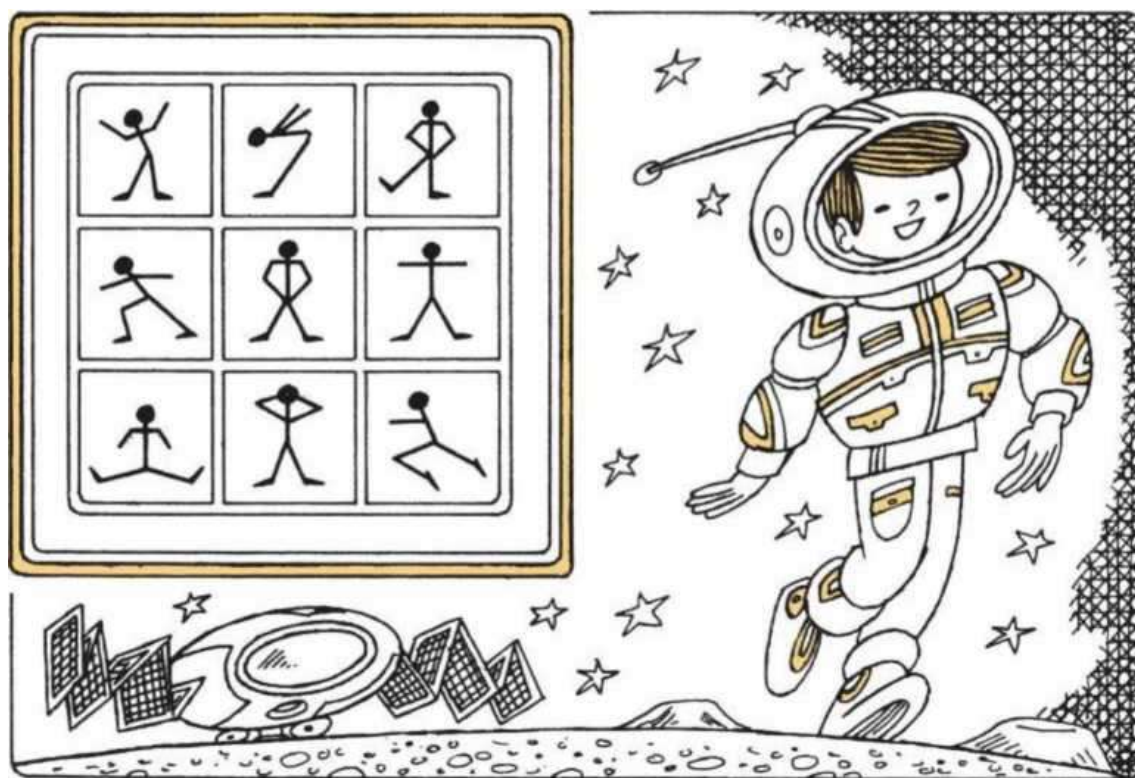
9. Bu savolga javob optimizm kabi sizning shaxsiy sifatangizni tavsiflaydi.

1-3-topshiriqlar natijalarini solishtiring.

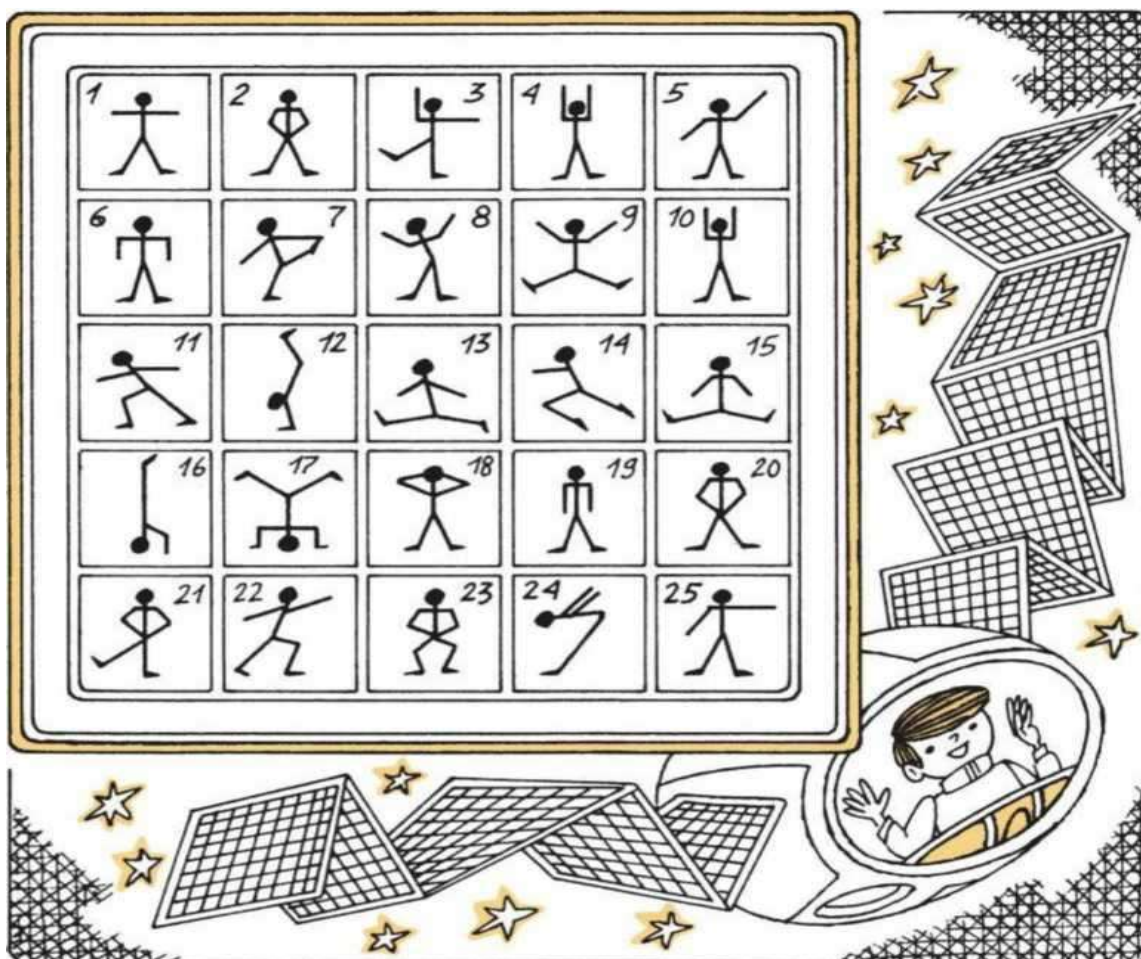
5-vazifa. O‘z ixtiyoriy xotirangizni o‘rganishga harakat qiling.

Rasmda siz gimnastika mashqlari muntazam tarzda tasvirlangan jadvalni ko‘rib turibsiz. Keyingi sahifadagi rasmda ushbu mashqlarni topish uchun ularni eslab qolishga harakat qiling va ular ko‘rsatilgan raqamlarni daftaringizga yozib oling.

Qancha mashqni to‘g‘ri aniqlaganingizni tekshiring.

2.12-rasm

2.13-rasm

Agar 8-9 va undan ortiq raqam to'g'ri aniqlangan bo'lsa, bu juda yuqori natijadir; 5-7 raqamlar ham juda yaxshi ko'rsatkichdir; 3-4 raqam—o'rtacha; 3 raqamdan kam – pastni hisoblanadi.

6-vazifa. Majburiy xotirangiz miqdorini aniqlash usuli.

1. Uydan maktabga ketayotganda siz bilan sodir bo'lgan hamma narsani eslab, tasvirlashga harakat qiling. Ko'rgan, eshitgan va qilgan barcha narsalaringiz haqida hisobot berishga harakat qiling.

2. Birinchi xotirangizni yozing. Bu nima uchun esga olinadi?

Yuqoridagi vazifalardan kelib chiqib yakuniy savollarni tavsiya etamiz

1. Shaxsning eshitish xotirasiga yuqori talablar qo'yadigan bir nechta kasblarni, mutaxassisliklarni nomlarini aytib bering.

2. Vizual xotiraga yuqori talablar qo'yadigan kasblar nomlarini ko'rsating.

3. Harakat xotira xotirasiga (harakat uchun xotira) talablar qo'yadigan kasb nomlarini sanab o'ting.

4. Mantiqiy (semantik) xotira uchun maxsus talablarga ega bo'lgan kasblarni sanab bering.

5. Majoziy yoki og'zaki xotiraga yuqori talablar qo'yadigan kasb nomlari bo'yicha misollar keltiring.

Xotirani qanday yaxshilash mumkin ?

Insonning mehnat faoliyati uning xotirasi imkoniyatlari bilan chambarchas bog'liq ekanligiga hech shubha yo'q. Shuning uchun xotirani rivojlantirish va yaxshilash muammosi bilan qiziqmaydigan odamni topish qiyin. Deyarli har bir inson o'z xotirasining yashirin imkoniyatlarini chuqurlashtirishi, kengaytirishi, uyg'otishi mumkin. Buning uchun yodlangan materialni tartibga sola olish va turli xil yodlash usullarini bilish kerak. Masalan, ulardan ba'zilarini sizga tavsiya etamiz.

1. Yaxshi yodlashning ajralmas sharti - bu nimani o'rganish kerakligini tushunishdir. Materialni yaxshiroq o'zlashtirish uchun foydalidir: asosiy va ikkilamchini ajratib ko'rsatishda uni semantik qismlarga ajratish; o'qish rejasini tuzing; kalit so'zlarni, yodlanganlar bog'langan mos yozuvlar signallarini yodlash, matnni o'z so'zlaringiz bilan takrorlab mashq qiling.

Materialni tushunishni osonlashtirish uchun dastlab imkon qadar sekin, keyin esa tezroq eslab qolish kerak bo'ladi. Agar siz keng qamrovli materialni tushunishingiz va eslab qolishingiz kerak bo'lsa, unda uni kichik guruhlariga bo'lish, qandaydir asosda birlashtirish kerak. Aksincha, esda qoladigan narsa har qanday fikr bilan tematik yaxlitlikka bog'langadir. Yodlash jarayonida material uzluksiz tizimlashtirilgan bo'lishi kerak. Bu yerda narsalarning o'xshashliklari va farqlarini topish qobiliyati alohida ahamiyatga ega [32,39].

2. Tuyg'ular va his-tuyg'ular yodlash uchun katta ahamiyatga egadir. Biz yodlangan materialga hissiy rang berishga harakat qilishimiz kerak - bu uni eslab qolishni osonlashtiradi. Biroq, shuni yodda tutish kerakki, ijobiy neytral dan ko'ra yaxshiroq esda qoladi va undan ham ko'proq salbiy; salbiy neytral dan yaxshiroqdir. Juda kuchli his-tuyg'ular yodlashga to'sqinlik qiladi.

Insonning manfaatlari uning his-tuyg'ulari bilan bog'liq (hissiy ijobiy

munosabat), shuning uchun biri yaxshi yodlash va yod olganlarni ko'paytirish uchun shartlar – ma'lumotga qiziqish.

Shunday qilib endi xotirani rivojlantirish bo'yicha quyidagi tavsiyalarni ko'rib chiqamiz.

1)Xotira boshqa qobiliyatlar kabi jismoniy mashqlar orqali rivojlanadi. Yodlash bilan shug'ullanayotganda yodda tutingki, yodlangan materialni amaliy mashg'ulotlarga kiritish yaxshi esda saqlashga yordam beradi. Ko'proq muammolarni hal qilishga harakat qiling, eslab qolishingiz kerak bo'lgan ma'lumotlardan foydalangan holda amaliy mashqlarni bajarib ko'ring.

2)Shunday qonuniyat mavjud: yodlashda xotiraning qancha ko'p turlari qatnashsa, material shunchalik to'g'ri saqlanadi va shunchalik yaxshi takrorlanadi. Shuning uchun xotiraning barcha turlarini o'rgatish kerak bo'ladi [32,56].

Ma'lumki, har qanday aqliy faoliyat davomida odam uning turlarini o'zgartirib, dam olishi mumkin. Bu qoida xotira uchun ham amal qiladi. Bundan kelib chiqadiki, ortiqcha ishlamaslikning eng ishonchli usuli xotira turlarini o'zgartirishni o'rganishdir.

3)Xotirani yaxshilashning asosiy qoidalaridan biri takrorlashdir. Biroq, takrorlashni qanday qilib eng yaxshi tashkil qilishni bilish foydalidir. Birinchi takrorlash va materialni idrok etish jarayonlarini birlashtirish maqsadga muvofiqdir. 15 ... 20 daqiqadan so'ng takrorlashni to'xtatish esa unutishning oldini oladi.

Keyingi takrorlash 8-9 soatdan keyin yoki 24 soatdan keyin amalga oshiriladi. Ko'rib turganingizdek, takrorlashlar orasidagi interval ortadi, albatta

Takrorlashda siz ortiqcha ishlamasligingiz kerak, shuning uchun siz tanaffus qilishingiz kerak. Yotishdan oldin, shuningdek, ertalab yangi boshda takrorlash foydali deb hisoblaymiz.

Ma'lumotlarning boshlanishi va oxiri yaxshiroq esda qoladi va o'rtani yodlash uchun ko'proq vaqt kerak bo'ladi. Shunga asoslanib, materialni shunday taqsimlashni maslahat berish mumkinki, o'rtadagi ma'lumot takrorning boshida yoki oxirida bo'ladi.

1. Qadim zamonlarda ham yaxshiroq yodlash uchun bunday usul yodlash uchun zarur bo'lgan ma'lumot bilan tanish narsa o'rtasida bog'lanishni o'rnatish uchun ishlatilgan. Shunday qilib, 1 soniya nimaga teng ekanligini eslab qolish o'rniga, "Men doiralar haqida nima bilaman" iborasini eslab qolishingiz mumkin. Ushbu iboraning har bir so'zidagi harflar sonini aks ettiruvchi raqamlar to'plami kerakli raqamni beradi - 3.1416. Yana bir misol: "Har bir ovchi qirg'ovul qayerda o'tirganini bilishni xohlaydi" iborasi spektrdagi ranglar tartibini eslab qolishga yordam beradi.

Bundan tashqari, uyushma qanchalik g'ayrioddiy bo'lsa, shunchalik kuchliroq esda qoladi. Doimiy mashq qilish, xotirangizni yuklash (oldingi eslab qolgan narsalarni eslash va takrorlash), uni yaxshilash mumkin. Xotirani rivojlantirish, fikrlashni rivojlantirishga hissa qo'shadi.

2.3.O'quvchilarni kasb tanlashda fikrlashga o'rgatishni takomillashtirish

Agar bizning bilimimiz faqat his-tuyg'ularimiz orqali qabul qilingan ma'lumotlar bilan cheklangan bo'lsa, biz atrofimizdagi dunyo haqida juda kam narsa bilgan bo'lardik. Atrofdagi dunyoni yanada kengroq va chuqurroq bilish imkoniyati har bir insonga fikrlashni ta'minlaydi.

Masalan, sinf xonasining devorlari ko'k rangda, gugurt qutisi esa olti tomonli ekanligini isbotlashning hojati yo'q – buni ko'rib turibsiz. Ammo to'g'ri burchakli uchburchakning gipotenuzasi kvadrati katetlarning kvadratlari yig'indisiga teng ekanligi, ko'rish qobiliyati qanchalik zo'r bo'lishidan qat'iy nazar, hech biringiz buni to'g'ridan-to'g'ri ko'ra olmaysiz. Bu yerda fikrlash haqiqatni bilishga yordam beradi-atrofdagi dunyoni vositachilik va umumlashtirilgan bilish jarayonidir.

Insonlarning aqliy faoliyatidagi farqlar turli xil sifatlarda namoyon bo'ladi: fikrlashning ustun turi (predmetli, vizual-majoziy yoki mavhum), aqliy jarayonlarini turli xil o'zlashtirish (taqqoslash, tahlil qilish, sintez qilish, mavhumlashtirish, umumlashtirish, konkretlashtirish), ular mustaqillik, kenglik, moslashuvchanlik, aqlning tezkorligida namoyon bo'ladi. Bu fazilatlarining barchasini tushunish va fikringizni tahlil qilish uchun quyidagi amaliy ish sizga

yordam beradi.

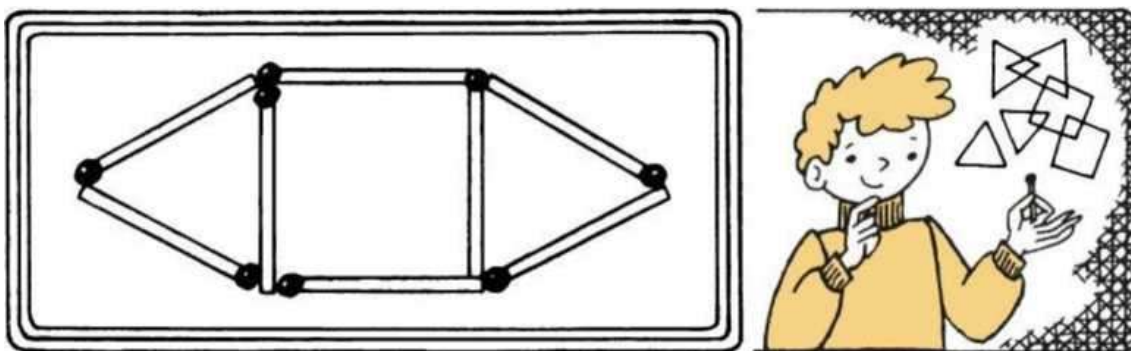
Quyida amaliy mashqlar asosida o'quvchining fikrini aniqlashga oid vazifalarni ko'rib chiqamiz

Siz to'rtta muammoni hal qilishingiz kerak. Ularning shartlarini birma-bir o'qing. Muammolarni hal qilish tartibini o'zingiz tanlang va uni yozib chiqing. Barcha muammolarni hal qilish vaqti - 4 daqiqa. Bitta vazifada uzoq vaqt qolib ketmang. Ehtimol, siz noto'g'ri yo'ldasiz va boshqasiga o'tish yaxshiroqdir.

1. Kitob javonida odatdagi tartibda ikkita kitob yonma-yon joylashgan. Ularning birinchisi 300 bet, ikkinchisi esa 400 sahifadan iborat. Kitob javonida kitob qurti paydo bo'lib, birinchi jildning birinchi sahifasidan ikkinchi jildning oxirgi sahifasigacha kitoblarni kemirdi. Kitob qurti necha sahifani vayron qildi?

2. A shahardan B shahargacha - 120 km. Poyezd A shahardan B shahar tomon yo'lga chiqib, 30 km/soat tezlikda harakatlandi. Shu bilan birga qaldirg'och B shahardan A shahar tomon 60 km/soat tezlikda uchib ketdi. U poyezd tomonga uchib, orqasiga o'girilib, shaharga uchib ketdi. B shaharga uchib, u yana poyezd tomon burilib, yana poyezdga uchib, yana B shahriga burildi va hokazo. Shunday qilib, u doimo poyezd tomon uchib bordi va poyezd B shahriga kelguncha orqaga qaytdi. Necha kilometrlarga qaldirg'och uchib ketdi?

3. Oldingizda sakkizta gugurt cho'pi bor. Ulardan shakl hosil qiling,

2.14-rasm

2.14-rasmda ko'rsatilganidek, bir kvadrat va ikkita uchburchakdan iborat to'rtta gugurt cho'pini qanday ko'chirish kerak:

- a) bitta kvadrat va to'rtta uchburchak;
- b) ikkita kvadrat va to'rtta uchburchak?

4. Shnur va yukdan tashkil topgan yukni qoziqqa osib qo'yish kerak. Stolda tirnoq, shnur va og'irlik (0,5 kg vazn) yotadi. Ammo bolg'a yo'q. Muammo qanday hal qilinadi?

Masalalarni yechish natijalarini jadvalga yozing.

Muammoni hal qilish tartibi	Vazifa raqami	Qaror qabul qilish uchun sarflangan vaqt	Muammo hal qilindi yoki hal qilinmadi
1			
2			
3			
4			

Agar siz 1-muammoni sinfdoshlaringizga qaraganda to'g'ri, tezroq va ertaroq yechgan bo'lsangiz, demak sizda obrazli tafakkur yaxshi rivojlangan; agar 2-topshiriq mantiqiy fikrlash bo'lsa; agar 3 va 4-topshiriqlar amaliy fikrlash bo'lsa.

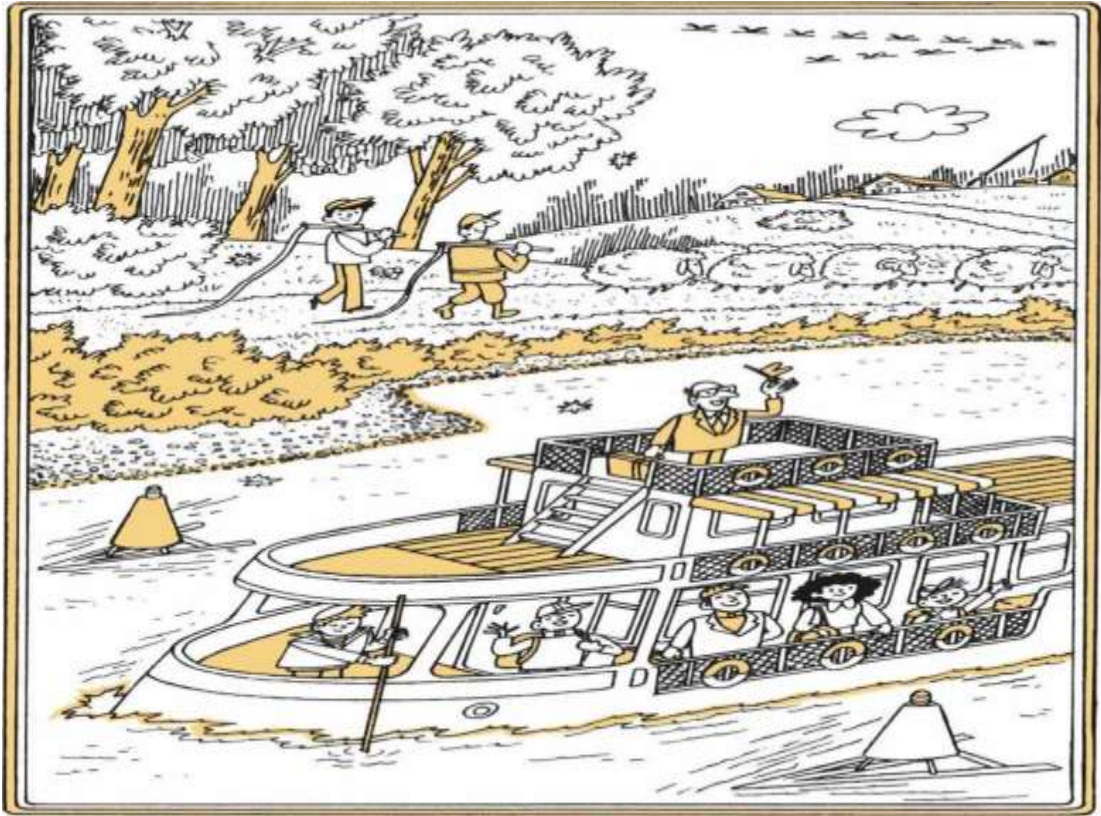
Sabab-ta'sir munosabatlarini aniqlash qobiliyatini o'rganish.

2.15-rasmga diqqat bilan qarang va savollarga javob bering:

1. Paroxod yuqoriga yoki quyi oqimga boradimi?
2. Qaysi fasl ko'rsatilgan?
3. Bu yerda daryo chuqurmi?
4. Shahargacha uzoqmi?
5. Shahar qaysi sohilda joylashgan?
6. Rassom kunning qaysi vaqtini ko'rsatdi?

Rasmda savollarga javob berishga yordam beradigan maslahatlarni toping, fikringizni yozing (Siz ob'yektlar o'rtasida 9 ta aloqa o'rnatishingiz mumkin.)

Har bir to'g'ri javob uchun siz 2 ball olasiz. Ularning yig'indisini hisoblang. Agar siz 6 ta savolning barchasiga to'g'ri javob bergan bo'lsangiz, ular orasida 9 ta bog'lanish o'rnatiladi. Belgilar, keyin siz o'rganayotgan sifatning rivojlanish darajasi juda yuqori; agar 3-4 – o'rtacha; agar 1-2 bo'lsa- past hisoblanadi.

2.15-rasm

Agar siz unga 10 daqiqadan ko‘proq vaqt sarflagan bo‘lsangiz, shu jumladan har bir so‘z qatori uchun vazifani muvaffaqiyatli bajargan deb taxmin qilishimiz mumkin:

1) yaxshi natija - 10 ... 15 soniya. Har bir noto‘g‘ri javob uchun 5 soniya qo‘shiladi;

2) yaxshi natija - 1...1,5 min. Har bir noto‘g‘ri natija uchun 30 soniya qo‘shiladi;

3) yaxshi natija - 1 ... 1,5 min. Har bir noto‘g‘ri natija uchun 30 soniya qo‘shiladi;

4) yaxshi natija - 6 ... 7 daqiqa. Har bir noto‘g‘ri javob uchun 1 daqiqa qo‘shiladi.

Umumiy vaqt -... .

To‘g‘ri to‘ldirilgan qatorlar soni —... .

Ob‘yektlarni, tushunchalarni qanchalik yaxshi tahlil qilishingiz, solishtirishingiz mumkinligini aniqlang.

Ikki narsani solishtiring:

- a) tirnoq va qalam;
- b) ot va sigir;
- s) kitob va daftar.

Bir qog'ozga chapdagi narsalar o'rtasidagi o'xshashlik va o'ngdagi farqlarni yozib, variantlarning har biri uchun vaqt 3 ... 4 minut (umumiy vaqt 10 minut).

Belgilangan vaqt ichida siz imkon qadar ko'proq bunday xususiyatlarni topishingiz kerak bo'ladi. Agar o'xshash va turli sifatlar soni 20 dan ortiq bo'lsa, taqqoslash jarayoni 5 ball bilan baholanadi (a'lo natija); solishtirilgan xususiyatlar soni 10-15-4 ballga yetsa (yaxshi natija); 10 dan past - 3 ball (qoniqarli natija); 5-2 balldan kam (qoniqarsiz natija).

Tahlil qiling va dasturiy ta'minotni aniqlang. Sizning oldingizda turlicha yo'nalishlarda 8 ta kompas bor (2.16-rasmga qarang). Har bir kompasdagi o'qning yo'nalishini 3 daqiqada aniqlang.

Agar ish to'g'ri va o'z vaqtida bajarilgan bo'lsa, unda sizda tahliliy muammolarni hal qilish qobiliyati yaxshi va yaxshi ko'z bor.

Umumlashtirish (umumiyni topish qobiliyati) va mavhumlik (asosiy bo'lmagan xususiyatlardan mavhumlash va faqat asosiylarini aqliy ravishda ajratib ko'rsatish qobiliyati) hamda aqliy operatsiyalarning rivojlanish darajasini aniqlang (2.16-rasm).

2.16-rasm

- a) 1. Yomg'ir-qor
2. Ko'z - quloq
3. Kamera – ko'zoynak
4. Oshqozon - ichaklar
5. Shakar olmosdir
6. Bayroq - xoch
7. To'pponcha - qurol
8. Binafsharang - fil
9. Yer - Mars
10. Gazni saqlash - portfel

- b) 1. Bodring – karam – olma daraxti
2. Umid - iymon - sevgi
3. Ko'ylak - stol - idish-tovoqlar
4. It - chumoli - qurt
5. Eman - rowan - archa
6. Oltin - mis - simob
7. Yoshlik - yoshlik - qarilik
8. Sharob - suv - sharbat
9. Non – go'sht - pomidor
10. Chiroq - sham – Quyosh

Buning uchun tushunchalar orasidagi umumiy muhim xususiyatni mustaqil ravishda aniqlashga harakat qiling.

Agar siz vazifani o'z vaqtida (5-6 daqiqada) xatosiz bajargan bo'lsangiz, unda siz asabiy jarayonlarning yaxshi harakatchanligi va mantiqiy fikrlash, umumlashtirish qobiliyatiga ega ekanlingizni aytishimiz mumkin.

Umumlashtirish qobiliyatining rivojlanish darajasini aniqlash.

a - b topshirig'ining quyidagi bandlarining har birini bajarish uchun qat'iy belgilangan vaqt ajratiladi - 3 minut, shuning uchun siz imkon qadar tez va aniq ishlashingiz kerak. Agar muammoni hal qilishda qiyinchiliklar mavjud bo'lsa, unda uzoq vaqt ikkilanmang, uni javobsiz qoldiring va ishlashni davom eting.

Agar oxirgi masalani tugatganingizdan keyin vaqtingiz qolsa, orqaga qaytib, hal qila olmagan muammongiz haqida fikr yuritishingiz yoki kerakli o'zgartirish yoki tuzatish kiritish uchun javoblaringizni tekshirishingiz mumkin.

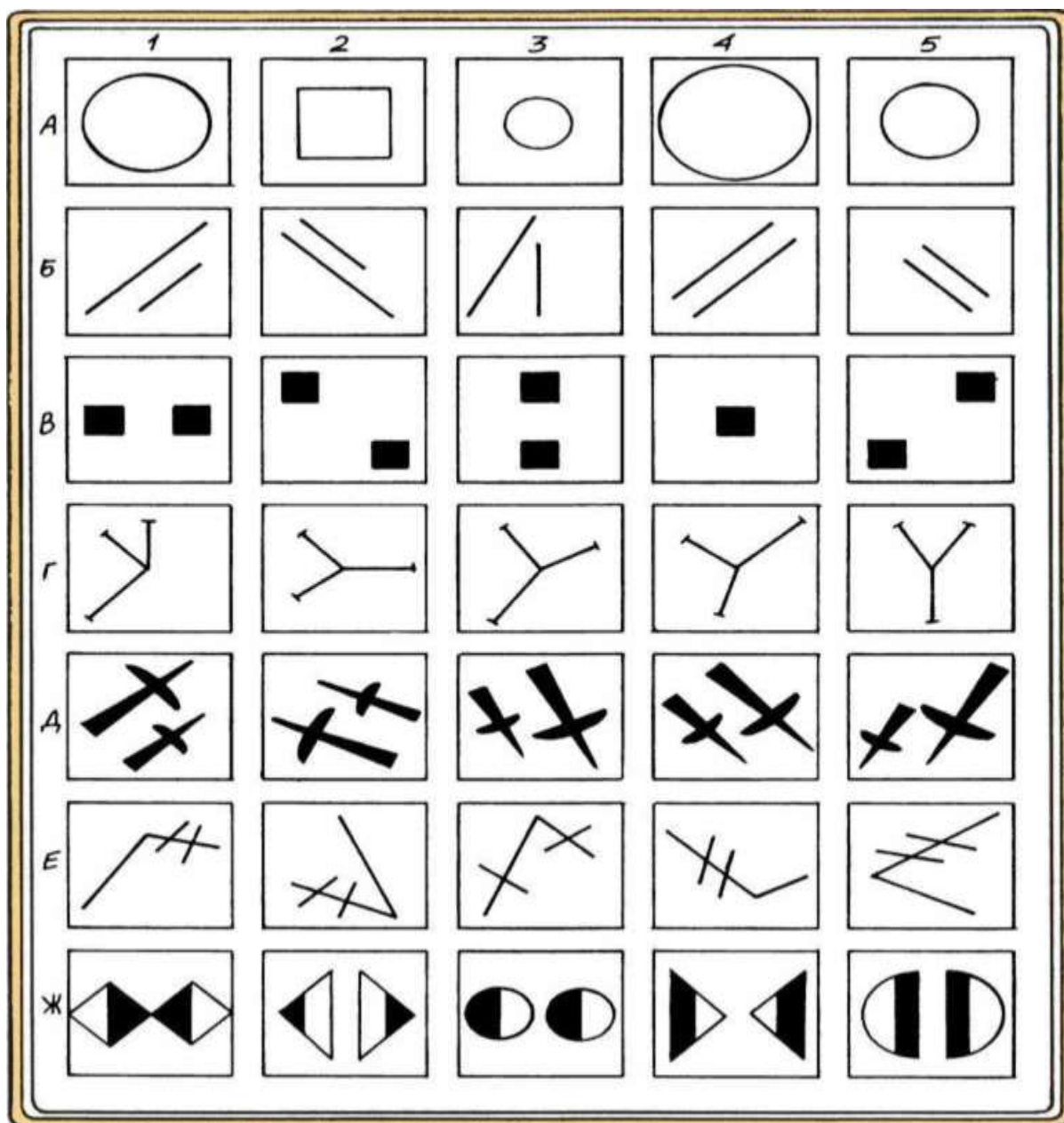
a) Quyida 20 ta gorizontal qatorli so'zlar keltirilgan. Hamma uchun qatordagi birinchi umumlashtiruvchi so'zga ma'no jihatidan eng yaqin bo'lgan ikkita so'zni toping.

Natijalarni baholash quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

a) agar siz topshiriqni 17 qatordan ortiq hajmda bajargan bo'lsangiz, sizda umumlashtirish darajasi juda yuqori; 14-17 - yuqori daraja; 10-13 - o'rtacha daraja; 10 dan kam - past daraja.

b) quyida 20 gorizontal qator so'zlar yozilgan. Har bir qatorda 5 ta so'z bo'lib, ulardan 4 tasi umumiy tushuncha bilan birlashtirilgan va bittasi bu guruhga mos kelmaydi. Har bir satrda ushbu so'zni aniqlang va daftaringizga yozing. Ishga 5 daqiqa vaqt ketsa yaxshi natija - 15 yoki undan ortiq to'g'ri javob; 14 dan 9 gacha - o'rtacha; 8 yoki undan kam to'g'ri javoblar umumlashtirish qobiliyatini yaxshilash kerakligini ko'rsatadi.

c) Rasmda bir qator raqamlar ko'rsatilgan. Har bir qatorda bir nechta umumiy xususiyatlarga ega bo'lgan to'rtta raqam mavjud va bittasi hammasidan farq qiladi. Har bir topshiriqda naqsh o'rnating, boshqa raqamni toping va uning raqamini daftarga yozing (2.17-rasm).

2.17-rasm

Fazoviy intellekt darajasini aniqlash (hayoliy fikrlash, ya'ni fazoviy tasvirlar bilan fikrlashda ishlash qobiliyati).

a) O'ngdagi rasmda harflar bilan besh kubning skanerlashi ko'rsatilgan. Ularning yuzlariga turli xil belgilar qo'llaniladi. Quyida kublarning o'zlari yuzlarida o'xshash belgilar mavjud.

Skanerlarning qaysi biri u yoki bu kubga mos kelishini aniqlang. Javobingizni raqam va harf sifatida yozing.

b) har xil turdagi masalalarni yechish:

I turi.

1. Belgisi simmetriya o'qiga ega bo'lgan bir nechta so'zlarni ko'rsating.
2. Hozir 3 soat 45 daqiqa. Daqiqa qo'li 210° ga aylanganda qancha vaqt o'tadi?

II turi.

1. Tomonlari 4 va 9 birlik bo'lgan to'rtburchakni ikkita teng qismga kesishni ko'rsating, shunda ular qo'shilganda kvadrat hosil bo'ladi.

2. Kvadratda yuqori chap cho'qqi orqali diagonal chizing. Pastki uchburchakni joyida qoldiring va yuqori uchburchakni tepa atrofida 270° ga aylantiring. Bunday transformatsiya natijasida qanday figura hosil bo'ladi?

III turi.

1. Ilon dumini yutib ichkariga itaradi. Bu jarayon qanday tugaydi?

2. Kvadrat varaq diagonal bo'ylab yarmiga, so'ngra yana ikki marta buklanib, shunda teng yonli uchburchak olingan. Oxirgi uchburchakning har bir uchi 60° ga teng bo'lsa, qanday raqam hosil bo'ladi.

Bir xil uzunlikdagi chiziq bo'ylab, uning qarama-qarshi tomonlariga parallel ravishda qanday qilib kesish va varaqni ochish kerak bo'ladi?

Agar siz barcha turdagi muammolarni muvaffaqiyatli hal qilgan bo'lsangiz, unda sizda majoziy (fazoviy) fikrlash darajasi yuqori; agar faqat I va II turlarni hal qilgan bo'lsangiz – o'rta daraja, faqat I turdagi – past daraja.

Yakuniy savollar

1. Yuqoridagi natijalari asosida daftaringizga fikringizni qisqacha tavsifini yozing:

a) fikrlash turi -

b) malaka oshirish darajasi-

sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash - tahlil - taqqoslash - umumlashtirish -

v) fikrlash jarayonlarining tezligi -

d) obrazli (fazoviy) tafakkurning rivojlanish darajasi -

2. Yuqori talablar qo'yadigan kasblarga misollar keltiring:

a) amaliy fikrlash;

b) obrazli fikrlash;

v) mavhum yoki mantiqiy fikrlash.

Endi fikrlashni qanday rivojlantirish kerakligi bo'yicha fikr yuritamiz

Fikrlash qobiliyati barcha kasb egalari uchun mutlaqo zarurdir, garchi, albatta, turli kasblar uchun turli xil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish darajasiga qo'yiladigan talablar bir xil bo'lmasa ham.

Fikringizni rivojlantirish mumkinmi? Agar shunday bo'lsa, qanday qilib aqlli va tezkor bo'lish mumkin?

1. Agar siz aqlli bo'lishni istasangiz, aql bilan so'rashni o'rganing, diqqat bilan tinglang, xotirjam javob bering va boshqa aytadigan gap qolmaganda gapirishni to'xtating.

2. Aql bilim va harakatning birligini belgilaydi, bilimni tafakkur, sa'y-harakatisiz, aqliy mehnatsiz egallab bo'lmaydi, fikrlashni rivojlantirish ongni bilim bilan to'ldirishni anglatadi. Bilim manbalari juda xilma-xil bo'lishi mumkin: maktab, kitoblar, jurnallar, radio, televideniye va boshqalar. Ular atrofdagi dunyo hodisalari, inson faoliyatining turli tomonlari bilan tanishtiradilar.

3. Fikrlash savoldan boshlanadi. Nega? Xo'sh, qanday?" insoniyat eng ko'p takrorlaydigan savollar. Siz duch kelgan har bir hodisaga savol berishni o'rganing, ularga javob izlash va topishga ishonch hosil qilishga o'rganing.

Fikrlashni rivojlantirish uchun o'z-o'zidan ob'yekt yoki hodisani turli burchaklardan ko'rish qobiliyati, odatdagidek yangi narsalarni payqash qobiliyati kabi sifatni shakllantirish muhimdir [28,32,38]

Biror narsa yoki hodisadagi bir nechta eng aniq belgilarni sezish qobiliyati aqlning umumiy xususiyatidir. Ammo kimdir ba'zi belgilarni sezadi, kimdir sezmaydi. Inson ko'rgan narsasining belgilari, tomonlari qanchalik ko'p bo'lsa, uning tafakkuri shunchalik moslashuvchan va mukammal bo'ladi. Bu ko'rish qobiliyatini zukkolik o'yinlarida, turli xil mantiqiy masalalarni, boshqotirmalarni yechishga o'rgatish mumkin bo'ladi.

Ma'no jihatdan yaqin tushunchalarni qiyoslash tafakkurni rivojlantirish usullaridan biridir.

Tafakkur va til, tafakkur hamda nutq bir-biridan ajralmasdir. Har biringiz har

qanday fikrning ogʻzaki shaklga ega ekanligini bilasiz. Shuning uchun, fikrlashni rivojlantirish uchun siz quyidagi texnikadan foydalanishingiz mumkin: oʻzingiz toʻliq tushunmagan narsangizni boshqaga tushuntirishga harakat qilish zarur.

4. Yozma tildan faol foydalanish (tuzatish, kundalik yuritish, yozish) ham tafakkurni rivojlantirishga yordam beradi.

5. Tafakkurni rivojlantirishning ajralmas sharti – oʻqilgan narsalarni erkin taqdim etish, muhokamalarda qatnashish, ijodiy nostandart, tanqidiy fikrlash muammolarni hal qilishdir.

Fikrlash inson uchun eng qiyin ish. Uni amalga oshirish uchun tashkiliy, yaxshi rivojlangan eʼtibor va xotira, kuzatish, mehnat qobiliyati zarur boʻladi.

Quyida biz misol uchun,

Tarozi ustidagi shamni shunday muvozanatlashga harakat qilingki, bir muncha vaqt oʻtgach muvozanat oʻz-oʻzidan buziladi.

Ikki kishi uchrashdi - bolalik doʻstlari va ular oʻrtasida quyidagi suhbat boʻlib oʻtdi:

-Necha yildan beri sizni koʻrmadim va siz haqingizda hech narsa eshitmadim!

-Ha, men allaqachon qizliman!

-Uning ismi nima?

Onasi kabi.

Lola necha yoshda?

Suhbatdosh qizining ismini qanday bildi?

Tasavvuringizning rivojlanish darajasini qanday aniqlash mumkin

Tasavvur—narsa va hodisalar, holatlarni, voqelik obrazlarini eslash, shuningdek, ijodiy xayol surish jarayoni. Xotira shaklida ham namoyon boʻladi. U tafakkur bilan chambarchas bogʻliq, chunki tasvir va fikr doimo birlik vazifasini bajaradi. Tasavvur kelajakni kutishga hissa qoʻshadi va goʻyo oʻtmishni jonlantiradi. “Tasavvur” va “fantaziya” tushunchalari sinonimdir.

Tasavvur bilishning oʻsha bosqichida, vaziyatning noaniqligi juda katta boʻlganida, nomaʼlum narsalar koʻp boʻlganda harakatga keladi. Tasavvur (fantaziya) yordamida inson tafakkur uchun zarur boʻlgan bilimlarning zarur

to'liqligi bo'lmagan taqdirda qiyin vaziyatdan chiqish yo'lini topadi.

Tasavvur inson mehnat faoliyati natijasida vujudga keladi va uning asosida rivojlanadi. Ammo kasblarning katta guruhi mavjud bo'lib, ularni o'zlashtirish uchun faol tasavvurga ega bo'lish ayniqsa muhimdir, bu ham qayta yaratuvchi (ob'jektning tasvirini, uning tavsifiga ko'ra hodisani yaratish), ham ijodiy (tasvirda amalga oshiriladigan yangi tasvirlarni yaratish), haqiqiy va qimmatli faoliyat mahsulotlardan biridir.

Sizning tasavvuringiz qanday rivojlanganligini tahlil qilish uchun quyidagi vazifalar yordam beradi. Ularni bajarayotganda, natijalaringizni o'rtoqlaringizning natijalari bilan solishtiring. Natija qanchalik yuqori bo'lsa, tasavvur shunchalik yaxshi rivojlangan bo'ladi

Masalan biz quyidagi amaliy ishni ko'rib chiqamiz

1-vazifa. O'zingizning ijodiy tasavvuringizni tahlil qilib ko'ring. Buning uchun quyidagi 4 ta masalani yeching. (Biz sizni ogohlantiramizki, masalani yechishda hech qanday chizma tuzib bo'lmaydi.)

1. Har bir tomoni 6 m bo'lgan teng tomonli uchburchakni tasavvur qilib, uchburchak asosini aqliy ravishda chapga 6 m ga davom ettiring va unga parallel ravishda uchburchakning yuqori qismi orqali chapga bir xil segmentni torting. Parallel chiziqlarning uchlarini to'g'ri chiziq bilan ulang. Qanday raqamni oldingiz?

2. Tasavvur qiling-a, siz A nuqtadan janubga 10 qadam yurdingiz, keyin sharqqa burilib, yana 10 qadam tashladingiz, keyin yana janubga 10 qadam tashladingiz, keyin esa g'arbga burilib, xuddi shu miqdorda yurib, nihoyat shimolga 10 qadam tashladingiz. Berilgan segmentlardan qanday raqam olinadi?

3. Aylanani tasavvur qiling. Doira markaziga nuqta qo'ying, undan teng masofada (aylana ichida) ikkita parallel chiziq torting, so'ngra markazdan bir xil masofada ushbu to'g'ri chiziqlarga ikkita perpendikulyar chiziq torting. Doira ichida qanday shakl bor?

4. Kvadratni tasavvur qilib ko'ring, unda diagonallarni chizib keyin kvadratni ikkita gorizontal chiziq bilan teng qismlarga ajrating. Qancha raqam oldingiz va

qaysilari? Izohlab bering.

Chizma yordamida har bir masalani yechishning to'g'riligini tekshiring, keyin olingan ballar sonini hisoblang: shartli ravishda birinchi vazifaning yechimi 4 ball, ikkinchisi - 5 ball, uchinchi - 6 ball, to'rtinchisi - 15 ball bilan baholanadi.

Jami qancha ball olganingizni va muammolarni hal qilish uchun qancha vaqt ketganini hisoblab chiqing.

2-vazifa. Ijodiy fikrlashning rivojlanish darajasini belgilang. Buning uchun quyidagi vazifalarni hal qiling:

1. Aqliy jihatdan sizda diametri 30 mm bo'lgan yog'och to'p borligini tasavvur qiling. O'ylab ko'ring va qog'ozga ko'rsating.

2. (so'z yoki chizmada) ushbu element yordamida iloji boricha ko'proq narsalarni yasash mumkin. Ishlash uchun 5 minut. Qaroringizni do'stlaringiz qarori bilan solishtiring. Har bir taklif qilingan variant 2 ballga teng.

Xuddi shu turdagi variantlar uchun 1 ball, aqlli va original uchun - har biri uchun 4 ball.

5 daqiqa ichida oddiy qalamni iloji boricha ko'proq ishlatilishini o'ylab toping (va yozib oling). Yodda tutingki, siz eng kulgili narsalarni - aql-idrok nuqtai nazaridan - narsalarni, ajralmas shartni - ixtiro qilishingiz mumkin, shunda qalam haqiqatan ham ushbu sifatda (masalan, o'rniga) ishlatilishi mumkin.

Yana bir eslatma: faqat bir-biridan sezilarli darajada farq qiladigan variantlar boshqacha hisoblanadi. Masalan, "Qog'ozga chizish uchun" va "Devorga chizish uchun" javoblari bir xil turdagi. Shuni yodda tutingki, ba'zi ijodkorlar bir o'tirishda qalam uchun 50 ga yaqin foydalanishni vaqt chegarasisiz topishlari mumkin.

Agar siz qalamni o'zlashtirgan bo'lsangiz, boshqa narsalar, masalan, g'isht, poyabzal cho'tkasi, bo'sh sut qutisi va boshqalar bilan ijodiy bo'lishga harakat qiling.

Natijalaringizni o'rtoqlaringiz bilan solishtiring, natijalaringizni quyidagicha baholashingiz mumkin: fandan har bir yangi foydalanish uchun - 1 ball; har bir asl nusxa uchun - 2 ball.

3-vazifa. Ijodiy tasavvuringizni tahlil qilib, buning uchun 20 daqiqa ichida iloji boricha ko‘proq jumlarlar tuzing, shunda ularning har biri quyidagi uchta so‘zni o‘z ichiga olishi kerak (har qanday holatda):

- a) shamol, suv, velosiped;
- b) avtomobil, pishloq, kinoteatr;
- c) olma, olov, g‘azab.

Har bir taklif 2 ballga baholanadi. Aqlli va haqiqiy jumlarlar uchun 2 ball qo‘shiladi.

Agar taklifni tuzishda u ob‘yekt yoki hodisaning faqat rasmiy tomonidan foydalansa va taklif cho‘zilgan holda qabul qilinishi mumkin bo‘lsa, unga 1 ball beriladi.

Siz olgan ballar sonini hisoblang.

4-vazifa. Xonani aylanib chiqing, asta-sekin hamma narsaga (stol, stul, daftar, kitob, shkaf ...).

hamma narsaning orqasida ularni yaratgan odamlarni tasavvur qilishga harakat qiling. Bu odamlarning kasblarini sanab o‘ting.

Ushbu mashqni turli xil narsalar bilan tez-tez takrorlash foydalidir, bu ma'naviy gimnastikaga o‘xshash narsa, u hech qachon hech narsaga befarq qaramaslikka yordam beradi, hamma narsaning negizida odamning mehnatini ko‘rishga o‘rgatadi. Bundan tashqari, bu mashq tasavvurni yaxshi rivojlantiradi..

5-vazifa. Tasavvuringizning jonliligini, yorqinligini aniqlang. Buning uchun turli xildagi ko‘rinishlar uchun bir qator mashqlarni bajaring. So‘zni o‘qiyotganda - turlash xususiyatini beruvchi, mos keladigan tasvirni iloji boricha jonli tasavvur qilishga harakat qiling. Tasvirning yorqinlik darajasini quyidagi mezonlar asosida o‘zingiz baholang:

0-g‘oya butunlay yo‘q; 1 - ishlash zaif; 2 - jonli; 3- juda yorqin.

1. Vizual tasvirlar. .

Moychechak. Onamning yuzi. Muzlatgich. Bodring. Avtobus. O‘rik. Qizil atirgullar. It. Bechora.

2. Eshituvchi tasvirlar.

Baraban urishi. Ichki ishlar xodimining hushtaklari. Itning hurishi. Nayning ovozi. Sinf o'qituvchisining ovozi.

3. Taktil tasvirlar.

Vilvet mato. Muz bilan teginish. Igna teshigi. Qo'ldagi bo'r. Ari qo'lda sudralib yurmoqda.

4. Xushbo'y ko'rinishlar.

Hidi: qulupnay, piyoz, gilos, benzin, yalpiz.

5. Motor tasvirlari.

Hayajon. Suzish. Tebranish. Sukunat.

Yakuniy savollar

1. Har bir ijro turi uchun ballar sonini alohida hisoblang.

2. Amaliy ish natijalariga ko'ra, qayta yaratuvchi tasavvuringiz, ijodiy tasavvuringizning rivojlanish darajasini baholang.

3. Yuqori talablar qo'yadigan kasblarga misollar keltiring:

Tasavvurni qanday rivojlantirish kerak

Insonning tasavvuri uning tafakkuri bilan chambarchas bog'liqligini yuqorida ta'kidlagan edik. Fikr va tasvir bir-biridan ajralmas, shuning uchun tafakkur rivojlanishiga hissa qo'shadigan hamma narsa tasavvur uchun ham foydalidir.

Mehnat faoliyatida vujudga kelgan fikrlash ham, fantaziya ham har qanday faoliyat turini tashkil etish va amalga oshirish uchun nihoyatda muhimdir. Boshqa tomondan, har qanday faoliyatda konstruktiv ishtirok etgan holda, inson o'zida tasavvur va ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tasavvuringizni maqsadli ravishda rivojlantirish bo'yicha aniq tavsiyalar berish qiyin. Bu boradagi eng umumiy fikrlardan ba'zilarini keltirib o'tamiz.

1. Tasavvur o'yinda, ayniqsa uning turlarida rivojlanadi, bu yerda shaxs, go'yo ma'lum bir rolni bajaradi. Taniqli yozuvchi Janni Rodari o'zining "Fantaziya grammatikasi" kitobida ushbu o'yinlarning ba'zilar haqida gapiradi. Biz bu yerda uning mazmunini takrorlamaymiz, biz faqat eng qulay o'yinlarning tavsifini beramiz.

"So'zlar bilan o'ynash" - kalit bo'lgan har qanday so'z o'yinning boshlanishi

bo'lib xizmat qilishi mumkin. Uning har bir harfi uchun aqlga kelgan birinchi so'zlar o'ylab topiladi. Bu so'zlar kalit so'zning bir qismi bo'lgan harf bilan boshlanadi. Keyin bu so'zlardan hikoya yoki qofiyali misralar (she'rlar) yaratiladi.

"Hikoyachi o'yini"-o'yinning barcha ishtirokchilari navbatma-navbat o'rtoqlariga uydirma hikoyani aytib berishadi. Keyin ular o'zlarining hikoyalarini chizmalar bilan tasvirlaydilar.

"Fantastik farazlar o'yini" - uning texnikasi savolni ko'tarishdan iborat: agar ... nima bo'lar edi? O'yinchi tezda xayoliga kelgan har qanday mavzuni nomlashi kerak. Ular "agar ... nima bo'lardi?" so'zlari bilan birgalikda gipotezani yaratadilar, uning asosida fantaziya ishlay boshlaydi. Masalan: "Agar timsoh sizning eshigingizni taqillatib, konfet so'rasa nima bo'lar edi?" va hokazo. Hammasidan ham kutilmagan va hatto bema'ni savollar beriladi. Bunday o'yinning afzalligi shundaki, tasavvur oddiy ma'noga ega bo'lgan odatiy tirgakli relslarni "siljib tashlashga" odatlanib qoladi va uning rivojlanishida kuchli turtki oladi.

"Topishmoqlar ixtiro qilish o'yini" - topishmoqlarni kashf qilish juda oson, masalan, bilimdan olib tashlash, ya'ni uni hech qachon ko'rmagan yoki u haqida hech narsa eshitmagan odam uchun biror narsa yoki hodisani tavsiflash kabi.

Ertaklar, she'rlar yozish, rasm chizish, modellashtirish kabi tasavvur va o'yinlarni rivojlantiring.

Kitob o'qiganda tasavvur kuchayadi. Ko'pchiligingiz, afsuski, kitoblarda xarakterning tabiati, ichki qismi, tashqi ko'rinishi tasvirlangan joylarni o'tkazib yuborish odatiga ega. Natijada, rekreativ tasavvur ozuqa olmaydi va shuning uchun rivojlanmaydi. Agar siz adabiyotni o'qiyotganingizda ularni tasvirlangan narsalarni o'z tasavvuringiz yordamida qayta yaratsangiz, tasavvuringiz o'rgatiladi, shakllanadi va takomillashadi.

1. Turli geografik xaritalarni o'rganish fantaziyaning qayta tiklash uchun o'ziga xos maktab bo'lib xizmat qiladi. Xarita bo'ylab sayohat qilish, turli joylarni o'z tasavvurida tasavvur qilish insonni boyitadi, tasavvurini rivojlantiradi.
2. Tasavvur, chizmalarni diqqat bilan tekshirish, turli proyeksiyalar ortidagi

ob'yektni tasvirlash va aksincha, turli proyeksiyalarda narsalarni tasvirlash qobiliyatini yaxshilaydi.

3. Texnik ijodkorlik, ixtirochilik va ratsionalizatorlik faoliyati tasavvurni rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi. Texnik ixtiroda tasvir va fikr turli shakllarda korrelyatsiya qilinadi. Tasvirlar, bir tomondan, fikrlash uchun material bo'lsa, ikkinchi tomondan, uning sinovi bo'lib xizmat qiladi. Ixtirochi g'oyasi amalga oshsa, aniq nima bo'lishini tasvirlarda ko'radi. Tasvirlar solishtiriladi, allaqachon ma'lum bo'lganlar bilan bog'lanadi, tasvirlarning ob'yektlari hajmi o'zgaradi.

4. Ixtiro jarayoni, albatta, chizmalarni amalga oshirish uchun grafik operatsiyalarni o'z ichiga oladi, bu ham tasavvurni rivojlantirishga yordam beradi.

5. Tasavvurni rivojlantirish uchun hayotiy tajriba va keng bilimlar muhim ahamiyatga ega. Ko'p sonli yorqin tasvirlarning to'planishi tabiat bilan aloqa qilish jarayonida maqsadli kuzatish natijasida yuzaga kelishi mumkin. Inson o'z kuzatuvlarini (chizmalarda, kompozitsiyalarda va hokazolarda) qanchalik ko'p kuzatsa va aniqlasa, u tasavvur jarayonida foydalanish mumkin bo'lgan tasviriy materialning faol zahirasiga ega bo'ladi.

III bob.O‘QUVCHILARNI KASB TANLASHGA HARAKATNI MUVOFIQLASHTIRISH XUSUSIYATLARINI ANIQLASH VA UNING SAMARADORLIK DARAJASI

3.1. O‘quvchilarning kasb tanlash xususiyatlari va uni rivojlantirishga oid mashqlar

Sizning muvofiqlashtirishingizning xususiyatlarini qanday aniqlash mumkin?

“Koordinatsiya” so‘zi “muvofiqlashtirish” degan ma’noni anglatadi. Harakatlarni muvofiqlashtirish haqida gapirilganda, ular ma’lum bir vosita ta’siriga, aniq maqsadga erishishga qaratilgan turli guruhlar ishidagi izchillikni anglatadi. Avvalo, bu aniqlik, mutanosiblik, kuch, yo‘nalish, tezlik, harakatlarni to‘g‘ri taqsimlash qobiliyati. Masalan, haydovchi mashinani tormozlab, tormozni bosish kuchini va rul boshqaruvining harakatlarini harakat tezligi, yo‘l holati, avtomobilning massasi bilan muvofiqlashtiradi; duradgor yog‘ochning qarshiligini o‘zgaruvchan mushak hissi bilan planerni bosish kuchini va uning harakat tezligini o‘lchaydi; temirchi bolg‘a zarbasining kuchini zarbning qizib ketish darajasi bilan bog‘laydi, uni issiq metallning rangi bilan aniqlaydi [32].

Ehtimol, sezganingizdek, harakatlarni muvofiqlashtirish jarayonida mushak harakatlari va ma’lum sezgi organlarining ishi doimo muvofiqlashtiriladi.

Harakatni muvofiqlashtirish ish faoliyatining ko‘p turlari uchun zarurdir. Ammo shuni yodda tutish kerakki, harakatlarni muvofiqlashtirish juda murakkab shakllanish bo‘lib, unga vosita xotirasi, moslashuvchanlik yoki bo‘g‘inlarning yuqori harakatchanligi va boshqalar kabi ko‘plab fazilatlar vositachilik qiladi. Bundan tashqari, muvofiqlashtirish turli xil harakatlar uchun umumiy va o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Shuning uchun, qo‘l harakatlarini muvofiqlashtirish bo‘yicha quyidagi vazifalarni bajarishda o‘zingizni xususiyatlaringizni aniqlayotganda, bitta qobiliyat ko‘rsatkichlari bo‘yicha ta’sirni umuman baholash mumkin emasligini unutmang.

Faoliyatning samaradorligi ko‘plab omillar bilan belgilanadi va nafaqat

vosita, balki bilim, ko'nikma, malaka va boshqalar.

Masalan, 100 metrda yugurishda natija start olish tezligiga, qadamlarning uzunligi va chastotasiga bog'liq bo'lib, ular o'z navbatida bir qator harakatlanish qobiliyatlari (reaktsiya, tezlik va mushaklar ning qisqarish kuchi) bilan belgilanadi.

Harakatlarni fiqlashtirishga oid suvidagi amaliy vazifalarni tavsiiya etamiz

1-vazifa. Chizg'ich yordamida bir-biridan 2 mm masofada 30 sm uzunlikdagi ikkita to'g'ri parallel chiziqni qalam bilan chizish. Keyin, sharikli qalam yoki boshqa rangdagi qalam bilan, to'xtamasdan, 20 soniyadan ko'p bo'lmagan vaqt ichida ular o'rtasida o'lchagichsiz chiziq chizishga harakat qiling.

Agar u yuqori yoki pastki chegaraga faqat 2,3 marta tegsa, natija yaxshi bo'ladi; 4,10 marta – o'rtacha va undan ko'proq teginish bilan natija qoniqarsiz.

2-vazifa. Ikkita parallel singan chiziqni (ularning orasidagi masofa 2 mm) chizing, ularning tishlari 3 sm balandlikda va 45° burchakli arraga o'xshaydi. Butun singan chiziqning uzunligi 30 sm. 20 soniyadan ko'p bo'lmagan vaqt ichida singan chiziqlar orasidagi chiziqni chizishga harakat qiling. Sensorli segmentlarning umumiy uzunligini o'lchang.

Agar jami barcha segmentlarning uzunligi 1 sm dan oshmasa, natija yaxshi; 1,2 sm – o'rtacha; 2 sm dan ortiq bo'lsa- qoniqarsiz.

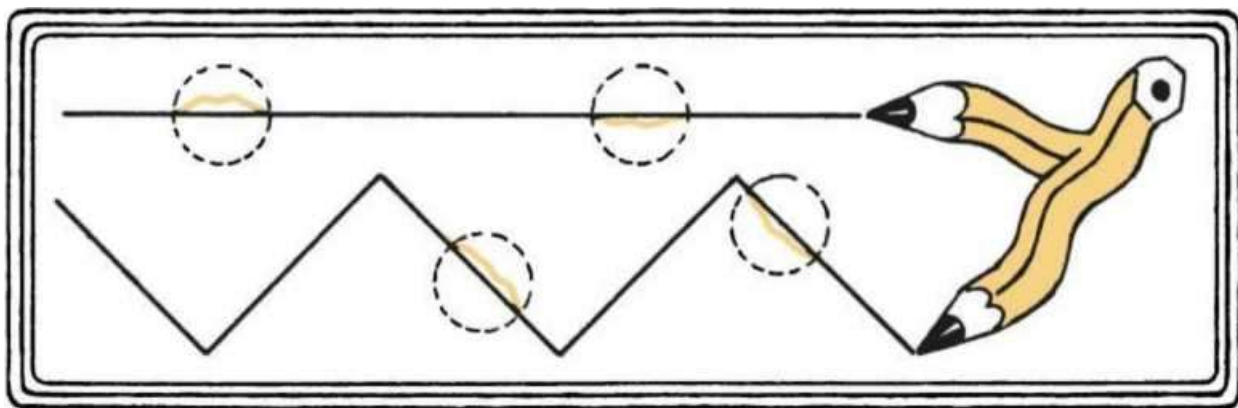
3-vazifa. Qog'ozga qalam bilan chizg'ich yordamida to'g'ri chiziq va arratishining sinig chizig'ini chizing, ularning har birining uzunligi 30 sm. Keyin, 20 soniyadan ko'p bo'lmagan vaqt ichida, shu chiziqlar bo'ylab qalam yoki boshqa rangdagi qalam bilan, lekin o'lchag'ichsiz bir xil chiziqlar chizishga harakat qiling,.

Ushbu sxemadan tashqariga chiqqan chiziq segmentlarining umumiy uzunligi va og'ishlar soniga ko'ra, qo'l harakatlarini muvofiqlashtirish baholanadi.

Agar siz ulardan 5 martadan ko'p bo'lmagan chetga chiqsangiz va umumiy uzunligi 94 ga teng bo'lsa tutqichning bo'sh ishlashi 2 sm dan oshmasa, siz vazifani yaxshi bajardingiz; 6,10 og'ish va 2,1 ... 3,5 sm – o'rtacha; agar bu ko'rsatkichlar undan ham yuqori bo'lsa, bu qoniqarsiz.

4-vazifa. Bir-biridan 2 sm masofada joylashgan diametri 5 mm bo'lgan 10 ta doira chizing. 20 soniya ichida aylanadan aylanaga o'ngdan chapga o'ting, har biriga nuqta qo'ying. Doiralarning barcha seriyasini tugatgandan so'ng (1-dan 10-gacha) qaytadan boshlang.

Agar ko'rsatilgan vaqt ichida siz 60 ball qo'yishga muvaffaq bo'lsangiz, ko'pi bilan 10 marta o'tkazib yuborsangiz, qo'l harakatlarini yaxshi muvofiqlashtirasiz; 50, 60 ball va 11-15 o'tkazib yuborish natijasida – o'rtacha; 16 dan ortiq o'tkazib yuborilgan bo'lsa - qoniqarsiz.

3.1-rasm

5-vazifa. Har birining uzunligi, qalinligi va vazni biroz farq qiladigan 6 ta element tayyorlang.

a) Har xil uzunlikdagi narsalarni oldingizga qo'ying, ko'zingizni yuming va bu narsalarni aralashtiring. Keyin, ko'zingizni yumib, faqat bir qo'l bilan ishlang.

Barcha elementlarni ketma-ket solishtiring va ularni uzunlikning ko'tarilish tartibida joylashtiring. Bosh va o'rta barmoqlaringiz bilan his eting.

a) Har xil qalinlikdagi narsalar bilan bir xil takrorlang (bosh va ko'rsatkich barmog'i bilan his qilish).

b) Har xil massali jismlar bilan ham xuddi shunday takrorlang.

Natijalarni quyidagicha aniqlang. Oxirgisidan boshlab birin-ketin keladigan ob'ektlarning farqlari yig'indisini hisoblang. To'g'ri tartib bilan u 5 (6-5; 5-4; 4-3; 3-2; 2-1) bo'lib, bu natija qo'llarning sezgirligini yuqori darajada rivojlanganlini anglatadi; 6-9-sezuvchanlik meyoda; 10-12 - sezuvchanlikning o'rtacha darajasi; 12 dan ortiq - sezgirlikning past darajasi. Bu ko'rsatkich qanchalik yuqori bo'lsa,

sezgirlik shunchalik yomon rivojlangan bo‘ladi.

Agar siz juda yuqori natijalarga erishgan bo‘lsangiz, mashqlarni davom ettirishingiz mumkin, bu esa standartlar orasidagi farqlarni kamroq sezadi.

6- vazifa. Savollarga javob bering:

1. Qanday qilib harakatlarni yaxshiroq o‘rganasiz:

- a) kitobdagi tushuntirishni o‘qish bilan;
- b) og‘zaki tushuntirishni tinglagandan keyin;
- s) spektaklni ko‘rgandan keyin.

2. Sizga xos bo‘lgan yangi harakatning birinchi bajarilishining aniqligi qanday?

a) Men harakatni takrorlayman, uni juda aniq bajaraman;

b) Men harakatni yon tomondan deyarli sezilmaydigan kichik og‘ishlar bilan takrorlayman;

s) Og‘ishlar bilan harakatni takrorlayman

3. Oddiy va murakkab harakatlarni o‘zlashtirishga qancha vaqt sarflaysiz:

- a) oddiy va murakkab harakatlarni tez o‘zlashtiraman;
- b) oddiy harakatni tez, murakkab harakatni sekin o‘zlashtiraman;
- s) ikkala harakatni ham sekin o‘zlashtiramanmi?

Harakatlarni muvofiqlashtirishning yuqori darajasi javoblari "a" harfiga, o‘rtacha - "b" harfiga va past - "s" harfiga to‘g‘ri keladi.

Yakuniy savollar

1. Amaliy ish natijalari bo‘yicha ish daftariga yozing:

-qo‘l harakatlarini muvofiqlashtirishning rivojlanish darajasi

-qo‘lning mushak-artikulyar sezuvchanligining rivojlanish darajasi

2. Harakatlarni muvofiqlashtirish va qo‘llarning mushak-bo‘g‘im sezgirligiga yuqori talablarni qo‘yadigan kasblarga misollar keltiring.

Qanday qilib muvofiqlashtirishni yaxshilash mumkin?

Harakatlarni muvofiqlashtirish bilan bog‘liq fazilatlarni turli usullar va vositalar bilan rivojlantirishingiz mumkin. Keling, asosiylarini nomlaylik.

Harakatni muvofiqlashtirishning turli tarkibiy qismlarini takomillashtirish:

mushaklar harakatlarining aniqligini oshirish, reaksiya tezligini oshirish - vosita xotirasi, harakatlarni muvofiqlashtirish, turli sport turlari bo'yicha tizimli mashg'ulotlar jarayonida sodir bo'ladi.

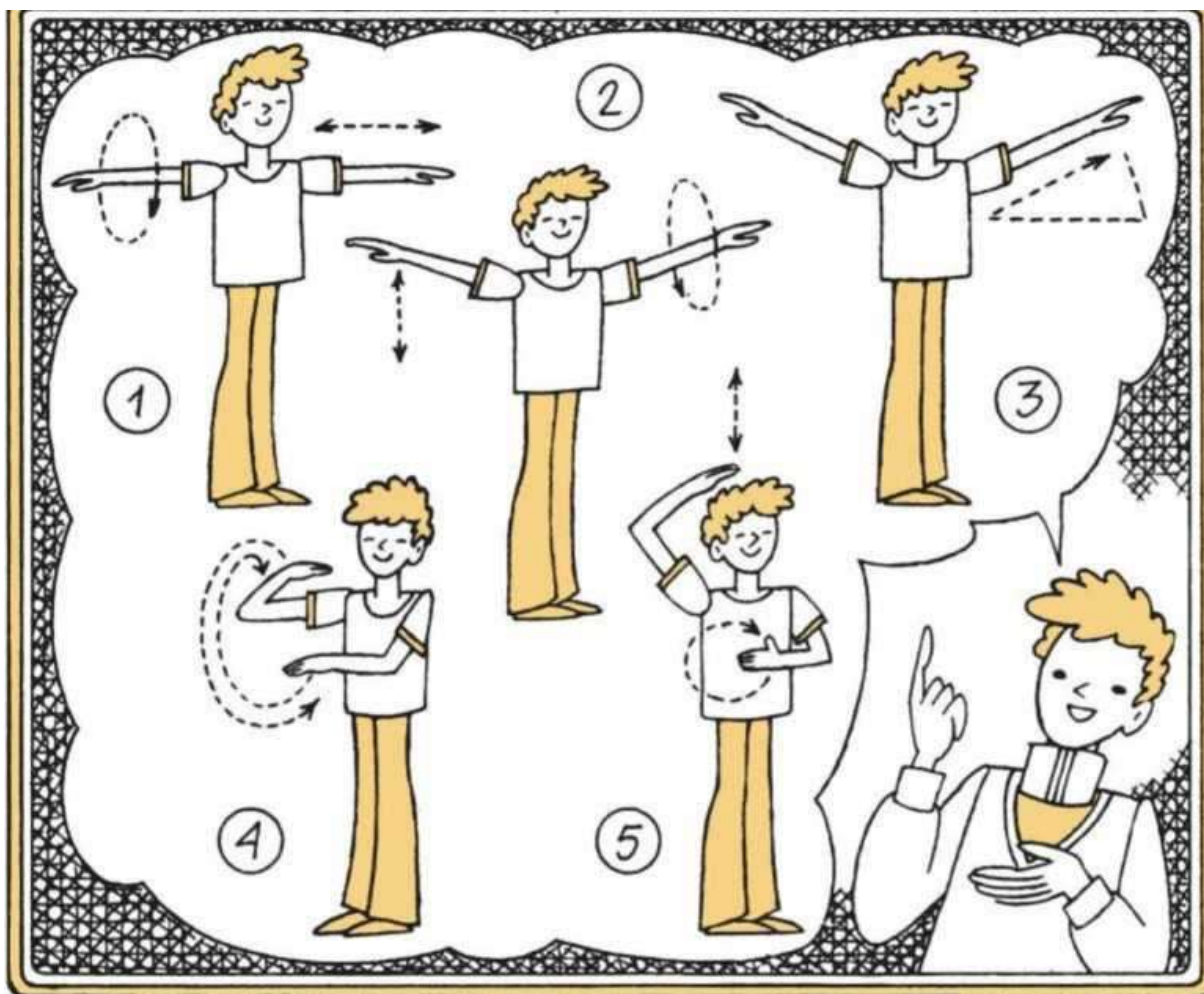
Harakatlarni muvofiqlashtirish kabi muhim sifatni maxsus tashkil etilgan darslar jarayonida rivojlantirish mumkin. Qo'llarning aniq harakatlarini rivojlantirish, mushak-bo'g'im sezgirligini oshirishga qaratilgan maxsus jismoniy mashqlar tizimi ishlab chiqilgan - chizmachil, radiotexnika yig'uvchi, jarroh va boshqa mutaxassislarining mehnat mahoratini tez o'zlashtirishga yordam beradigan fazilatlar.

Quyida ikkala qo'lning harakatlarini muvofiqlashtirishni yaxshilash uchun bunday mashqlarga misollar keltirilgan.

Harakatlarni muvofiqlashtirish ma'lum qo'lda epchillikni talab qiluvchi turli xil cholg'u asboblari (fortopiano, tugmachalar, akkordeon va boshqalar) o'yinni o'zlashtirish jarayonida, shuningdek, modellashtirish, chizish, to'qish jarayonida yaxshi rivojlanadi.

Quyidagi mashqlarni bajarishni tavsiya etamiz;

1. Cho'zilgan o'ng qo'l bilan aylanish harakatlarini bajaring, chap bilan-gorizontal harakatlarni bajaring. Mashqlarni ikkita hisobda bajaring.
2. Cho'zilgan o'ng qo'l bilan dumaloq harakatlarni bajaring, chap-vertikal tebranishlarni ikki marta yuqoriga va pastga tushiring.
3. Cho'zilgan o'ng qo'lingiz bilan aylanish harakatlarini bajaring, chap qo'lingiz bilan teng yonli uchburchak chizing. Uchta hisobda bajaring.
4. Ko'krak darajasida qo'llar tirsaklarda egilib, kaftlar pastga qaratiladi. Bir qo'lni soat yo'nalishi bo'yicha aylantiring, tirsak bo'g'imida bir oz egiluvchan, ikkinchisini soat sohasiga farqli ravishda aylantiring.
5. O'ng qo'l boshga egilib, chap kaft bilan qorin atrofida aylantiri, o'ng qo'l bilan yuqoriga va pastga harakatlar qilanadi, chap bilan - oshqozon yaqinidagi frontal tekislikda dumaloq hosil qilinadi.

3.2-rasm

Sizning xarakteringizning asosiy xususiyatlarini qanday aniqlash mumkin

Har bir insonda biz yuqorida aytib oʻtgan barcha psixologik fazilatlar va boshqa koʻplab xususiyatlar turli yoʻllar bilan birlashtirilib, xarakterni shakllantiradi. Qadimgi yunon tilidan tarjima qilingan “belgi” soʻzi “quvib yetish”, “muhr” degan maʼnolarni anglatadi. Darhaqiqat, bir tomondan, hayot zarba beradi, ikkinchi tomondan, shaxsning xarakteri, insonning barcha harakatlariga, fikr va his-tuygʻulariga muhr qoʻyadi. Xarakter haqida soʻz borganda, biz harakat va harakatlarda tez-tez takrorlanadigan shaxsning individual xususiyatlarining tipik koʻrinishlarini, muayyan hayotiy vaziyatlarda uning hatti-harakatlarining odatiy shakllarini nazarda tutamiz. Albatta, qoʻrqqan odam qatʼiy harakat qilishi mumkin, odobli odam esa qoʻpollikni buzishi mumkin. Ammo shunga qaramay, biz bunday hatti-harakatlari normada boʻlgan odamni qoʻpol deb ataymiz.

Xarakter insonning atrofidagi dunyoga munosabatini aks ettiradi. Munosabatlar tizimida shaxsning boshqa odamlarga, jamoaga va jamiyatga munosabatini ko'rsatadigan xarakter belgilarining to'rtta guruhi ajralib turadi (muloqot, sezgirlik, qo'pollik va boshqalar); shaxsning mehnatga, o'z ishiga munosabati (mehnatsevarlik, tashabbuskorlik, dangasalik va boshqalar); shaxsning o'ziga bo'lgan munosabati (kamtarlik, bema'nilik, o'zini tanqid qilish); shaxsning narsalarga munosabati (aniqlik, tejamkorlik va boshqalar).

Xarakterning o'ziga xos xususiyatlari ko'p jihatdan insonning hatti-harakatlarini belgilaydi - tipik vaziyatlarda harakat qilish usullari. Xulq-atvorga psixik jarayonlarning individual xususiyatlari ham katta ta'sir ko'rsatadi. Bu xususiyatlardan qaysi biri ustunligiga qarab, shaxs xarakterida intellektual, hissiy, irodaviy kabi xususiyatlar farqlanadi. Intellektual xarakter xususiyatlari haqida gapirganda, ular, birinchi navbatda, aqlning o'rnatilgan sifatlarini (aqllilik, kuzatuvchanlik va boshqalar) anglatadi. Hissiy xususiyatlarda voqelik hodisalariga munosabat (tez qo'zg'aluvchanlik, sovuq ratsionallik va boshqalar), shuningdek, ustun kayfiyat namoyon bo'ladi. Xarakterning irodaviy xususiyatlari insonning qiyinchiliklarni yengish bilan bog'liq bo'lgan faoliyatini ongli ravishda tartibga solish qobiliyati va tayyorligini belgilaydi (qat'iylik, maqsadlilik, jasorat va boshqalar).

Xarakter ham barqaror, ham o'zgaruvchan bo'ladi. Bir tomondan, ma'lum bir xarakterli xususiyatga ega bo'lgan odam o'xshash vaziyatlarda xuddi shunday harakat qiladi; boshqa tomondan, bu xususiyat vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkin, keyin esa hatti-harakat ham o'zgaradi.

Shaxsiy xususiyatlarning 1,5 mingga yaqin nomlari mavjud. Agar ular inson faoliyatida aniq namoyon bo'lsa, ular xarakter xususiyatlari ham bo'lishi mumkin.

Quyida biz xarakter xususiyatlarining qisqacha ro'yxatini keltiramiz:

Aniqlik, faollik, artistlik.

Hazilkashlik, hushyorlik, irodasizlik, beparvolik, tejamkorlik, manfaatsizlik, mas'uliyatsizlik, tashabbussizlik, vijdotsizlik, qo'rqmaslik, xayrixohlik, ehtiyotkorlik, oliyjanoblik, so'zlashuv, qo'rqoqlik.

Xushmuomalalik, saxovatlilik, vafodorlik, xushchaqchaqlik, obro‘lilik, diqqatlilik, qo‘zg‘aluvchanlik, g‘azab, g‘ayratlilik, ta’sirchanlik, jahldorlik, vazminlik, chidamlilik, takabburlik.

Mag‘rurlik, qizg‘inlik, qo‘pollik, insoniylik.

Bashoratlilik, ikkiyuzlamachilik, noziklik, samaradorlik, ishbilarmonlik, beadablik, intizomlilik, yaxshi niyatlilik, mehribonlik, ishonuvchanlik, samimiylik.

Ochko‘zlik, ayyorlik, shafqatsizlik, quvnoqlik.

G‘amxo‘rlik, hasad, sir, takabburlik, uyatchanlik.

Tashabbuskorlik, aql-zakovat, samimiylik, mehnatsevarlilik.

Notiqlik, tanqidiylik, muloyimlik.

Mehribonlik, ishonuvchanlik, yengiltaklik, dangasalik, yolg‘on, ikkiyuzlamachilik, xushomadgo‘ylik, qiziquvchanlik.

Sekinlik, xayolparastlik, ko‘p qirralilik, donolik, yumshoqlik.

Soddalik, qat’iyatlilik, topqirlik, beparvolik, e’tiborsizlik, muloyimlik, mustaqillik, tanqidsizlik, murosasizlik, oddiylik.

Xafagarchilik, xushmuomalalik, xolislik, tashkilotchilik, ehtiyotkorlik, zukkolik, sezgirlik, samimiylik, jozibadorlik.

Passivlik, shubhalilik, doimiylik, amaliylik, ishbilarmonlik, do‘stlik, punktuallik.

Samimiylik, ko‘p qirralilik, beparvolik, ehtiyotkorlik, qat’iyatlilik.

Xushmuomalalik, shoshqaloqlik, tirishqoqlik, bema’nilik.

Maqtanchoqlik, ayyorlik, xotirjamlik, jasorat.

Maqsadlilik, halollik, poklik, sezgirlik.

Bu ro‘yxatni yana davom ettirish mumkin.

Xarakter xusisiatlarini aniqlash bilan bog‘liq quyidagi amaliy vazifalarni tavsiya etamiz

1-vazifa. Biror kasbni egallashdagi imkoniyatlaringizni tahlil qilib ko‘ring.

Buni amalga oshirish uchun yuqoridagi ro‘yxatdan, sizning fikringizcha, sizning shaxsiyatingizni aniqlaydigan 5-10 ta shaxsiy xususiyatni tanlang, belgi va ularni qog‘oz varag‘iga yozing. Agar sizda ushbu ro‘yxatda bo‘lmagan xarakterli

xususiyat mavjud bo'lsa, uni chiziq ostiga qo'shing. Shundan so'ng, ushbu ro'yxatning har bir pozitsiyasi yoniga seriya raqamini qo'ying (sizning xarakteringizning eng xarakterli xususiyatidan ularning ahamiyatini kamaytirish tartibidan boshlab). Nima qilayotganingizni tushuntirishga tayyor bo'ling.

Sizningcha, siz tanlagan kasbingiz bo'yicha muvaffaqiyatli faoliyat uchun zarur bo'lgan xarakter xususiyatlarini belgilang. Ularni ikkinchi ustunga yozing.

Endi birinchi va ikkinchi ro'yxatlarni solishtiring. Sizda qanday fazilatlar bor va qaysi biri yetishmayapti?

2-vazifa. Quyidagi anketadan foydalanib, irodaviy sifatlaringizning rivojlanish darajasini baholang.

Ko'rsatma. Anketadagi barcha savollarga bittasini ham qoldirmasdan javob bering. Savolga javob berayotganda, sizning hatti-harakatingizga mos keladigan javob harfini doira ichiga oling.

Anketa

1. Siz ertalab mashq qilasizmi?

a) Muntazam ravishda.

b) Vaqti-vaqti bilan.

s) Yo'q.

2. O'rtoqlaringiz va kattalar bilan kelishmovchilik bo'lsa, ular oldida o'z fikringizni himoya qilasizmi?

a) Har doim.

b) Ba'zan men himoya qilishga harakat qilaman, lekin har doim ham muvaffaqiyatga erisha olmayman, s) Yo'q.

3. O'z his-tuyg'ularingizni qanday boshqarishni bilasizmi (chalkashlik, qo'rquv va boshqalarni yengish)?

a) Ha, har qanday vaziyatda.

b) Har doim emas, vaziyatga qarab.

s) Boshqara olmayman.

4. Yig'ilishlarda o'z fikringizni bildirasizmi, o'rtoqlaringizning kamchiliklarini tanqid qilasizmi?

- a) Har doim.
- b) Ba'zan tanqid qilishga qaror qilaman.
- s) Hech qachon.

5. Muammoni hal qilish, mashqni o'rganish va hokazo muvaffaqiyatsiz urinishlar sizni to'xtatadimi?

- a) Ha.
- b) Ba'zan.
- c) Deyarli hech qachon.

6. Asosiy maishiy ko'nikmalarni qay darajada shakllantirdingiz (o'rinlarni to'g'rilash, xonada tartibni saqlash, tashqi ko'rinishga qo'yiladigan asosiy talablarga rioya qilish)?

a) Asosan, ular juda barqaror shakllangan: men muntazam ravishda xonani tartibli, kiyimlarni toza tutaman.

- b) Shakllangan, lekin yetarlicha barqaror emas.
- c) Shakllanmagan.

7. Vaqtingizni tashqi majburlovsiz tashkil eta olasizmi?

- a) Ha.
- b) Men buni muntazam ravishda qilaman.
- c) Men buni deyarli hech qachon qilmayman.

8. Uy vazifasini eslatmasdan o'tirib bajara olasizmi?

- a) Deyarli har doim.
- b) Faqat ba'zan.
- s) Men buni deyarli hech qachon qilmayman.

9. Siz biror topshiriqni uzoq vaqt (bir necha hafta yoki hatto oylar davomida) bajara olasizmi?

- a) Ha.
- b) Kamdan-kam hollarda.
- s) Yo'q.

10. O'z-o'zini tarbiyalashga qiziqish bildirasizmi?

- a) Yetarlicha aniq.

b) Har bir holat bo'yicha.

s) Yo'q.

11. Agar siz o'z-o'zini tarbiyalashga qiziqish bildirsangiz, bu qanchalik barqaror?

a) Men muntazam ravishda o'z-o'zini tarbiyalashga harakat qilaman.

b) Men har bir holatda o'z-o'zini tarbiyalashga harakat qilaman.

s) Men o'z-o'zini tarbiyalashga harakat qilmayman.

12. O'z-o'zini tarbiyalash dasturi bormi?

a) Ha, bor

b) Aniq dastur yo'q, lekin ba'zi ko'rsatmalar mavjud.

s) Dastur yo'q.

13. Siz boshlagan ishingizni oxirigacha etkazasizmi?

a) Ha, oxirigacha etkazaman.

b) Men hamma narsani tugatmayman.

s) Men boshlagan ishimni kamdan-kam tugataman.

14. Bo'sh vaqtingizni (ayniqsa, yakshanba, bayram kunlari) rejalashtirasizmi yoki o'zingizga kerak bo'lgan tarzda harakat qilasizmi?

a) Ko'pincha rejalashtiraman.

b) Ba'zan rejalashtiraman.

s) Men deyarli hech qachon rejalashtirmayman.

15. O'z his-tuyg'ularingizni boshqara olasizmi?

a) Men asosan shunday qilaman.

b) Ba'zan o'zimni ushlab turaman.

s) Men o'zimni ushlab turmayman.

16. Siz muhim deb hisoblagan ishni jiddiy va mas'uliyat bilan bajara olasizmi?

a) Men odatda shunday qilaman.

b) Men har doim ham qanday qilishni bilmayman.

c) Qila olmayman.

17. Siz o'zingiz uchun jiddiy hayotiy maqsadni belgilashga harakat

qilyapsizmi (kasb tanlash, muhim mehnat ko'nikmalarini egallash)?

- a) Ha, harakat qilaman.
- b) Harakat qilaman, lekin vaqti-vaqti bilan.
- s) Harakat qilmayman.

18. Agar biron bir jiddiy maqsadingiz bo'lsa, unga erishish uchun biror narsa qilaysizmi?

- a) Ha, qilaman.
- b) Men juda kam ish qilaman.
- s) Men hech narsa qilmayman.

Javobingiz a, b va s variantlariga necha marta mos kelishini hisoblang. "A" variantiga mos keladigan har bir javob uchun siz 2 ball, "b" – 1 ball, "s" – 0 ball olasiz.

Umumiy ballaringizni hisoblang. U kuchli irodali xarakter xususiyatlarining namoyon bo'lishini tavsiflaydi.

Agar siz 30 dan ortiq ball to'plagan bo'lsangiz, irodaviy fazilatlarining rivojlanish darajasi juda yuqori; 20-30 ball - past; 10-20 ball - irodaviy fazilatlar amalda rivojlanmagan.

3-vazifa. Quyidagi anketadan foydalanib, muloqot qilish qobiliyatingizni (muloqot ko'nikmalarini) aniqlang.

Buning uchun barcha savollarga tez va aniq javob bering. Javoblar faqat ijobiy (ha) yoki salbiy (yo'q) bo'lishi mumkin.

Anketa savollariga javob berishga harakat qiling

1. Do'stlaringiz ko'pmi?
2. Qachondan beri o'rtoqlaringizdan birini xafa qilish hissi bilan bezovtalanasiz?
3. Turli odamlar bilan yangi tanishuvlar o'rnatish istagi bormi?
4. Siz uchun odamlar bilan muloqot qilishdan ko'ra kitob o'qish yoki boshqa mashg'ulotlar bilan vaqt o'tkazish yoqimliroq va osonroq ekanligi rostmi?
4. Siz o'zingizdan ancha katta odamlar bilan oson aloqa o'rnatasizmi?
5. Yangi jamoalarga qo'shilish sizga qiyinmi?

6. Notanish odamlar bilan aloqa oʻrnatish sizga osonmi?
7. Yangi jamoaga koʻnikish siz uchun osonmi?
8. Imkoniyatdan foydalanib, yangi odam bilan tanishishga va suhbatlashishga intilasizmi?
9. Atrofingizdagi odamlar sizni bezovta qiladimi va yolgʻiz qolishni xohlaysizmi?
10. Doim odamlar atrofida boʻlishni yoqtirasizmi?
11. Agar siz yangi odam bilan tanishish uchun tashabbus koʻrsatishingiz kerak boʻlsa, siz oʻzingizni noqulay his qilasizmi yoki xijolat tortasizmi?
12. Jamoaviy oʻyinlarda qatnashishni yoqtirasizmi?
13. Notanish odamlarning yonida oʻzingizni ishonchsiz his qilayotganingiz rostmi?
14. Siz uchun notanish kompaniyani qayta tiklash siz uchun qiyin emas deb oʻylaysizmi?
15. Tanishlaringiz doirasini oz sonli odamlar bilan cheklashga moyilmisiz?
16. Notanish guruhda boʻlganingizda oʻzingizni erkin his qilasizmi?
17. Katta guruhga biror narsa aytishga toʻgʻri kelsa, oʻzingizni ishonchli va xotirjam his qilmasligingiz rostmi?
18. Notanish odamlar bilan muloqot qilishda siz tez-tez xijolat tortasizmi, oʻzingizni noqulay his etasizmi?

Toq savollarga har bir ijobiy javob va juft savollarga salbiy javob 1 ball bilan baholanadi. Umumiy natijani hisoblang.

Agar siz 10 balldan kam ball toʻplagan boʻlsangiz, muloqot qobiliyatingizni rivojlanish darajasi past. Siz, ehtimol, yopiq, muloqotga kirisha olmaydigan odamsiz, siz uchun odamlar bilan tanishish qiyin va bunga intilmang; 10-13 ball – oʻrtacha daraja; 14 ball yoki undan koʻp - yuqori. Bunday holda, siz uchun hayotdagi quvonchlardan biri bu muloqotdir, boshqalar sizning energiyangizni, muloqot qilish qobiliyatingizni va hokazolarni qadrlashadi.

4-vazifa. Tashkiliy qobiliyatingizni, yaʼni odamlarga faol taʼsir koʻrsatish qobiliyatingizni aniqlashga intiling.

Buning uchun quyidagi savollarga ikkilanmasdan tez javob bering. Javoblar faqat ijobiy (ha) yoki salbiy (yo‘q) bo‘lishi kerak. Javob berayotganda, muayyan vaziyatda haqiqiy hatti-harakatingizni takrorlashga harakat qiling.

1. Ko‘pincha o‘rtoqlaringizni ko‘pini o‘z tomoningizga og‘dirib olishga erishasizmi?
2. Siz tanqidiy vaziyatni boshqarishni yaxshi bilasizmi?
3. Jamoat ishlarini bajarish sizga yoqadimi?
4. Agar ularni amalga oshirishda qandaydir to‘siqlar bo‘lsa, siz o‘z niyatlaringizdan osongina chetga chiqasizmi?
5. Turli o‘yinlar, o‘yin-kulgilarni ixtiro qilishni yoki uyushtirishni yoqtirasizmi?
6. Bugun qilinishi kerak bo‘lgan ishlarni tez-tez boshqa kunlarga qoldirasizmi?
7. O‘rtoqlaringiz sizning fikringizga muvofiq harakat qilishlarini ta‘minlashga intilasizmi?
8. O‘rtoqlaringiz o‘z va‘dalarini, majburiyatlarini, burchlarini bajarmaganliklari uchun ular bilan janjallarga duch kelmasligingiz rostmi?
9. Muhim masalalarni hal qilishda qanchalik tez-tez tashabbus ko‘rsatasiz?
10. Siz notanish muhitda o‘z yo‘lingizni topishda odatda yomon ekanligingiz rostmi?
11. Boshlagan ishingizni oxiriga yetkazolmasangiz, asabiylashasizmi?
12. O‘rtoqlaringiz bilan tez-tez muloqot qilishdan charchashingiz rostmi?
13. O‘rtoqlaringiz manfaatlariga daxldor masalalarni hal qilishda tez-tez tashabbus ko‘rsatasizmi?
14. Siz o‘z haqligingizni isbotlashni kamdan-kam izlashingiz togrimi?
15. Maktabda (sinfda) ijtimoiy ishlarda qatnashasizmi?
16. Agar o‘z fikringizni yoki qaroringizni o‘rtoqlaringiz darhol qabul qilmasa, himoya qilishga intilmaysizmi?
17. O‘rtoqlaringiz uchun turli tadbirlar tashkil qilishni boshlashga tayyormisiz?

18. Ish uchrashuvlari, yig'ilishlarga tez-tez kechikasizmi?

19. O'zingizni tez-tez o'rtoqlaringizning diqqat markazida topasizmi?

20. O'z safdoshlaringizning katta guruhida o'zingizni juda ishonchli his qilmasligingiz rostmi?

Savollarga javob berganingizdan so'ng, umumiy ballarni hisoblang. Shu bilan birga, toq savollarga har bir ijobiy javob va juft savollarga salbiy javob 1 ballga teng ekanligini yodda tuting.

15 va undan ortiq ball to'plagan natija tashkilotchilik qobiliyatining yuqori darajasini ko'rsatadi; 13,14 ball – o'rtacha; 13 balldan past - tashkilotchilik qobiliyatining past darajasi bildiradi. Agar darajangiz past bo'lsa, tushkunlikka tushmang, agar xohlasangiz, tashkilotchilik qobiliyatingizni rivojlantirishingiz mumkin.

5-vazifa. Xulq-atvorning axloqiy me'yorlariga (mas'uliyat, o'z-o'zini tanqid qilish, prinsiplarga rioya qilish, sezgirlik, adolatlilik) munosabatingizni aniqlang.

Quyida turli xil hayotiy vaziyatlarning tavsifi keltirilgan. Agar siz ularning har birida bo'lsangiz nima qilgan bo'lardingiz? Taklif etilgan javoblardan sizning nuqtai nazaringizga mos keladiganini tanlang yoki o'z variantingizni yozing.

1. Dam olish kunlarida siz dam olishga ketmoqchi bo'lganingizda sinf rahbari kutilmaganda sinfni tartibga solish uchun yordam so'radi. Bunday vaziyatda qanday yo'l tutasiz?

a) Yordam berishga tayyor ekanligingizni ayting va ketishingizni keyinga qoldiring.

b) Yigitlarni yig'ing va ular bilan bir kunda barcha ishlarni bajaring.

s) Qaytganingizdan keyin ishni bajarishga va'da bering.

d) Siz shaharda qolganlarni yordamga jalb qilishni maslahat berasiz.

e) yoki ...

2. Sizga yoqmaydigan topshiriq berildi, lekin uni amalga oshirish jamoaga zudlik bilan kerak. Buni qanday qilasiz?

a) Ishni vijdonan bajarasiz.

b) O'rtoqlaringizni ko'rsatmalarni bajarishga jalb qilasiz.

- s) Ulardan siz uchun boshqa, qiziqarliroq topshiriq berishlarini so‘raysiz.
- d) Rad etish uchun sabab topasiz.
- e) yoki ...

3. Siz tasodifan bir guruh sinfdoshlaringizning siz haqingizda adolatli, lekin yoqimsiz gaplarini eshitib qoldingiz. Bunday vaziyatda qanday yo‘l tutasiz?

a) Yigitlarga hatti-harakatingizni tushuntirishga harakat qilasiz.

b) Suhbatni hazilga aylantirasiz, lekin muhokama qilingan kamchiliklarni tezda tuzatishga harakat qilasiz.

s) Hech narsani eshitmagandek ko‘rinasiz.

d) Yigitlarga ularning o‘zlari sizdan yaxshiroq emasligini aytasiz, ayniqsa ular sizning yo‘qligingizda siz haqingizda gapirishganda.

e) yoki ...

4. Bir kishi boshqasini nohaq ravishda xafa qilganiga guvoh bo‘ldingiz. Bunday vaziyatda siz nima qilasiz?

a) Aybdordan jabrlanuvchidan kechirim so‘rashni talab qilish.

b) Murosasizlikning sabablarini tushunish va uni bartaraf etishga erishish.

s) Sizni xafa qilgan odamga hamdardlik bildirish.

d) Bu sizga tegishli emasdek ko‘rinish.

e) yoki ...

5. Tasodifan, o‘ylamasdan, siz boshqa odamga ozgina zarar yetkazdingiz. Bunda nima qilasiz?

a) Yomonlikni, zararni yo‘q qilish uchun hamma narsani qilish.

b) Kechirim so‘rash, jabrlanuvchiga buni xohlamaganingizni tushuntirish.

s) Yetkazilgan zararni hech kim sezmasligiga ishonch hosil qilishga harakat qilish, o‘zingizni aybdor emasdek ko‘rsatish.

d) Aybni aziyat chekkanning zimmasiga yuklash: ko‘tarilmasin, o‘zi aybdor.

e) yoki ...

Agar sizning javoblaringiz "a" variantiga ega bo‘lsa, bu tegishli axloqiy me‘yorlarga nisbatan faol, barqaror ijobiy munosabatni ko‘rsatadi; agar "b" - bu munosabatlar faol, ammo yetarlicha barqaror emas (murosa qilish mumkin); agar

"s" bo'lsa - munosabat passiv va yetarli darajada barqaror emas; "e" - munosabat salbiy, beqaror.

6-vazifa. Sizga juda tez (15 soniya ichida) quyidagi mulohazalarni o'z ichiga olgan to'liqsiz jummalarni tugatishni taklif qilishadi:

1. Agar men noto'g'ri ish qilganimni bilsam, unda ..
2. Qaror qabul qilishda qiynalayotganimda, keyin ...
3. Qiziqarli, lekin ixtiyoriy faoliyat muhim, ammo zerikarli mashg'ulot o'rtasida tanlov qilganda, men odatda...
4. Mening huzurimda odam xafa bo'lsa, men ...
5. Yolg'on men bilan yaxshi munosabatda bo'lishning yagona vositasiga aylanganda, men ...
6. Agar men o'qituvchi bo'lganimda, unda ...
7. Menimcha, otam kamdan-kam...
8. Agar barcha jamoadoshlar menga qarshi bo'lsa, unda...
9. Muvaffaqiyatga erishsam, o'rtoqlarim...
10. Bo'sh vaqt bo'lsa, men ...
11. Meni qo'rqayotganimni kam odam biladi ...
12. Menga...
13. Mening katta xatoim...
14. Ba'zida qalbimda uyg'onadi ...

Ushbu mashq sizga, yaqinlaringizga, shaxsiy qadriyatlaringizga va hokazolarga bo'lgan ichki munosabatingizni tahlil qilish, shuningdek, hissiy holatingizni va tajovuzkorlik, asabiylashish va hokazolarni keltirib chiqaradigan sabablarni aniqlash imkonini beradi..

Sizning xarakteringizni qanday shakllantirish kerak?

Xarakter hatti-harakatlarda namoyon bo'ladi. Har bir harakatning o'z maqsadi bo'ladi. Bundan tashqari, bitta maqsadni ko'zlagan bir xil harakat bir nechta turli xil motivlarga ega bo'lishi mumkin. Keling, bir misol keltiraylik. Aytaylik, siz xorijiy til bo'yicha mashq qilyapsiz. Maqsad bir xil: ma'lum miqdordagi xorijiy so'z va iboralarni eslab qolish. Motivlar esa har xil bo'lishi mumkin: yaxshi baho

olish, ota-onaning roziligini olish, kasb-hunar maktabi, kollejga tayyorlanish, kelajakda yaxshi mutaxassis, bilimli va komil inson bo'lish. Aynan faoliyat motivlari uning dasturini, mahsuldorligini va shaxsning xarakterini belgilaydi. Shuning uchun, agar siz xarakteringizga ta'sir qilmoqchi bo'lsangiz, harakatlaringizni motiv nuqtai nazaridan tahlil qilishga odatlaning. O'z harakatlaringizni to'g'ri baholashni, hatti-harakatingizni nazorat qilishni o'rganing.

Ko'pincha biz odatlar tufayli u yoki bu tarzda harakat qilamiz. Bir sharq maqolida shunday deyilgan: "Aql eksang, odat o'rasan, odat eksang, xarakter o'rasan, xislat eksang, qismat o'rasan". Ijobiy odatlar xarakterni rivojlantirish uchun muhimdir va har bir kishi ularni o'zi shakllantirishi mumkin. Odatlar takrorlash orqali shakllanadi, mustahkamlanadi va saqlanadi. Odatning rivojlanishi uchun unga ehtiyoj bo'lishi kerak. Odatlar juda kuchli va ularni yengish qiyin, chunki ular shakllanganidan keyin ehtiyojga aylanadi.

Ko'pincha yaxshi odatlardan ko'ra shakllanishi osonroq bo'lgan yomon odatlar haqida nima deyish mumkin? Avvalo, yomon va yaxshi odatlar ro'yxatini tuzishga harakat qiling. Esda tutingki, ijobiy odatda "kerak" motivi - burch motivi, zarurat motivi, salbiyda - "men xohlayman" motivi - yengillik motivi, yoqimlilik motivi.

Demak, foydali odatlarni rivojlantirish va zararli odatlarni yo'q qilishning birinchi sharti o'z "men"ida burch va mas'uliyat hissi bilan bog'liq bo'lgan hatti-harakatlarning ijtimoiy ahamiyatga ega motivlarini yaratishdir.

Inson o'z hatti-harakatlarini yetarli darajada nazorat qilishi uchun u rivojlangan irodaga ega bo'lishi kerak. Odatda, iroda deganda qiyinchiliklarni yengish qobiliyati, maqsadga erishish yo'lidagi qat'iyat tushuniladi.

Maqsadga erishish, unga erishish yo'lidagi to'siqlarni yengib o'tish kuchli irodadan dalolat beradi. Biroq, iroda va o'jarlikni farqlash kerak. Shunday bo'ladiki, biror narsaga erishish, o'z "men"ini talab qilish istagi og'riqli xususiyatga ega bo'lib, mo'ljallangan faoliyatning yakuniy natijasidan muhimroq bo'ladi.

Bir nechta yo'llar kuchli irodaga olib keladi: boshlangan ishni oxiriga

yetakzish, bir vaqtning o'zida ko'p ishlarni o'z zimmasiga olishlik, har qanday vazifani sifatli bajarish. Kuchli irodali odam o'z his-tuyg'ularini va kayfiyatini boshqara oladi. O'zingizni boshqarishni qanday o'rganishingiz mumkin? Avvalo, siz doimo salbiy tajribalarni keltirib chiqaradigan hamma narsani hayotingizdan chiqarib tashlashga harakat qilishingiz kerak. Bunga kunning aniq rejimi, hayot va hayotni to'g'ri tashkil etish yordam beradi. Biznesga vijdonan munosabat, do'stona munosabatlar, tengdoshlar bilan keng muloqot doirasi ham yordam beradi.

Yana bir shart bilan o'zingizni yengishingiz mumkin. Bu o'z-o'zini tanqid qilishni, ayniqsa o'z kamchiliklarini tarbiyalashda asqotadi. Qolaversa, o'z-o'zini tanqid qilish so'zda emas, amalda bo'lishi kerak.

Qiziqishlaringiz doirasini kengaytirish va chuqurlashtirish foydalidir.

Chunki manfaatlar faoliyat uchun kuchli motivlar sifatida harakat qiladi.

Irodani rivojlantirishning juda qiziqarli va g'ayrioddiy usuli - jumboqlarni yechishga o'rgatish. Bu faoliyat irodadan tashqari diqqat, fikrlash va tasavvurni rivojlantirishga imkon beradi.

Mana bir nechta oddiy, ammo qiziqarli jumboqlar.

Odamning fe'l-atvori haqidagi birinchi taassurot odatda uning boshqalar bilan muloqot qilish uslubidan shakllanadi. Buni hisobga olgan holda, sizning muloqotingizni qanday qilib eng yaxshi tashkil qilish bo'yicha ba'zi tavsiyalarni keltirib o'tamiz.

1. Suhbat davomida boshqa odamni tinglashni o'rganish, uning gapini to'xtatmaslik kerak.

2. Boshqa odamni tushunish muhimdir. Hind faylasuflari shunday bahsli qoidani o'ylab topishgan. Har bir suhbatdosh birinchi navbatda nizoda raqibining fikrini bayon qilishi kerak va faqat uning fikri to'g'ri tushunilganligi to'g'risidagi tasdiqni olgandan keyingina uni rad etishi mumkin. Ushbu qoida, hech bo'lmaganda, bahslashuvchilar bir xil so'zlarga turli xil ma'nolarni qo'ygan hollarda foydalanish uchun juda kerak bo'ladi.

3. Siz odamlarni chin dildan qadrlashni o'rganishingiz kerak. Madaniyatli va rivojlangan inson har doim boshqasidan yaxshi fazilatlarni topadi. Maqtov bilan

saxovatli bo'lish, odamlarning haqiqiy fazilatlarini qadrlash muhimdir.

4. Odamlarga e'tiborli bo'lishingiz kerak. Ular aytadilar: odamni e'tibordan ko'ra ovqatdan mahrum qilish yaxshiroqdir.

5. Muloqot-foydali odatlarni tarbiyalash, amallarni, munosib xulq-atvorni tarbiyalashdir. Shuning uchun muloqotda hamma narsa muhim: siz qanday kiyingansiz, qanday o'tirasiz, qanday yurasiz, qanday raqsga tushasiz, qo'shnilaringiz bilan qanday gaplashasiz. Bularning barchasi va boshqalar sizning xarakteringizni shakllantiradi.

Quyida kuchli irodani shakllantirish uchun mashqlar, odatlarni keltirib o'tamiz.

1. "Yurish". Uydan chiqib, aniq bir soatdan keyin qayting (xato ± 2 daqiqadan oshmasligi kerak). Ushbu mashq aniq vaqtni talab qiladi, garchi yurish davomiyligi 30 daqiqadan 2 soatgacha o'zgarishi mumkin.

2. "Qo'ng'iroq". Signal o'chgandan so'ng, 35 gacha sanang va turing. Har kuni ballni 5 ga kamaytiring va bir haftadan so'ng "3" ballga chiqing. Agar siz ketma-ket uch hafta davomida "3" hisobiga uzilishlarsiz tursangiz, mashq o'zlashtirilgan hisoblanadi.

Boshqotirmalar.

1. Kub yasash. Sizda tomonlar nisbati 1:3 bo'lgan to'rtburchak qog'oz bor. Uni (to'g'ri kesish orqali) ikkita bir xil qismga bo'ling, shunda ularni to'g'ri birlashtirib, siz kubga ega bo'lasiz. Bir-birining ustiga chiqish yoki teshikka yo'l qo'yilmaydi. Kesishlar sonini minimal darajada saqlang.

2. "Qo'yxonadagi bo'ri". Bo'ri cho'lni kesib o'tdi. Yo'lning o'rtalariga kelganda u shu qadar ozib ketgan ediki, endi harakatlana olmasdi. Keyin u temir panjaraga duch keldi, uning orqasida semiz qo'ylar o'tlayotgan edi-afsuski, panjara orasiga o'rmalash uchun juda ojiz. Och qolgan bo'rining o'zi uddasidan chiqardi, biroq u qo'raga sudralib kirib qo'ylardan yeb olsa, muqarrar ravishda semirib ketishini his qilardi, ammo yopiq, o'ta baland va mustahkam panjaradan chiqa olmasligini tushunadi. Cho'pon kelasi hafta miltiq bilan keladi, bo'ri avvalgidek ochlikka chidamaydi. Bunday vaziyatda bo'rining eng yaxshi strategiyasi nima?

3. “Mutafakkir” Roden. Mashhur "Mutafakkir" Rodenning pozasida nima g‘ayrioddiy?

4. Ikki xonali sonlar. Qancha musbat, ikki xonali butun sonlar mavjudligini yarim daqiqada miyangizda hisoblab chiqishga harakat qiling.

**O‘quvchilarning axborotni tahlil qilish, gnostik, konsruktiv, tashkiliy
ko‘nikmalarini aniqlashga doir anketa savollari**

Variant – 1

1.Qaysi manbalarda kasblar tasnifi to‘g‘risida ma’lumot olish mumkin?

2.Siz tanlayotgan kasbning qaysi jihatlari yoqadi?

3.Kasb tanlashda nimalarga e’tibor berish kerak?

4.O‘zbekistondagi qanday oliy o‘quv yurtlarini bilasiz?

Variant – 2

1.Kasbiy bilimlarni egallash jarayonida o‘zingizda ko‘nikma va malakalar qosil bo‘lganmi?

2.Siz tanlagan kasbingiz yana qanday kasblarga bog‘liq deb o‘ylaysiz?

3.Siz tanlagan kasbingiz bo‘yicha qanday tayyorgarlikni amalga oshirayapsiz?

4.Tanlagan kasbingiz bo‘yicha qanday oliy o‘quv yurtiga kirmoqchisiz?

Variant – 3

1.Kasbiy bilimlarni egallab ularni amalga tadbih etgan xolda mahorat darajasida bajargan amaliy ishlaringiz mavjudmi?

2.Kasbingiz bo‘yicha amaliy ish bajarish uchun qanday sharoitlar zarur deb o‘ylaysiz?

3.Tanlagan kasbingizga doir istihbol rejasini tuzganmisiz?

4.Kasb tanlashda kimlardan maslaqat olasiz?

Variant – 4

1.Amaliy ishlaringizni san’at darajasida bajardim deb o‘ylaysizmi?

2.Siz tanlagan kasbda qizihish, qobilyat, shart-sharoitning bir-biriga bog‘liqligi nimada deb o‘ylaysiz?

3.Tanlagan kasbingiz bo'yicha mehnat faxriylari bilan muloqotda bo'lganmisiz?

4.Siz tanlagan kasb bo'yicha haysi oliy o'huv yurtlari mutaxassislar tayyorlaydi?

Variant – 5

1.Tanlagan kasbingiz bo'yicha amaliy ishlaringizni bajarganingizda kimlarning ishlarini namuna sifatida olgansiz?

2.Sizning tanlagan kasbingiz mahalliy sharoit talabidan kelib chiqqanmi?

3.Tanlagan kasbingiz bo'yicha O'zbekiston qahramonlaridan kimlarni bilasiz?

4.Akademik litsey va kasb-hunar maktablari, kollej va texnikumlarning bir-biridan farqini ayting?

Variant –6

1.Kasbiy bilimlarni amaliyotga tadbiq etishda muammolarga duch kelganingizda yechimini qanday topgansiz?

2.Siz tanlagan kasbga barcha jihatlarinigiz har tomonlama to'g'ri keladimi?

3.Tanlagan kasbingiz sizga qanday vazifalar yuklaydi?

4.Siz tanlagan kasb bo'yicha shahringiz (tumaningiz)ida qanday muassasalar (yoki tashkilotlar) mavjud?

Variant – 7

1.Siz tanlagan kasb to'g'risida nimalarni bilasiz?

2.Siz tanlagan kasbingiz bo'yicha qaysi fanlarni mukammal bilishingiz kerak?

3.Tanlagan kasbingizga oid tejamkorlik va ishbilarmonlik faoliyati iqtisod tushunchalarning ma'nosini bilasizmi?

4.Tanlagan kasbingizga ota-onangizning fikri qanday?

Variant – 8

1.Tanlagan kasbingiz qaysi kasb tipiga mansub?

2.Sizning kasbga qiziqishingizda kimlar maslahat bergan?

3.Mahalliy korxonalarning ro'yxatini tuzing.

4. Tanlagan kasb bo'yicha ta'lim beruvchi o'quv yurtlarining ro'yxatini ishlab chiqqanmisiz?

Variant – 9

1. Tanlagan kasbingizga doir qanday manbalarni bilasiz?

2. Shu kasbdagi inson qanday aqlohiy sifatlarga ega bo'lish kerak?

3. Bajaryl原因otgan amaliy ishingizning loyihasini tuza olasizmi?

4. Mahalliy hududda joylashgan tanlagan kasbingizga bog'liq kasblar ro'yxatini tuzing.

Variant – 10

1. Tanlagan kasbingizga oid ma'lumotlar to'plaganmisiz?

2. Kasb tanlash vaqtida nima uchun salomatlikni hisobga olish kerak?

3. Bajargan amaliy ishingizni ayrim jihatlari noto'g'ri, mahsadga muvofiq chiqmasa sababi nimada deb o'ylaysiz?

4. Tanlagan kasbingiz bo'yicha maktab, akademik litsey, kasb-hunar maktabi va oliy o'quv yurtlarining bir-biriga bog'liqlik tomonlarini nimalarda deb o'ylaysiz?

3.2. Kasb-hunarga yo'llash ishlarini tashkil qilishda darsdan tashqari mashg'ulotlar mazmunini tanlashning tashkiliy-pedagogik mezonlari

Mustaqil O'zbekistonning davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan, ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida asosiy bo'g'in hisoblangan umumiy o'rta ta'lim maktablari faoliyatining muhim vazifalaridan biri o'quvchilarni hayotga tayyorlash va kasb tanlashga yo'naltirishdan iboratdir. Bu jarayon to'g'ri tashkil etilganida shaxsning bo'lg'usi kasbiy faoliyat sub'yekti sifatida shakllanishi ta'minlanadi, bozor iqtisodiyoti munosabatlariga tezroq moslashishi uchun sharoit yaratiladi.

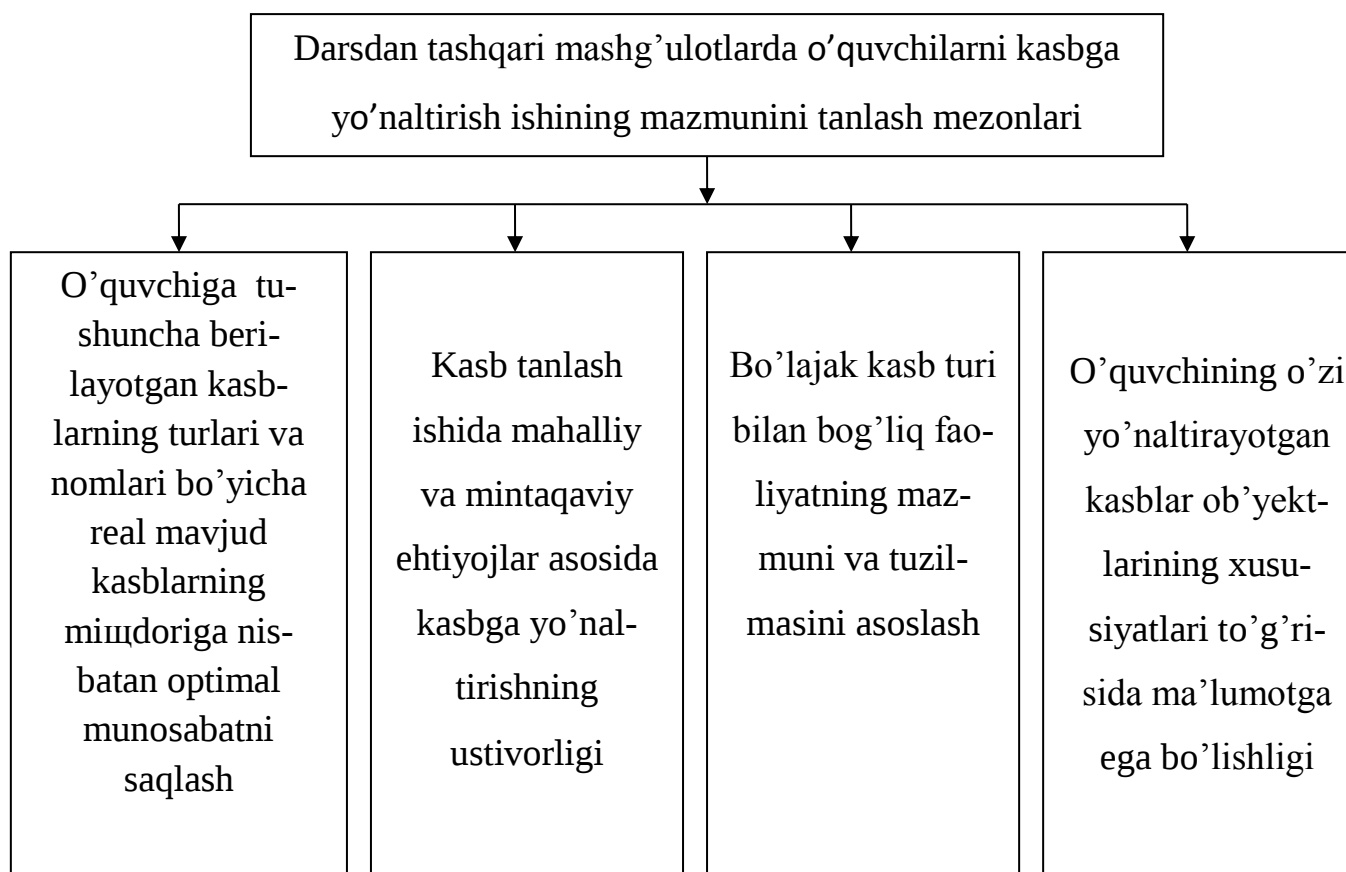
Hozirgi kunda kasbga yo'naltirishdan maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodni kasbni ongli ravishda tanlashga tayyorlashdir.

Kasbga yo'naltirishga yoshlarning kasbni erkin va mustaqil tanlashining

ilmiy-amaliy tizimi sifatida qarash lozim. U har bir shaxsning ham individual xususiyatlarini, ham xalq xo‘jaligi manfaatlari nuqtai nazaridan mehnat resurslarini to‘laqonli ta‘minlash zaruratini hisobga olishi kerak.

Shaxsda kasbga yo‘naltirish jarayoni maxsus ilmiy-amaliy faoliyat orqali amalga oshiriladi. O‘quvchining shaxs sifatida shakllanish bosqichlarida shaxs va jamiyat yagona bir tizim sifatida qaraladi, o‘tish davrining bozor iqtisodiyoti munosabatlari talablari inobatga olinadi.

Darsdan tashqari mashg‘ulotlarning maqsad va vazifalariga ko‘ra o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish ishining mazmunini tanlashda biz pedagog olimlar ilmiy-nazariy qarashlari, shuningdek amalga oshirgan ilmiy izlanish va tajriba-sinov ishlarimiz natijasida umumiy holda 3.1.-shaklda keltirilgan mezonlarni belgilab oldik.

3.1.- shakl. Umumiy o‘rta ta‘lim muassasalari darsdan tashqari mashg‘ulotlarida o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish ishining mazmunini tanlash mezonlari tuzilmasi.

Amalga oshirgan tadqiqotlarimizda kasbga yo‘naltirish mashg‘ulotlari

mazmunini keltirilgan mezonlar asosida tanlab olish manbai va uning o'quvchilarga mosligini aniqlash negizi bo'lib amaliyot xizmat qildi. Mashg'ulotlar mazmuni kasb tanlash ishiga qo'yilgan jamiyatning ayni paytdagi va istiqbol talablariga binoan tanlab olinadi hamda pedagogik ishlov berilib davlat ta'lim standartlari, o'quv reja va dasturlari, darsliklar va shu kabi didaktik materiallar mazmuniga asoslanib, mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarga yetkazib beriladi. Bu bilan u o'zining ijtimoiy buyurtma sifatida namoyon bo'lishini tasdiqlaydi. Har qanday kasb egasi o'zining amaliy faoliyatida turli xil muammolarga duch keladi. Bunday muammolarning yechimini topish uchun turli yo'nalishdagi bilim va tajribalarni ishlatish zaruriyati tug'iladi. Shuning uchun ham o'quv materialini majmuaviy muammo tarzida ifodalanishi mazmunan tutash o'quv predmetlarini darsdan tashqari mashg'ulotlar bilan integratsiyalab o'rganishni taqozo qiladi. Mashg'ulotlar mazmunining bu tarzda tashkil etilishi ta'lim oluvchilarning kasblar to'g'risidagi tushuncha va bilimlarini bir-birini to'ldiruvchi yahlit tizim holatida shakllanishini ta'minlab, mantiqan to'laqonli bilim, ish - harakat usullari va shaxsiy fazilatlarni shakllantirishga asos bo'ladi.

1.O'quvchiga tushuncha berilayotgan kasblarning turlari va nomlari bo'yicha real mavjud kasblarning miqdoriga nisbatan optimal munosabatni saqlash.

O'quv materialini haddan tashqari kamaytirish zamonaviy fan-texnika yutuqlarini va ilg'or ishlab chiqarish texnologiyalarini yetarli darajada tahsil oluvchilar tomonidan o'zlashtirilishiga imkon bermasa, o'rganilayotgan ob'yektlarni juda batafsil bayon etilishi ularni ortiqcha zo'riqishiga, o'z imkoniyatlariga ishonmay qolishiga sabab bo'ladi. Fan-texnika taraqqiyoti, ishlab chiqarish texnologiyalari muntazam ravishda rivojlanib borganligi sababli ta'lim mazmunini ham unga mushtarak tarzda takomillashtirib borishni taqozo etadi.

Hozirgi vaqtda, ijtimoiy va ilmiy-texnikaviy taraqqiyot sharoitida maktab o'quvchilarini kasbga yo'naltirishning muhimligi ancha oshdi. Bir tomondan, ishlab chiqarishni murakkablashtirayotgan xilma-xil kasblar va mutaxassisliklarning mavjudligi, ikkinchi tomondan, bir qator barqaror shaxsiy

xususiyatlari bilan ajralib turgan odamlarning mavjudligi, kasblarni, o'quv yurtlarini tanlashda, kadrlarni ish o'rinlariga joylashtirishda va qayta joylashtirishda ana shu omillarni, umuman inson omilini hisobga olishni qat'iy talab qiladi.

2. Kasb tanlash ishida mahalliy va mintaqaviy ehtiyojlar asosida kasbga yo'naltirishning ustuvorligi.

Kasb tanlashga yo'llash ishining vazifalari, birinchi galda, o'quvchilarni maktabga yaqin joylashgan korxonalar uchun zarur hisoblangan kasblar bilan tanishtirishga qaratilishi lozim. Biroq, ko'pincha biror kasb haqida ma'lumotlar o'quv dasturlari mazmuniga kiritilmaydi. Darsdan tashqari mashg'ulotlar bunday cheklashlardan holi ekanligidan foydalanib, biz o'quvchilarni yaqin atrofdagi korxonalarda uchraydigan kasblar bilan to'g'ridan-to'g'ri tanishtirishni maqsad qilib qo'ydik. Bu bilan o'quvchilarni mahalliy talablarni qondirishga xizmat qiladigan kasblarga yo'naltirishga muvaffaq bo'ldik. Bu ishda turli kasb egalari bilan uchrashuvlar uyushtirib, kasbga qiziquvchilar klublarini tashkil qilish va shu kabi tadbirlardan keng foydalandik.

O'zbekistonning agrar mamlakat ekanligi e'tiborga olinsa, o'quvchilarga qishloq xo'jaligiga oid kasblarga yo'naltirish muammosi naqadar dolzarb ekanligi yaqqol namoyon bo'ladi. O'qituvchining o'quvchilarda yerga omilkorlik bilan qarash hissini shakllantirishi, qishloq xo'jaligidagi mehnat haqida to'g'ri tasavvur berishi, o'z mehnati va o'z jamoasi mehnati natijalaridan xursand bo'lishni o'rgatishi muhimdir. Shu boisdan ishni shunday rejalashtirish kerakki, bolalar chorva mollarni parvarish qiladigan, hosilni yig'ishtirib oladigan, mehnat natijalarini hisob-kitob qiladigan bo'lsinlar. Bunday hollarda bolalarning ishga qiziqishi kuchayadi va kasbga yo'naltirish ishi alohida mazmun kasb etadi.

Agar mahalliy kasblarga yo'naltirish bilan bog'liq ishlar faqat shiorlarga tayanib tashkil qilinsa, hech qanday samara bermaydi. Chaqiriqlar muayyan ishlar bilan hamohang bo'lishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Yuqorida aytilganlardan ko'rinib turibdiki, darsdan tashqari ish ayni shunday ishlardan iboratdir. Ularga tarbiyalovchi tus berish lozim. Buning uchun darsdan tashqari ishning maqsadlari

shunday ifodalanishi kerakki, o'quvchilar o'z shaxsiy sifatlari va jamiyat ehtiyojlarini o'zaro uzviy bog'lay olsinlar, ularning tafakkuri rivojlanishi, o'z faoliyati natijasi o'quvchining faqat ularning o'zigagina emas, balki jamiyatga ham foyda keltirishini, darsdan tashqari ishda ishtirok etish, jamiyat qurilishiga shaxsiy hissa qo'shish uchun yaxshi tayyorgarlik ekanligini tushunib yetsinlar. Darsdan tashqari mashg'ulotlarni boshqarishda o'qituvchining ta'limni foydali mehnat bilan qo'shib olib borish, texnik ijodkorlikni, umumtexnik ta'limini va kasb tanlashga yo'llash ishini avtomatik ravishda rivojlantirish orqaligina erishish mumkin, deb o'ylash noto'g'ri, albatta. Bu holda mehnatning tarbiyalovchi, kasbga yo'naltiruvchi roli pasayadi. Binobarin, o'qituvchi mashg'ulotning qanday shakli eng samarali bo'lishini o'ylab ko'rishi va uni darsdan tashqari ishda qo'llashi zarur. Faqat ana shundagina darsdan tashqari mashg'ulotlarda kasb tanlashga yo'llash ishi zarur darajada amalga oshirilishi mumkin.

3. Bo'lajak kasb turi bilan bog'liq faoliyatning mazmuni va tuzilmasini asoslash.

Umumiy ta'lim maktablarida, korxona va fabrikalarda, o'quv yurtlarida kasbga yo'naltirish ishlarini o'tkazish zaruriyatini turmushning o'zi taqozo etmoqda. Bu holat bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida kasbkorlik bozori va u bilan bog'liq raqobatning yuzaga kelishi bilan chambarchas bog'liq. Respublikamizda sanoatni rivojlantirishga davlat miqyosida e'tibor qaratilayotganligi natijasida O'zbekistonning o'zida yaqin yillar orasida ko'plab yangi sanoat, qishloq xo'jalik ob'yektlari paydo bo'ldi va mavjudlari kengaytirildi, ularda mehnat faoliyatining zamonaviy turlari vujudga keltirildi. Yangi kasblar va mutaxassisliklar metrosozlar, binokorlar, keng profildagi kasblar–paxtakor, mexanizator, chorvador-operator, yengil va og'ir sanoatda eng yangi, zamonaviy kasblar ommalashib qolgan bo'lib, ular O'zbekistonda xalq xo'jaligi tarmoqlari rivojini belgilab bermoqda. Yangi kasblar va mutaxassisliklar soni yil sayin ko'payib bormoqda.

Har qanday kasbning eng muhim jihati uning mehnat mazmuniga ega bo'lishidir. Shu boisdan mehnatsevarlikni, yaxshi urf-odatlarini tarbiyalash va

ularni mehnat jo'shqinligiga ko'chirish bolalarni kasb tanlashga tayyorlashning bosh negizidir. Oilada bolani mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash odatda maktabgacha bo'lgan yoshdan boshlanadi. Ana shu paytdan e'tiboran bolalarni bo'lg'usi kasbni tanlashga tayyorlash amalga oshirilishi lozim. Bunda bolalarning qiziqishlari, mayllari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini muntazam ravishda o'rganish zarur.

4. O'quvchining o'zi yo'naltirilayotgan kasb ob'yektining xususiyatlari va vositalari to'g'risida yetarli ma'lumotga ega bo'lishligi.

O'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash ishlarining mazmunini tanlashda uning amaliy muhimligi, qiyinlik darajasi, murakkabligi, tahsil oluvchilarning tayyorgarlik darajasi va imkoniyatlari mosligi, ajratilgan o'quv vaqtiga mushtarakligi, didaktik va kasbiy ta'limning barcha tamoyillariga, ta'lim-tarbiya jarayonining qonuniyatlariga, o'quv muassasalarining moddiy-texnik ta'minoti darajasiga mosligi kabilarni hisobga olish zarur.

Kasbga yo'naltirishni shakllantirish kasbiy axborot va ta'lim-tarbiya; o'quvchi qiziqishlarini o'rganib borish va mahorat bilan o'stirish; kasbiy maslahat; kasb tanlovi; maishiy-kasbiy moslashish kabi holatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu holatlar kasbga yo'naltirish mazmunining asosini tashkil etadi.

O'quvchilarni kasb tanlashga yo'llashda darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayoni, bizning fikrimizcha, quyidagicha amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo'ladi: tayyorlanishi lozim bo'lgan mutaxassislariga qo'yilgan talablarni ijtimoiy buyurtma sifatida aniqlash; mutaxassis kadrlarga qo'yilgan talablarga didaktik ishlov berib, o'quv-me'yoriy hujjatlar shakliga keltirish; o'quv-me'yoriy hujjatlarga mushtarak o'quv materialini ishlab chiqish; ta'lim-tarbiya jarayonini amalga oshirib, tahsil oluvchilar tomonidan rejalash-tirilgan materialni o'zlashtirishga erishish; o'quvchilar o'zlashtirgan bilimlari, ish -harakat usullari, ularda tarkib topgan shaxsiy fazilatlarini amalda qo'llab, ta'lim mazmunini yanada takomil-lashtirish uchun yangi yechimlar topish; ta'lim mazmunini fan-texnika yutuqlari va ishlab chiqarish texnologiyasi darajasiga muvofiq davriy takomillashtirish kabilar.

Maktabda kasbga yo'naltirish sohasidagi hamma ishlarning bir-biriga muvofiqlashtirilishini ta'minlash maqsadida maktab direktori raisligida kasbga yo'naltiruvchi kengash tuziladi. Kengash tarkibiga maktab direktorining ma'naviyat ishlar bo'yicha muovini, kasbga yo'naltiruvchi o'quv-metodik kabinet mudiri, mehnat ta'limi o'qituvchisi, o'quvchilarning ijtimoiy-foydali, unumli mehnatini kasbga yo'naltiruvchi o'qituvchi yoki tashkilotchi, bitiruvchi sinflarning sinf rahbarlari, maktab kutubxonachisi, maktab o'quvchilar tashkilotining vakillari, maktab shifokori, ota-onalar qo'mitasining a'zolari, otaliq korxona vakillari kiradi.

Kasbga yo'naltiruvchi kengashning vazifalari kasbga yo'naltirish bo'yicha umummaktab va sinflarning tadbirlarini rejalashtirish hamda tashkil qilishdan, kasbga yo'naltirish ishiga oid ilg'or tajriba ma'lumotlarini yig'ish, umumlashtirish va ommalashtirishdan iborat. Kasbga yo'naltiruvchi kengash xalq deputatlari tuman Kengashi huzuridagi yoshlarni kasbga yo'naltirish va ishga joylashtirish qo'mitasi, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimidagi o'quv yurtlari, otaliq korxonalar va tashkilotlar, o'quvchilarning ota-onalari bilan aloqa bog'lab turadi.

Kasbga yo'naltirish ishini rejalashtirish chog'ida kengash mahalliy sharoitlarni va maktab ishining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish lozim. Kengashning kasbga yo'naltirish ish rejasi maktab ta'lim-tarbiya ishi umummaktab rejasining tarkibiy qismi sifatida ishlab chiqiladi. Kasbga yo'naltirish kengashining majlislariga tuman, muassasalar, otaliq korxona, kasb-hunar maktablari, kollejlari, texnikumlar, akademik litseylar, oliy o'quv yurtlarining vakillari, mahalla qo'mitasi vakillari mehnat resurslaridan foydalanish tashkilotlarining vakillari taklif qilinadilar.

O'quvchilarni kasbga yo'naltirish mashg'ulotlarini tashkil qilishda maktab pedagogik jamoasining vazifalari o'quvchilarni kasbga yo'naltirishga oid yo'riqnomalar, buyruqlar, qarorlar bilan tanishtirishdan, ilmiy-metodik adabiyotni o'rganishdan, chiqarilgan metodik tavsiyanomalarni o'rganish va o'z ishlarida foydalanishdan iborat.

Kasb hunarga yo'naltirish ishida darsdan tashqari mashg'ulot rahbarining vazifalari, avvalo, o'quvchining shakllanayotgan shaxsini, uning mayllari,

qiziqishlari, qobiliyatlarini chuqur va har tomonlama o'rganishdan iborat. Bu sohada unga fan o'qituvchilari, ota-onalar bilan, savol varaqasini to'ldirish va o'quvchining shaxsiy varaqacha-tavsifnomasini to'ldirgan holda uni muntazam ravishda kuzatishda yordam beradi. Mashg'ulot rahbari o'quvchining shaxsini o'rganish negizida muayyan dastur asosida bir maqsadga qaratib kasbga yo'naltirish ishini olib boradi. Bunda sinf soatlaridan, fakultativ mashg'ulotlardan va ekskursiyadan foydalaniladi. Kasbga yo'naltirish ishi o'quvchilarning ota-onalari bilan mustahkam aloqada o'tkaziladi.

O'quvchilar yiliga bir marta savol varaqasini to'ldiradi. Bundan maqsad o'quvchilarning hayotiy rejalarini aniqlab olishdir. Mashg'ulot rahbarlari savol varaqasi asosida o'quv yili oxirida kasbga yo'naltiruvchi maktab kengashiga topshirish uchun biror kasbni ongli ravishda tanlagan yoki zarur malaka darajasi bo'yicha kasb egallagan hamda o'qish va ish xususidagi o'z istaklarini bildirgan bitiruvchi sinf o'quvchilarning ro'yxatlarini tuzadilar.

O'quvchilar darsdan tashqari mashg'ulotlarda turli kasblarga oid bilimlarnigina egallab qolmay, shu bilan birga, o'z faoliyatlari jarayonida maxsus malakalarga ham ega bo'ladilar, o'z qobiliyatlarini rivojlantiradilar, mehnatda o'z kuchlarini sinab ko'radilar. Shu boisdan o'qituvchilar mashg'ulotlarni shunday tashkil qilishi lozimki, toki har bir o'quvchi mehnatni sevishni o'rganib olsin, odamlarga naf keltiradigan bo'lsin, ish jarayonidan va uning natijalaridan zavqlansin.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarni kasbga yo'naltirish mazmuni respublikamizning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy taraqqiyot darajasi istiqboli, jamiyatning ehtiyojlari, texnika va texnologik jarayonlardan oqilona foydalanish maqsadlari kabi ko'plab omillardan kelib chiqqan holda tanlanishi isbot talab etilmaydigan haqiqatdir. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim mazmunini ishlab chiqishda shu paytgacha amalda bo'lgan har bir o'quv predmetining mazmunini tahlil qilib, respublikamizda kechayotgan o'zgarishlar nuqtai nazaridan yondashib qayta ishlab chiqish lozimligi tasdiqlanmoqda.

3.3. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'llashning yangi pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqish va o'quv-tarbiya jarayoniga tatbiq etishning ilmiy asoslari

Maktab o'quvchilarining tashkil qilinadigan darsdan tashqari mashg'ulotlarga qatnashish davri uning umumiy o'rta ta'lim muassasasidagi butun ta'lim davrini qamrab olgan bo'lib, tadqiqot davomida ishlab chiqilgan o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish texnologiyasi ta'lim bosqichlariga mutanosib ravishda amalga oshirildi. Bu davr mobaynida o'quvchilar bilan tadqiqot tajriba-sinov maydonlarida tashkil qilingan «Naqqoshlik», «Tikuvchilik», «Elektrotexnika», «Duradgorlik» to'garaklarining maxsus ishlab chiqilgan ish rejalari va namunaviy dasturlar asosida mashg'ulotlar olib borildi. Tashkil qilingan har bir to'garak mashg'ulotlari jarayonida o'quvchilar umumiy o'rta ta'lim o'quv dasturi bilan uzviy bog'liq ravishda kasbiy bilimlar asoslarini uzluksiz egallab bordilar. To'garaklar uchun ishlab chiqilgan dasturlarni amalga oshirish murakkab pedagogik-psixologik hamda tashkiliy jarayonlarni o'z ichiga olganligi sababli, o'quvchilar qabul qilishi lozim bo'lgan barcha axborotlar oqimini guruhlar bo'yicha tizimlashtirish maqsadida quyidagi vazifalarni amalga oshirdik:

o'quvchilarni kasb-hunarga yo'llash ishlarini axborot bilan ta'minlash tuzilmasi tahlil qilindi;

o'quvchilarning umumiy o'rta ta'lim o'quv dasturi asosida dars jarayonida tanishishi mumkin bo'lgan kasb-hunarlar klassifikatsiyasi belgilab olindi;

maktablarda dars jarayonida bevosita qarab chiqilmagan, mahalliy-hududiy sharoitlarga ko'ra talab qilinadigan kasblar tasnifi va ularning har biri to'g'risidagi axborotlar jamlandi va tizimlashtirildi;

darsdan tashqari mashg'ulotlarda kasb-hunarga yo'llash ishlarini tashkil qilishda ishlab chiqilgan klassifikatsiyalar asos vazifasini o'tadi, o'quvchilarni mahalliy talablar asosida kasb-hunarga yo'llash ishlarining samaradorligini ta'minladi.

Qayd etilgan vazifalarning tadqiqotlarimiz davomida izchil amalga oshirib borilishi barcha shakldagi darsdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilarning

bevosita mehnat va kasb tarbiyasini, kasbga yo'naltirish ishlarini amalga oshirishda keng imkoniyatlar yaratilishiga olib keldi.

Bu jarayonda, shuningdek, o'quvchi shaxsini kasb tanlashga yo'llashda yo'nalishni ixtiyoriy tanlash uchun sharoit yaratishda uni erkin fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirish ham muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Uning yechimini kasb tanlashga yo'llash ishlari bilan bog'liq holatda hal etish uchun biz ijtimoiy, demografik, iqtisodiy, milliy, mintaqaning demografik holati kabi omillarni hisobga olib bordik.

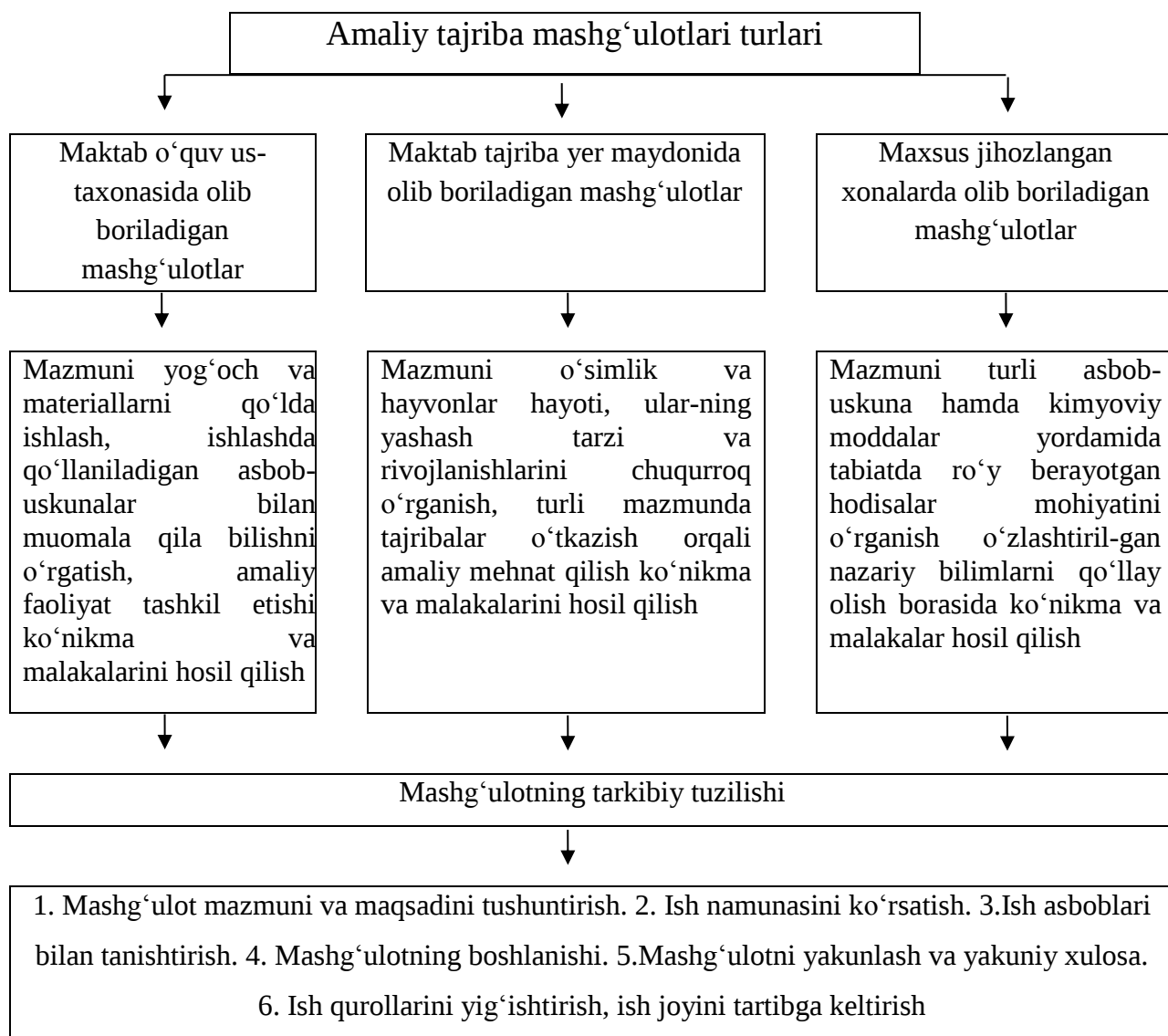
Kasb tanlash uchun o'quvchi o'z imkoniyatlarini baholay olish ko'nikmasiga, ya'ni qiziqishlariga monand, har xil kasblar bo'yicha bilimga kasblarning imkoniyatlari, kelajagi haqida axborotga ega bo'lishi maqsadga muvofiq. Shaxsda kasbga yo'naltirish maxsus amaliy faoliyat orqali amalga oshiriladi, o'quvchining inson sifatida shakllanish bosqichlarida shaxs va jamiyat yagona bir tizim sifatida qaraladi, o'tish davrida bozor iqtisodiyoti munosabatlari talablari inobatga olinadi. Shaxs har tomonlama kamol topishi uchun aqliy, jismoniy, ma'naviy, ruhiy jihatdan tarbiyalangan bo'lishi kerak. Shu nuqtai nazardan shaxsning shakllanishiga bir necha omillar ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot ishimiz natijasida darsdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchi shaxsini shakllantirishga ta'sir etuvchi quyidagi manbalar aniqlandi;

1. Ma'naviy fazilatlar;
2. Kasbiy fazilatlar;
3. Pedagogik bilimlar;
4. Psixologik bilimlar.

Bugungi kasb tanlashga yo'llash ishlarida shaxs sifatlarini chuqurroq o'rganish asosida mashg'ulotlarda o'quvchilarning individual imkoniyatlari asosida ta'lim berish o'ziga xos o'ringa ega bo'lib bormoqda. Individual yondashuv asosidagi ta'lim o'quvchining qiziqishi, ehtiyoji, xohishiga ko'ra muayyan kasb-hunar yuzasidan chuqur ma'lumotlar olishi va kelajakda tanlagan kasbi bo'yicha kasb-hunar kollejlariga o'qishga borishi uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv rejasiga VII sinfdan boshlab

fakultativ mashgʻulotlar kiritiladi. Fakultativ mashgʻulotlar oʻquvchilarning qiziqish va xohishlariga koʻra muayyan fan, predmet yuzasidan beriladigan ilmiy-nazariy bilimlarni chuqurlashtirish, ularda amaliy koʻnikmalarni hosil qilish maqsadida tashkil etiladigan taʼlim shaklidir.

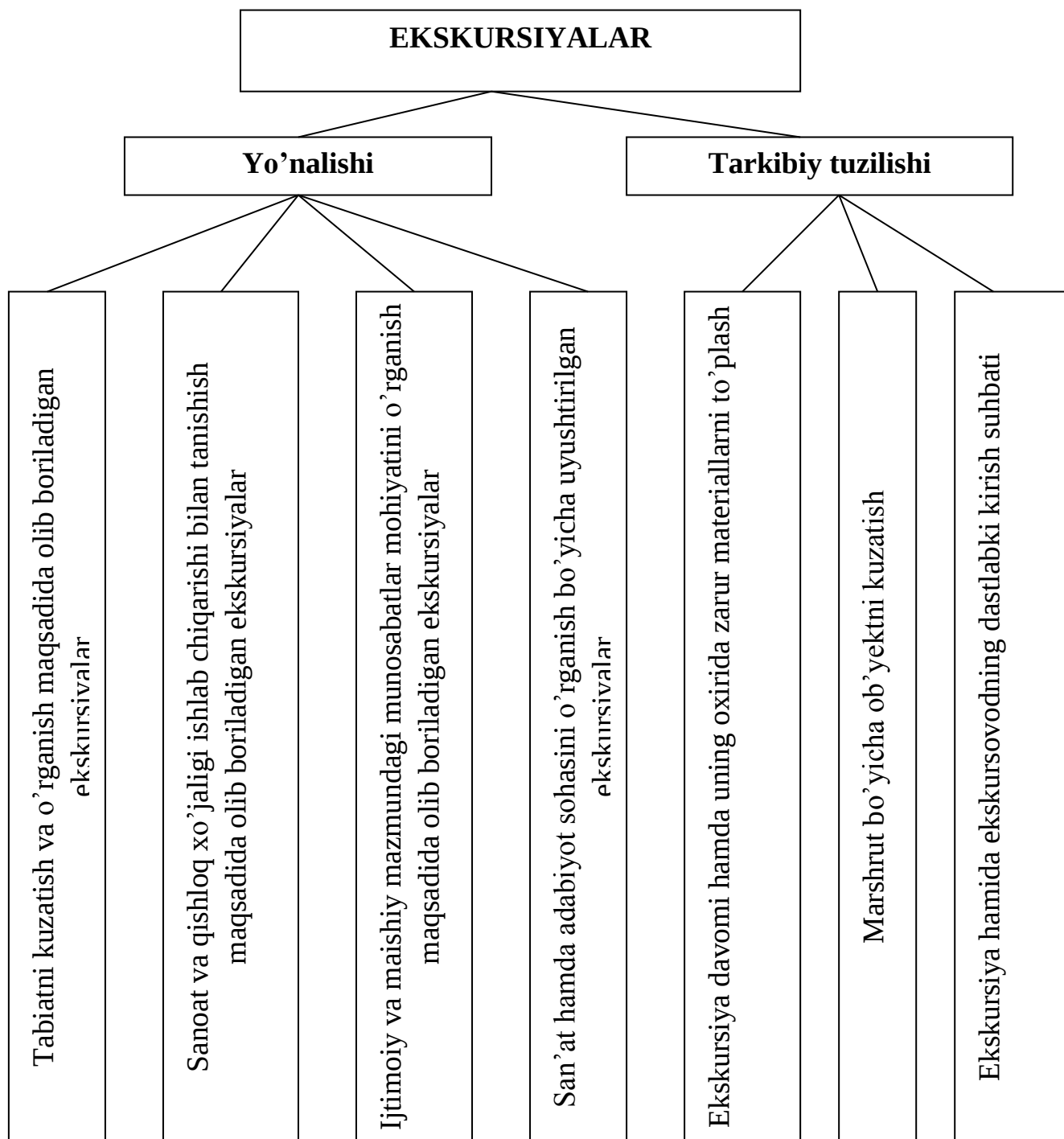

3.2.-shakl. Amaliy tajriba mashgʻulotlarini tashkil qilish tuzilmasi

Maktab maʼmuriyati hamda pedagogik jamoa oldiga har bir oʻquvchining fakultativlardan birini tanlash imkoniyatiga ega boʻlishini taʼminlash vazifasi qoʻyiladi, bu keyinchalik uning uchun majburiy boʻlib qoladi. Fakultativ mashgʻulotlar oʻquvchilarning mustaqilligi hamda faolligini oshirishga, ularning aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan maxsus dastur asosida oʻtkaziladi.

Amaliy-tajriba mashgʻulotlari maxsus jihozlangan xonalarda va alohida ajaratilgan tajriba maydonida olib borildi (3.2.- shakl).

Bunday taʼlim mashgʻulotlarini tashkil qilishda asosan darsdan tashqari ishlarning amaliy-tajriba mashgʻulotlari va ekskursiyalar shakllaridan foydalanildi (3.3. shakl).

3.3.- shakl. Ekskursiyalarning yoʻnalishlari va tarkibiy tuzilishi

Darsdan tashqari mashg'ulotlar shakllaridan biri hisoblangan ekskursiyalarni tashkil qilishda biz ularning sinf-dars tizimi, shuningdek, amaliy mashg'ulotlardan tubdan farq qiluvchi quyidagi jihatlariga e'tibor qaratdik:

a) o'tkaziladigan ekskursiyalarning hammasiga o'qituvchi rahbarlik qilsa-da, u ekskursiya ob'yektlarining barchasi bilan yaxshi tanish bo'lmasligi mumkin, bunday hollarda ekskursiya uyushtirilayotgan korxona, muassasa yoki xo'jalikning mas'ul vakili mashg'ulot olib boradi;

b) ekskursiya muddati turlicha bo'lib, ularni tashkil qilishda mintaqaviy, mavsumiy va ekskursiya uyushtiriladigan ob'yekt xususiyatlaridan kelib chiqiladi. Jumladan, qishloq xo'jalik korxonasiga hosilni yig'ishtirib olish davrida, avtokorxonalarga texnik qarovlarni o'tkazish paytida ekskursiya uyushtirilishi eng yuqori unumdorlikka erishish imkonini beradi;

v) o'qituvchi yoki ekskursiya uyushtirilgan ob'yekt vakili bo'lgan ekskursovodning rahbarlik usuli va o'quvchilarning faoliyati turlicha bo'lishi mumkin.

Ekskursiya davomida bir o'rindan ikkinchi o'ringa ko'chib yuriladi. Shu bois o'quvchilardan intizomga qat'iy rioya qilish talab etiladi. O'qituvchilar ob'yektni kuzatish jarayonida vaqti-vaqti bilan savollar beradilar, zarur ma'lumotlarni yozib boradilar. Ekskursiya yakunida o'qituvchi bugungi kuzatganlarini avval o'zlashtirilgan materiallarga bog'lab suhbat o'tkazadi. Ekskursiya materiallari asosida bayon yoki insho yozdirish mumkin.

Ta'limning noan'anaviy shakli sifatida tashkil etiladigan bahs-munozara, davra suhbat, amaliy konferensiya, seminar va boshqalar muayyan predmetning muhim mavzulari yuzasidan tashkil etilib, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, o'z fikrini ilgari surish, uni asoslash hamda himoya qilish qobiliyatini shakllantirish uchun xizmat qiladi. Bu kabi darslarning tashkil etilishida maqsadning aniqligi, shuningdek, o'qituvchilarning faol ishtiroki muhim ahamiyat kasb etadi.

Ko'rgazma va mo'jizalar maydoni shaklida o'tkazilayotgan darslar bellashuv xususiyatiga ega bo'lib, o'quvchilarni faollikka undaydi.

Kasb hunarga yoʻnaltirishda mashgʻulotlarning muvaffaqiyati uning shakligagina emas, balki qoʻllanilayotgan metodlar samaradorligiga ham bogʻliqdir. Taʼlim metodlari oʻqitishning oʻz oldiga qoʻygan maqsadlariga erishish usullarini hamda oʻquv materialini nazariy amaliy yoʻnaltirish yoʻllarini anglatadi.

Oʻqitish metodlari mashgʻulotlar jarayonida oʻqituvchi va oʻquvchi faoliyatining qanday boʻlishi, oʻqitish jarayonini qanday tashkil etish va olib borish kerakligini hamda shu jarayonda oʻquvchilar qanday ish-harakatlarni bajarishlari kerakligini belgilab beradi.

Metodlar bir qancha asosiy guruhlardan iborat boʻlib, ularning har biri oʻz navbatida kichik guruhlar va ularga kiruvchi alohida metodlarga boʻlinadi. Oʻquv bilish faoliyatini tashkil qilish va amalga oshirish jarayonini oʻzi uzatish, qabul qilish, anglash, oʻquv axborotlarini esda saqlashni hamda olinadigan bilim va koʻnikmalarni amaliyotda qoʻllay olishni nazarda tutishini hisobga olsak, birinchi guruh metodlariga soʻz orqali uzatish va axborotni eshitish orqali qabul qilish metodlari (ogʻzaki metodlar, tushuntirish, hikoya, maʼruza, suhbat va boshqalar); ikkinchi guruhiga oʻquv axborotini koʻrgazmali uzatish va koʻrish orqali qabul qilish metodlari (koʻrgazmali metodlar: tasviriy, namoyish qilish va boshqalar); uchinchi guruhiga oʻquv axborotini amaliy mehnat harakatlari orqali berish (amaliy metodlar: mashqlar, laboratoriya tajribalari, mehnat harakatlari va boshqalar) kiradi.

Oʻquv materialini ogʻzaki bayon qilish metodlari. Bu maktab taʼlim tizimida qoʻllaniladigan metodlardan biri boʻlib, mazkur metodga hamma oʻquv predmetlari boʻyicha barcha sinflarda murojaat qilish mumkin.

Ushbu metod bayon qilinayotgan maʼlumotlarning toʻgʻridan-toʻgʻri oʻqituvchining jonli nutqi orqali idrok qilinishini koʻzda tutadi va ana shu xususiyatiga koʻra taʼlimning boshqa metodlaridan farq qiladi.

Hikoya qilish metodi. Ushbu metod o'qituvchi tomonidan yangi o'tilayotgan mavzuga oid fakt, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga bo'lib, obrazli tasvirlash yo'li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishidir. Hikoya qilish davomida o'quvchilar passiv tinglovchi bo'lib qolmasliklariga, aksincha, ular faolliklarini oshirish, diqqatni mavzuga safarbar qilish, hodisa va voqealar ustida fikr yuritish, fikr almashish maqsadida savollar berib borish, ko'rgazmali qurollardan foydalanishga e'tibor berish lozim.

O'qituvchi muayyan bir kasb-hunarning u yoki bu jihatlariga oid qonun, qoidalar qanchalik asosli ekanligini dalillar, misollar keltirish yo'li bilan isbotlab beradi.

Suhbat metodi. Bu metod ko'pincha savol-javob metodi deb ham yuritiladi. Chunki bu metodda dars o'tilsa, u asosan savol-javob yo'sinida olib boriladi.

O'qitish jarayonida o'rganilayotgan mavzu yuzasidan kirish, asosiy va yakunlovchi suhbatlar ham qo'llaniladi, shuningdek, o'quvchilar tomonidan yangi o'tilgan mavzuni qanchalik tushunganlarini tekshirish maqsadida ham suhbat o'tkaziladi. Suhbat metodi bilan ish ko'rganda mashg'ulotlarni tashkil qilish va uni olib borishda o'qituvchi quyidagilarga amal qilishi kerak:

O'qituvchining suhbat uchun tayyorlab kelgan savollari sinf o'quvchilarining hammasiga taalluqli bo'lib, so'roq o'rta tashlanishi kerak.

O'quvchilardan biri javob berish uchun chaqiriladi.

Savolga javob berayotgan o'quvchini qunt bilan tinglash, uning javobini to'ldirish, tuzatish, oydinlashtirishga yordam berishni ta'minlash lozim.

Mashg'ulotlarda ko'rgazmalilik metodining namoyish etish, tasvirlash, ekskursiya metodlaridan foydalaniladi.

Namoyish etish, ekskursiya o'quvchilarning o'quv materiallarini aniq obrazlar orqali bevosita idrok qilishlarini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Namoyish etish metodi o'qituvchi tomonidan bayon qilinayotgan ilmiy-nazariy bilimlarni o'quvchilar puxta o'zlashtirishlari uchun ularning sezgi organlari—eshitish, ko'rish, hid va ta'm bilish, teri sezgilarining bir ob'yektga alohida-alohida yoki bir necha sezgi a'zolarini bir yo'la safarbar qilish yo'li bilan olib boriladi.

Namoyish etish metodi mavzuning xususiyatiga ko'ra ikki yo'nalishda olib boriladi:

Dars yoki dars mashg'ulotlarining asosiy qismida o'tilayotgan mavzuning mazmunini namoyish qilish.

Boshqa mustaqil ta'lim metodlari bilan olib borilayotgan mashg'ulotda namoyish etiladigan materiallardan foydalanish.

Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan vositalar ta'lim samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Vosita muayyan o'qitish metodi yoki usullarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan yordamchi o'quv materiallaridir. Ta'lim vositalari asbob uskunalar, laboratoriya jihozlari, axborot va texnik vositalar (qurilmalar), ko'rsatmali qurollar, ramziy belgilar, darslik, o'quv qo'llanmalari, radio, televideniye, kompyuter va hokazolardan iborat bo'ladi.

Ta'lim jarayonida o'qitish vositalaridan foydalanish-dars jarayonida tabiiy yoki tasviriyy ko'rgazma materiallar (predmet, sxema, diagramma, surat va boshqalar) laboratoriya yoki demonstratsiya mashg'ulotlarida qo'llaniladigan asbob-uskunalar, o'quv qurollari, mikroskop va boshqa apparatlar, shuningdek, mavzuga oid dalillar (sitatalar, ta'rif, qoida, formula va boshqalar)ning ishlatilishi anglanadi.

Ta'lim texnologiyasi talablari bo'yicha ta'lim jarayoni «ta'lim oluvchi-ta'lim jarayoni-ta'lim beruvchi» an'anasiga muvofiq olib boriladi. Mazkur an'anaga muvofiq ta'lim beruvchi avvalgidek tayyor bilimlarni ta'lim oluvchiga yetkazib beruvchi shaxs sifatida emas, balki yo'llanma beruvchi, boshqaruvchi, maslahat beruvchi, baholovchi shaxs sifatida faoliyat olib boradi. Ammo ta'lim jarayoni avvalgidek ta'lim beruvchi hamda ta'lim oluvchi faoliyatlarining o'zaro aloqadorligi, bog'liqligi hamda «teskari ta'sir» xususiyatini saqlab qoladi. Murakkab vaziyatlarda o'zlashtirilishi jihatdan qiyin bo'lgan nazariy ma'lumotlarni ta'lim beruvchi tomonidan bayon etib berilishi maqsadga muvofiqdir.

O'quvchilarning kasb tanlashida maslahatlarni tashkil etish xususiyatlari hamda uni rivojlantirish

Kelajakda qaysi kasbni tanlash haqida o'ylab, har biringiz qandaydir tarzda o'zingizni qiziqtirgan ish turlari haqida ma'lumot to'playsiz. Siz to'plangan ma'lumotlarni tahlil qilasiz, tanqidiy baholaysiz, tizimlashtirasiz va ular asosida ma'lum bir kasbiy faoliyat haqida tasavvurga ega bo'lasiz. Aslida, eng oddiy darajada, siz professiogrammalar- xarakteristikalar tuzish bilan shug'ullanasiz.

Professiogramma ishlarning haqiqiy holatini aks ettirishi uchun ma'lum bir kasb haqida iloji boricha ko'proq ma'lumot olishga harakat qilish kerak. Manba turli adabiyotlardagi tavsiflar, ekskursiyalar, mutaxassislar bilan suhbatlar, ilmiy-ommabop materiallar, internet ma'lumotlari, hujjatli filmlarni tomosha qilish bo'lishi mumkin.

Professiogrammani tuzish bo'yicha ishlar kelajakdagi kasbingiz mazmunini chuqurroq o'rganish, unga kasbiy muvofiqligingizni baholash imkonini beradi. Bundan tashqari, u o'zingizda rivojlantirishingiz kerak bo'lgan fazilatlarni aniqlashga yordam beradi.

Professiogrammani quyidagi reja bo'yicha tuzish maqsadga muvofiq:

I. Kasb haqida umumiy ma'lumot.

- 1) kasbning paydo bo'lishi, uning mazmunidagi o'zgarishlar;
- 2) turdosh kasblar;

- 3) malaka oshirish istiqbollari;
- 4) shahringizda (tumaningizda) kasbga bo'lgan talab.

II. Mehnat jarayonining xususiyatlari:

- 1) eng muhim texnologik operatsiyalar;
- 2) mehnat qurollari;
- 3) ish joyi;
- 4) mehnat holati, mehnat paytida ustunlik qiladigan harakatlar;
- 5) mahsulotlar;
- 6) mutaxassisning aybi bo'lgan nuqsonlar va ularni bartaraf etish imkoniyati;
- 7) ishning tabiati (birxillik yoki xilma-xil, o'zgaruvchanligi);
- 8) ishdan keyingi charchoq xolati va u qanday namoyon bo'ladi.

III. Sanitariya-gigiyenik mehnat sharoitlari:

- 1) ish tartibi va ish ritmi;
- 2) mikroiklim sharoitlari (shovqin, yorug'lik va boshqalar);
- 3) insonlarning jismoniy holatiga qo'yiladigan asosiy talablar;
- 4) tibbiy muvofiqlik;
- 5) mehnatni muhofaza qilishning asosiy tadbirlari;
- 6) kelib chiqishi mumkin bo'lgan ishlab chiqarish jarohatlari, kasbiy

kasalliklar.

IV. Kasbning shaxsga qo'yadigan psixologik talablari:

- 1) mumkin bo'lgan qiyinchiliklar va keskin vaziyatlar;
- 2) ishchi ega bo'lishi kerak bo'lgan asosiy fazilatlar:
 - a) hissiy-irodaviy;
 - b) tadbirkorlik;
 - v) harakatchanlik;
 - d) diqqatlilik;
 - e) kengfikrlilik;
 - f) xotira turi;
 - g) ahloqiy fazilatlar.

V. Kasbiy tayyorgarlik haqida ma'lumot:

- 1) kasb-hunar egallash yo‘llari va ta’lim muassasalarining xususiyatlari;
- 2) qabul qilish shartlari;
- 3) o‘qitishning davomiyligi;
- 4) o‘rganiladigan asosiy fanlar;
- 5) ta’lim muassasasi bitiruvchisining malakasi;
- 6) xodimning ish haqi;
- 7) kasbiy o‘sish yoki ko‘tarilish istiqbollari;
- 8) ta’tilning davomiyligi.

Quyidagi amaliy vazifalarni bajarishni tavsiya etamiz

1-vazifa. Sizni qiziqtirgan sohaga oid, individual psixologik xususiyatlaringizga mos keladigan kasbni (mutaxassislikni) tavsiflang. Yuqoridagi rejaga amal qiling.

2-vazifa. Kasbiy o‘zini o‘zi belgilash bo‘yicha taklif qilingan so‘rovnoma savollariga javob bering.

Anketa savollari

1. Kelajakdagi kasbingizni tanladingizmi?
2. Tanlagan kasbingiz nomini ayting.
3. Agar siz hali kasblarni tanlamagan bo‘lsangiz, qaysi kasblarni yoqtirasiz?
4. Maktabni tugatgandan keyingi niyatlaringiz:
 - a) Men ishlayman.
 - b) kasb-hunar maktabi, kollej, texnikum, institut, universitetga kirishga harakat qilaman.
 - s) Javob berish qiyin.
5. Kasb haqidagi bilim manbalariningizni ayting.
6. Yuqori sinflarda texnologiya fanini qaysi yo‘nalishida davom ettirmoqchisiz?
7. Nima uchun aynan shu o‘quv yo‘nalishini tanladingiz?
8. Ish o‘rgatish yo‘nalishingizni kelajakdagi ishingizga qanday bog‘laysiz?
 - a) Men ushbu mutaxassislik bo‘yicha ishlayman.
 - b) Men shunga o‘xshash mutaxassislikni olishga harakat qilaman.

s) Men tegishli mutaxassislik bo'yicha o'qiyman.

d) Men ushbu mutaxassislik bo'yicha o'qiyman.

e) Men boshqa mutaxassislikni tanlayman.

f) Javob berish qiyin.

9. Texnologiya fanini yo'nalishini o'zgartirmoqchimisiz?

a) Ha.

b) Yo'q.

s) Bilmayman.

10. O'zingizni kelajakdagi kasbingizga tayyorlash uchun biror narsa qilyapsizmi?

a) Men bunga ehtiyoj sezmayapman.

b) Men nimadir qilishni xohlardim, lekin nimadan boshlashni bilmayman.

s) Men tayyorlanyapman.

d) Ha, men kelajakdagi kasbimga tayyorlanyapman.

11. Agar siz kelajakdagi kasbga tayyorlanayotgan bo'lsangiz, unda buni qanday amalga oshirayotganingizni ko'rsating.

12. Agar imkoniyat berilsa, yana bir xil ish o'rgatish yo'nalishini tanlaysizmi?

a) Ha.

b) Yo'q.

s) Bilmayman.

13. Sizningcha, siz tanlamoqchi bo'lgan kasb bo'yicha mutaxassis qanday asosiy fazilatlarga ega bo'lishi kerak?

14. Ushbu fazilatlardan qaysi biri sizda bor?

15. Siz tanlagan kasbingiz haqida nimani o'qishni tavsiya qilasiz?

16. Ish o'rgatish yo'nalishingiz sizga yoqadimi?

a) Menga juda yoqadi.

b) Biroz yoqadi.

s) Men befarqman.

d) Menga yoqmaydi.

e) Menga umuman yoqmaydi.

f) Ayta olmayman.

17. Agar siz o'qishni tugatganingizdan so'ng darhol o'z kasbiy niyatlaringizni amalga oshira olmasangiz, nima qilasiz?

Quyidagi yakuniy mashqlarni bajarishni tavsiya etamiz

1-mashq. Inson qanday fazilatlarga ega bo'lishi kerakligini sanab o'ting, agar uning ishining mavzusi quyidagilar bo'lsa:

- a) shaxs;
- b) texnika;
- c) tabiat;
- d) belgili tizim;
- e) badiiy obraz.

2-mashq. Agar o'z ishining maqsadi bo'lsa, inson qanday fazilatlarga ega bo'lishi kerakligini sanab o'ting:

- a) tan olish, farqlash, baholash, tekshirish;
- b) o'zgartirish, xizmat qilish, ta'sir qilish;
- s) ixtiro qilish.

3-mashq. Agar inson mehnatining asosiy qurollari bo'lsa, unda qanday fazilatlar bo'lishi kerakligini yozing:

- a) qo'lda;
- b) mexanizatsiyalashgan;
- s) avtomatlashtirilgan qurilmalar;
- d) organizmning funksional vositalari.

4-mashq. Kasbning shaxsga qo'yiladigan talablari mehnat sharoitlariga qanday bog'liqligini aniqlang:

- a) oddiy ("maishiy") mikroiqlimda;
- b) harorat va namlikning keskin o'zgarishi bilan ochiq havoda;
- s) yer ostida, suv ostida, balandlikda va boshqalar;
- d) ma'naviy javobgarlikni oshirish bilan;
- e) odamlarning salomatligi, hayoti, moddiy qadriyatlari uchun.

5-mashq. Quyidagi kasblar va mutaxassisliklar shaxsga qanday talablar qo'yishini aniqlang:

- a) o'qituvchi;
- b) haydovchi;
- v) tikuvchi-nazoratchi;
- d) hamshira;
- e) agronom;
- f) kompyuter operatori;
- g) rassom.

6-mashq. Shaxsning mashinadan ustun bo'lgan ko'rsatkichlarini va mashinaning odamdan ustun bo'lgan ko'rsatkichlarini tanlang:

- a) uzoq vaqt davomida birxillik operatsiyalarni juda aniq bajarishi;
- b) juda zaif foydali signallarni aniqlash;
- s) shovqinning yuqori darajasida signallarni aniqlash (aralashuv);
- d) o'tgan tajribani hisobga olish va unga muvofiq harakat usullarini o'zgartirish;
- e) ko'plab begona ta'sirlarga befarqlik;
- f) katta jismoniy kuchni to'g'ri va aniq qo'llash;
- g) tasvirlarni tanib olish;
- z) hodisalar haqida to'liq bo'lmagan ma'lumotlar bilan muammolar, shuningdek, to'g'ri yechimlarning yangi yechimlarini topish;
- i) murakkab hisob-kitoblarni katta aniqlik bilan bajarish;
- j) yuqori va past haroratlarda, turli kimyoviy muhitda ishlash;
- k) kutilmagan vaziyatlarda nozik operatsiyalarni bajarish.

7-mashq. Quyida sanab o'tilgan barcha misollarni tahlil qiling va qaysi holatlarda qobiliyat haqida gapirayotganimizni, qaysi birida gapiramayotganimizni aniqlang:

- a) basketbolchining yuqori o'sishi;
- b) o'quvchining doimo biror narsa bilan band bo'lishga intilishi, mehnatsevarligi;

- s) astronomiya sohasida keng xabardorlik;
- d) odam turli rangdagi soyalarni yaxshi ajrata oladi;
- e) o'quvchi uyda o'rgangan she'rni darsda to'g'ri aytib beradi;
- f) o'quvchi musiqa darsida yangi qo'shiq ohangini tez yod oladi va to'g'ri takrorlaydi;
- g) o'quvchi doskadagi masalani to'g'ri yechsa.

8-mashq.Quyida insonning turli psixologik xususiyatlari ro'yxati keltirilgan. Ulardan qaysi biri ko'rsatilgan kasblarning har birini egallash uchun zarur bo'lgan qobiliyatlarni tavsiflashini ko'rsating:

- a) sinovchi uchuvchi;
- b) agronom;
- v) rassom;
- d) o'qituvchi;
- e) radiotexnika jihozlarini yig'uvchi;
- e) haydovchi;
- g) sotuvchi.

Psixikaning xususiyatlari: nutqning yorqinligi, kuzatuvchanlik, vizual samarali fikrlash, yaxshi vosita xotirasi, harakatning tezligi, diqqatni taqsimlash, chidamlilik, tez qaror qabul qilish qobiliyati, vizual yodlashning kuchliligi, texnik qobiliyat, sezgirlik, tashkilotchilik qobiliyati, hissiylik, tezkor reaksiya, tasavvurni qayta tiklash, diqqatning barqarorligi.

9-mashq. Quyida o'quvchilarning xususiyatlari keltirilgan. Kasblardan birini ko'rsating: o'qituvchi, uchuvchi yoki haydovchi - sizningcha, ularning qaysi biri eng mos keladi.

1-o'quvchi. U vazminligi, maqsadga muvofiqligi bilan ajralib turadi. Har qanday qiyin vaziyatda ham u o'zini tuta bilishi, chidamliligi va aniq fikrlash qobiliyatiga ega ekanligi. Uning harakatlari tez, lekin shoshqaloq emas. Uning qiziqishlari fizika sohasida jamlangan.

2-o'quvchi. Uning munosabatlarida nimadir yetishmasligi, ichki tuyg'uga cho'mish va tashqi g'ayritabiiylik bilan hayratda qoldiradi. U fizikani juda yaxshi

biladi. Kundalik hayotda u mutlaqo nochor, e'tiborsiz va har doim kulgili hikoyalarni aytib yuradi.

3-o'quvchi. U barcha yillar davomida fanlardan faqat "to'rt" va "besh" bahoga o'qiydi, u adabiyot, musiqa, sportni yaxshi ko'radi, lekin unga eng muhimi - fizika va matematika, u hamma joyda mustaqil yechimlarni qidiradi. U detektor qabul qilgichni o'zi yig'di. 8-sinfidagi kam ta'minlangan o'quvchilarga bog'lanib qolgan va ularning ba'zilar muammolarni hal qilishning umumiy qabul qilingan variantlarini osongina tushunishlarini, lekin mustaqil fikrlashni bilmasliklarini, boshqalari esa hatto tortishuvli masalalarni hal qilishni deyarli o'rganmasliklarini darhol payqadilar. U materialni tushuntirishning eng qulay usullarini izlashga qiziqadi. Bu yerda u haqiqiy ijod quvonchini his qiladi.

4-oq'uvchi. U homiylik qilgan bolalari– kichik yoshdagi bolalar bilan ishlaganda, hamma narsa o'zgaradi: u yanada yetuk bo'ladi, ovozi yumshoqroq, samimiyroq eshitiladi. U bolalarning masxaralarini eshitadi, lekin yigitlarni tartibga chaqirish kerak bo'lganda qat'iyatli bo'la oladi. U har xil o'yinlar ixtirochisi bo'lib, kichkina bolalar uning kelishini intiqlik bilan kutishadi.

10-mashq. Quyida matndagi nuqtalar o'rniga tushib qolgan so'zlarni qo'ying:

a) Kasb tanlashga nisbatan qiziqishlar bu ... ishning ma'lum bir sohasiga bo'lgan munosabat, ... va faoliyatga intilish.

b) Qobiliyatlar shaxsning faoliyatda erishishga yordam beradigan, lekin tayyor bilim va malakalari kamaymaydigan har qanday ... xususiyatlari hisoblanadi.

s) Kasbiy yaroqlilik - shaxs va uning mehnatining o'zaro

d) Kasbni ongli ravishda tanlash deganda, har bir kishi ... kasbning shaxsga qo'yadigan talablari, ... jamiyatimiz ehtiyojlari bilan bog'lanishi kerak.

11-mashq. Quyidagi jumalarning qaysi biri to'g'ri va nima uchun?

a) Diqqat har qanday faoliyatni amalga oshirishning zaruriy shartidir.

b) Diqqat psixik faoliyatning tug'ma xususiyati bo'lib, uni hayot jarayonida rivojlantirish mumkin emas.

s) O'zingizni xilma-xil sharoitlarda diqqat bilan ishlashga o'rgatish-bu

diqqatni shakllantirishning to'g'ri usuli.

d) Shaxs diqqatining barqarorligining rivojlanishi uning irodaviy sifatlarining rivojlanishi bilan bog'liq.

e) Tokarning ishini muvaffaqiyatli bajarish uchun odamda yaxshi rivojlangan e'tibor barqarorligi sifati bo'lishi shart emas.

12-mashq. Quyidagi kasblar bo'yicha qobiliyatni tashkil etuvchi sifatlar majmuasiga quyidagi shaxs xususiyatlaridan qaysi biri kiritilganligini aniqlang:

a) adabiyot o'qituvchisi;

b) gimnastikachi;

s) matematik;

d) universal murabbiy;

e) robot tizimlari operatori.

Umumiy va maxsus qobiliyatlarni ajratib ko'rsatishga harakat qiling (ish natijalarini jadvalga yozib qo'ying).

Shaxsiy xususiyatlar ro'yxati: vosita xotirasi; fikrlashda ixchamlik; mehnatsevarlik; qat'iyatlilik; sensorimotor muvofiqlashtirish; bolalarga muhabbat; masalalarni yechishning umumlashtirilgan usullarining umumiy sxemalarini yaxshi yodlash; hissiy barqarorlik; fikr va his-tuyg'ularingizni so'zlar yordamida yetkazish qobiliyati; reaksiyalar va harakatlarning tezligi va aniqligi; fikrlash jarayonlarining tezligi; tez aql; fikrlashning moslashuvchanligi; tasavvurning yorqinligi; lug'at boyligi; harakatlarning plastikligi; hissiylik; chidamlilik va o'zini tuta bilish; aloqalarni o'rnatish qobiliyati; maqsadlilik; sezgirlik; raqamlar, formulalar uchun xotira; jasorat va qat'iyat; ishda doimiy qiziqish; diqqatni keng taqsimlash va tez almashinuvi; tasvirlarni og'zaki tavsifga ko'ra qayta qurish; tez qaror qabul qilish qobiliyati; chidamlilik; texnik kuzatuv; jismoniy kuch; boshqalarni tushunish qobiliyati; fazoviy tasavvur; harakatlarning hissiy ekspressivligi.

Tahlil qilish uchun sxema

Kasb-hunar	Umumiy qobiliyatlar	Maxsus qobiliyatlar
Adabiyot o'qituvchisi		
Gimnastikachi		
Matematik		
Universal murabbiy		
Robot tizimlari operatori		

13-mashq. Quyida o'qituvchilik kasbi uchun muhim bo'lgan qobiliyatlar ro'yxati keltirilgan. Qaysi nisbatan umumiy va qaysi biri nisbatan maxsus ekanligini aniqlang:

- 1) biznesga ijodiy munosabat;
- 2) aqliy qobiliyatlarning yuqori darajasi;
- 3) tashkilotchilik qobiliyati;
- 4) o'quvchi shaxsining xulq-atvori va rivojlanishidagi o'zgarishlarni oldindan bilish qobiliyati;
- 5) o'zini yaxshi nazorat qilish, his-tuyg'ularini boshqarish qobiliyati;
- 6) dars mazmunini tez yodlash qobiliyati;
- 7) boshqa shaxsning ichki holatini tushunish qobiliyati;
- 8) tushuntirish qobiliyati;
- 9) masalaga munosabati bilan boshqalarga yuqtirish qobiliyati.

14-mashq. Quyida turli xarakter xususiyatlari keltirilgan. Ulardan qaysi biri ifodalanganligini aniqlang:

- a) shaxsning boshqa odamlarga munosabati;
- b) ishga munosabat;
- s) shaxsga munosabat.

O'z-o'zini hurmat qilish, insonparvarlik, vijdonlilik, halollik, xudbinlik, tejamkorlik, ustunlik tuyg'usi, dangasalik, yolg'izlik, hayo, tashabbus, yangilik, aniqlik, takabburlik, xushmuomalalik, or-nomus tuyg'usi.

15-mashq. Quyidagi turli xarakter belgilaridan kuchli irodali sifatlarni

tanlang:

kamtarlik, matonat, kuzatuvchanlik, ikkiyuzlamachilik, tartib-intizom, vazminlik, izolyatsiya, maqsadlilik, samaradorlik, qo‘rqmaslik, aybsizlik, tezkorlik, chidamlilik, talabchanlik.

16-mashq. Quyidagilardan to‘g‘ri fikrlarni tanlang. Tanlovingizni tushuntiring.

1. To‘g‘ri kasb tanlash uchun sizga kerak:

a) qanday maosh olishingizni bilish;

b) do‘stlar bilan maslahatlashish;

s) kasbning muhim xususiyatlarini va ularning shaxsiy fazilatlarini bilish, ularni o‘zaro bog‘lay olish;

d) faoliyatning muhim xususiyatlari haqida tasavvurga ega bo‘lish;

e) qobiliyatlarini tushuna olish.

2. Har qanday kasbiy faoliyat insondan quyidagilarni talab qiladi:

a) ma’lum qobiliyatlarning kombinatsiyasi;

b) diqqat barqarorligini rivojlantirish;

s) mehnatsevarlik;

d) shaxsiy fazilatlarining kasb talablariga muvofiqligi;

e) yaxshi vizual xotira;

f) obrazli tafakkur yuksak darajada rivojlangan;

g) irodaviy sifatlarni rivojlantirish.

17-mashq. Bo‘sh vaqtingizdagi sevimli mashg‘ulotlaringiz ro‘yxatini tuzing.

Umumiy xulosa va tavsiyalar

Ma'lumki, o'quvchilar kasb tanlashga oid bilimlarning asosiy hajmini o'rta ta'lim maktabining 8-9 sinflarida texnologiya ta'limi jarayonida egallaydilar. O'quv qo'llanmaning dastlabki paragraflarida bu jarayonning muhimligini ta'kidlovchi ikki omil tahlil qilib berildi, ya'ni: birinchidan, kasb tanlashga yo'llash ishlari to'g'ri yo'lga qo'yilganida o'quvchilar o'z qiziqishlari, mayillari, qobiliyatlari, salomatligi va boshqa sifatlaridan kelib chiqib kelajagini to'g'ri belgilab olishini ta'minlaydi; ikkinchidan, jamiyatimizning har bir jabhasida o'z kasbini mahurat darajasida egallagan, mustaqil va ijodiy fikrlovchi mutaxassislar ega bo'ladi.

Kasbga yo'naltirish ishlari tizimli ravishda, izchil takomillashtirib borilgandagina, o'quvchining kelajakda mukammal kasb egasi bo'lishiga erishiladi. O'quvchilarni kasb tanlashga yo'llashning ishlab chiqilgan mashqlar, topshiriqlar hamda amaliyotga tadbiq etishning eng samarali yechimi sifatida kasb-hunarga yo'llash ishlarini tashkil qilishda vositalar mazmunini tanlashning tashkiliy-pedagogik mezonlari ishlab chiqildi.

Ushbu tushuncha tavsiya berilayotgan kasblarning turlari va nomlari bo'yicha real mavjud kasblarning miqdoriga nisbatan optimal munosabatni saqlash, kasb tanlash ishida mahalliy, mintaqaviy va xalqaro ehtiyojlar asosida kasbga yo'naltirishning ustuvorligi, bo'lajak kasb turi bilan bog'liq faoliyatning mazmuni va tizilmasini asoslash, o'quvchini o'zi yo'naltirilayotgan kasblar obyektlarining xususiyatlari to'g'risida ma'lumotga ega bo'lishligi kabi holatlar aks etgan.

O'quv qo'llanma o'quvchilar kelajakda tanlaydigan kasblariga to'g'ri yo'l topishlariga mukammal asos sifatida xizmat qiladi. O'quvchilar o'zining xarakteri, bilimi, qobiliyati hamda kasb talablari bo'yicha o'z ustida ishlashlari hamda izlanishiga qo'llanmadagi topshiriq hamda mantiqiy savodxonlik mashqlari, kasb turi hamda tiplari bo'yicha berilgan mashqlarni bajarishlari tavsiya etiladi.

Xulosalar asosida quyidagi ilmiy tavsiyalar ishlab chiqildi. Ya'ni

o'quvchilarni kasb-hunarga yo'llash texnologiyasi negizi va me'zonida:

-zamonaviy talablar va fan-texnika taraqqiyotidan yangi kasblarni kirib kelishidan kelib chiqqan holda o'quvchilarning o'z kasbini ongli ravishda to'g'ri belgilash va shu asosda tegishli bilimlarni puxta egallashlariga erishish.

-dars mashg'ulotlari davomida o'quvchilarni kasb-hunarga ongli va asosli ravishda yo'naltirishning samarali tizimini yaratish va tavsiya etilgan mashqlarni shoshilmasdan e'tibor bilan bajarish tavsiya etiladi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoev Sh.M. “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz” mavzusidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqi. – T.: “O‘zbekiston”, 2016.-56 b.
2. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qathiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. – T.: “O‘zbekiston”, 2017.-102b.
3. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017.-488 b.
4. Karimov I.A. Yuksak mahnaviyat – yengilmas kuch. – T.: “Mahnaviyat”, 2008.-176 b.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 11 maydagi “Xalq talimini rivojlantirishga oid qoshimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida PQ-241-sonli qarori.
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 martdagi “Umumiy o‘rta ta’lim to‘g‘risida nizomni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 140-sonli Qarori. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 11-son, 167-modda.
7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 187-sonli Qarori. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 14-son, 230-modda.
8. Fachglossar – Betriebliche Ausbildung. Deutsch-Russisch. Bundesministerium für Bildung und Forschung. 2008. Bonn, 60 s.
9. Berufsausbildung sichtbar gemacht. Bundesministerium für Bildung und Forschung. 2003. Bonn, 72 s.
10. Бадрин С.М. Учитель властвует собой -М. 1976.
11. Jugend und Berufsbildung in Deutschland. Bundesinstitut für Berufsbildung.

1994. Berlin, 31 s.
12. Климов Е.А Как выбирают профессию- М. 1991.
 13. H.Fry, S. Ketteridge, S.Marshall. Handbook For teaching and Learning in Higher Education. New York, Routledge, 2009.
 14. Higher education in japan.Higher Education Bureau, Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology. 3-2-2 Kasumigaseki, Chiyoda-ku, Tokyo 100-8959, Japan Tel: +81-3-5253-4111 (Reception).
 15. Florian Geyer.The Educational System in Belgium CEPS SpecialReport/September.ISBN 978-92-9079-921-4 Available for free downloading fromthe CEPS website <http://www.ceps.eu>)© CEPS, 2009.
 16. Improving Learning Environments: School Discipline and Student Achievement in Comparative perspective (Studies in Social Inequality) Hardcover June13,2012.
 17. Guilford J. ‘., Hoepfner R. The analysis of intelligence.N.Y., 1971. – 212.
 18. Torrance E.’. Guiding Creative Talent – Englewoodcliffs. N. V.: prentice–Hall, 1962. – 250 ‘.
 19. Wollach M., Kogan N. Modes of Thinking in Young Children. N. V.: Holt, 1965. – 222 ‘.
 20. Peter Master. English Grammar and Technical Writing.Regional printing Center. 2004
 21. GilfordDj. Три стороны интеллекта // Психология мышления. М.: Progress, 1969. – 145 s.
 22. Ivanova M.I. Развитие научно-образовательной системы Германии в едином европейском образовательном пространстве. Diss. ... канд. ped. nauk. –Rostov D., 2000. – 239 s.
 23. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.– T.: “Nihol” nashriyoti, 2013, 2016.–279b.
 24. Inoyatov U.I., Muslimov N.A., va boshq. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob. – T.: “Ilm-Ziyo” nashriyoti, 2012 y.12 b.t.
 25. Inoyatov U.I., Muslimov N.A., va boshq. Pedagogika (nopedgogik oliy

- ta'lim muassasalari uchun). – T.: TDPU, 2013 y. 15,25 b.t.
26. Kaykovus «Qobusnoma» - T.: Istiqlol. 1994. – 166 b.
 27. Muslimov N., va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – T.: “Fan va texnologiyalar”. 2013 y. 8 b.t.
 28. Norenkov I.P., Zimin A.M. Informatsionnye tekhnologii v obrazovanii: Uchebnoe posobie.–M.: Izd. MGTU im. N.Baumana,2002.-336s.
 29. Podlasiy I. Pedagogika. Noviy kurs: uchebnik dlya stud. pedagog. vuzov. - v 2-x kn. – M.: VLADOS, 1999. – 567 s.
 30. Psixologicheskiy slovar / Pod red. V.P.Zinchenko. – Moskva: Astrel, 2006. – 479 s.
 31. Pedagogika nazariyasi va tarixi // M.X. To'xtaxo'jaeva tahriri ostida. – T.: “Moliya-iqtisod”, 2008.– 208 b.
 32. Proshiskaya E.N.Vibirayti professiyu. Moskva. Prosvesheniya.1991.
 33. Tolipov O'.Q., Barakaev M., Sharipov SH.S. Kasb ta'limi pedagogikasi. – T.: 2003. - 88 b.
 34. Tohirov O'.O. Texnologiya o'quv fani davlat ta'lim standarti va o'quv dasturini ta'lim amaliyotiga joriy etish metodikasi. // Metodik tavsiyanoma. – T.: RTM, 2017. - 72 b.
 35. Xolmatov P.Q.Negmatov O. Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar. 3.1.modul.Majmua.JVPXQTMOHM.2021.
 36. Xolmatov P.Q.Negmatov O. Xorijiy tajribalardan foydalanish va innovatsion texnologiyalar. 3.2.modul.Majmua.JVPXQTMOHM.2021.
 37. Xolmatov P.Q. Darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash texnologiyasi. Ped.fan.nom. dissertasiya. Toshkent. 2014.
 38. Xolmatov P. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish. Monografiya. Fan. 2016
 39. Xolmatov P.Q, Eshmurodov O.E, Pardayev B.A Darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishni takomillashtirish metodikasi (metodik qo'llanma) Jizzax. 2021 112 b.

40. Qurbonov SH. Barkamol avlod orzusi. - T.: SHarq. 1998. – 184 b.
41. Qoraboyev N.P. “RORITY DIRECTIONS OF HOUSEHOLD INCOMES AND INCREASING THEIR ECONOMIC ACTIVITY” JOURNAL OF CRITICAL REVIEWS Revised: 21.04.2020 Accepted: 16.05.2020.
42. Qo‘ysinov O.A., Tohirov O‘.O., Mamatov D.N., Aripova D.F. Texnologiya ta’limi. 6-sinf. // O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. – T.: “POYTAXT-PRINT” MCHJ, 2016.-191 b.
43. Qo‘ysinov O.A., Tohirov O‘.O., Mamatov D.N., Aripova D.F. Texnologiya ta’limi. 7-sinf. // O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. – T.: “POYTAXT-PRINT” MCHJ, 2016.-166 b.
44. Qo‘ysinov O.A., Tohirov O‘.O., Mamatov D.N., Aripova D.F. Texnologiya ta’limi. 8-sinf. // O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. – T.: 2016.-134 b.
45. Qo‘ysinov O.A., Tohirov O‘.O., Mamatov D.N., Aripova D.F. Texnologiya ta’limi. 9-sinf. // O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. – T.: 2016.-136 b.
46. Qo‘ysinov O.A., Tohirov O‘.O., Mamatov D.N., Aripova D.F. Polimer materiallarga ishlov berish texnologiyasi. // O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. – T.: 2017.-50 b.
47. Qo‘ysinov O.A., Tohirov O‘.O., Mamatov D.N., Aripova D.F. Elektrotexnika va elektronika asoslari. // O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. – T.: 2017.-40 b.
48. Qo‘ysinov O.A., Tohirov O‘.O., Mamatov D.N., Aripova D.F. Ro‘zg‘orshunoslik asoslari. // O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. – T.: 2017.-46 b.
49. Sharipov Sh.S. O‘quvchilar kasbiy ijodkorligi uzviyligini tahminlashning nazariyasi va amaliyoti: Ped. fan. dok. ... diss. – T.: 2012. 308 b.
50. Sharipov Sh.S. Kasb-hunar ta’limi tizimida o‘quvchilar ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishning uzluksizligi. // Monografiya. – T.: Fan, 2005. – 136 b.
51. Sharipov Sh.S., Vorobyov A.I., Muslimov N.A., Ismoilova M. Kasb ta’limi pedagogikasi. – T.: 2005.-58 b.

52. Sharipov Sh.S. va boshqalar. Texnologiya ta'limi: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. – T.: “SHarq”, 2012.-240 b.
53. Sharipov Sh.S., Qo'ysinov O.A., Abdullaeva Q. Texnologiya: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik. – T.: “Sharq”, 2017.-240
54. Sharipov Sh.S., Qo'ysinov O.A., Abdullaeva Q. Texnologiya: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik. – T.: “Sharq”, 2017.-240
55. Sharipov Sh.S., Qo'ysinov O.A., Ergashev Sh.T., Tohirov O'.O., va b.Texnologiya fanini o'qitish va psixologik xizmatni tashkil etishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. // O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. – T.: “Muxammad poligraf” MCHJ, 2017.-80 b.
56. Shodiev N.Sh. Vneklassnaya i vneshkolg'naya rabota proforientatsii uchashixsya. – T.: Fan. 1988. – 112 s.
57. Shodiev N.Sh. Studentlarga o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash ishlarini o'rgatish. - T.: O'qituvchi. 1987. - 232 b.
58. Shodiev N.Sh. Qishloq maktablarida umumiy ta'lim fanlarini o'rganishda o'quvchilarni melioratsiya kasblariga yo'llash. - T.: O'qituvchi. 1978. - 112 b.
59. Shodiev N.Sh. Qishloq xo'jalik ishchi kasblari-T.: O'qituvchi. 1981. –17 b.
60. Shodiev N.Sh. Sanoat ishchi kasblari - T.: O'qituvchi. 1992. - 128 b.
61. O'rta Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar. (Tuzuvchi-muharrirlar:A.Zunnunov va boshq.). – T.: Fan. 1996. - 352 b.

IV. Elektron ta'lim resurslari

1. www.edu.uz.
2. www.uzedu.uz.
3. www.eduportal.uz.
4. www.ziyonet.uz.
5. www.giu.uz
6. www.texnologiya.zn.uz
7. <http://trinitki.ru>
8. <http://www.school.edu.ru>.
9. <http://www.mathtype.narod.ru>.

10. <http://www.istedod.uz>.
11. <http://www.edunet.uz>.
12. www.tdpu.uz

KIRISH.....	4
I bob.O‘QUVCHILARNI XALQ XO‘JALIGI KASBLARINI TANLASHGA YO‘NALTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK ASOSLARI.....	8
1.1. Sharq mutafakkirlarining mehnat tarbiyasi va kasb-hunar borasidagi qarashlari.....	8
1.2.O‘quvchilarini kasb tiplari, sinf, bo‘limi, gruppalariga ajratishga o‘rgatishning psixologik xususiyatlari ..	15
1.3.O‘quvchilarni kasbga tanlashga oid mashqlar ishlashga o‘rgatishning amaliyotdagi holati.....	39
II bob. O‘QUVCHILARGA INSON UCHUN KASBLAR QO‘YADIGAN TALABLAR KASB TANLASH MAZMUNI, SHAKL VA METODLARI.....	46
2.1. O‘quvchilarni qiziqish moyilliklari va ularni aniqlashga oid topshiriqlarni bajarishning mazmuni.....	46
2.2. O‘quvchilarning kasb tanlashda xotira xususiyatlari uni rivojlantirishga oid mashqlar	78
2.3.O‘quvchilarni kasb tanlashda fikrlashga o‘rgatishni takomillashtirish	89
III Bob.O‘QUVCHILARNI KASB TANLASHGA HARAkatNI MUVOFIQLASHTIRISH XUSISIYATLARINI ANIQLASH VA UNING SAMARADORLIK DARAJASI.....	106
3.1. O‘quvchilarning kasb tanlash xususiyatlari va uni rivojlantirishga oid mashqlar	106
3.2.Kasb-hunarga yo‘llash ishlarini tashkil qilishda darsdan tashqari mashg‘ulotlar mazmunini tanlashning tashkiliy-pedagogik mezonlari.....	128
3.3. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘llashning yangi pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqish va o‘quv-tarbiya jarayoniga tatbiq etishning ilmiy asoslari.....	136
UMUMIY XULOSA VA TAVSIYALAR	155
FOYDALANILGAN ADABIYOT RO‘YXATI.....	157

